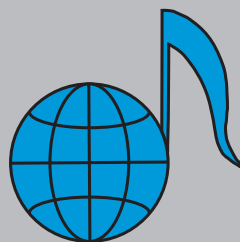

KATARINA POLAJNAR HORVAT

OKOLJU PRIJAZNO VEDENJE

GEORITEM 26
OKOLJU PRIJAZNO VEDENJE
Katarina Polajnar Horvat

GEORITEM 26

OKOLJU PRIJAZNO VEDENJE

Katarina Polajnar Horvat

LJUBLJANA 2015

GEORITEM 26

OKOLJU PRIJAZNO VEDENJE

Katarina Polajnar Horvat

© 2015, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Uredniški odbor: David Bole, Mateja Breg Valjavec, Rok Ciglič, Mateja Ferk, Matej Gabrovec, Drago Kladnik, Blaž Komac, Jani Kozina, Janez Nared, Drago Perko, Primož Pipan, Katarina Polajnar Horvat, Nika Razpotnik Visković, Aleš Smrekar, Mateja Šmid Hribar, Maja Topole, Mimi Urbanc, Matija Zorn

Urednika: Drago Kladnik, Aleš Smrekar

Recenzenta: Mateja Breg Valjavec, Blaž Repe

Kartografka: Katarina Polajnar Horvat

Ilustrator: Marijan Pečar

Prevod izvirka: DEKS d. o. o.

Oblikovalec: Drago Perko

Izdajatelj: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Za izdajatelja: Drago Perko

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

Tisk: Collegium Graphicum d. o. o.

Naklada: 250 izvodov

Prva izdaja, prvi natis.

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610503736>

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

502.1

POLAJNAR Horvat, Katarina

Okolju prijazno vedenje / [[avtorica], kartografka] Katarina Polajnar Horvat ; [ilustrator Marijan Pečar ; prevod izvirka DEKS]. – 1. izd., 1. natis. – Ljubljana : Založba ZRC, 2015. – (Georitem, ISSN 1855-1963 ; 26)

ISBN 978-961-254-814-8

280561152

GEORITEM 26

OKOLJU PRIJAZNO VEDENJE

Katarina Polajnar Horvat

AVTORICA

Katarina Polajnar Horvat

katarina.polajnar@zrc-sazu.si

<http://giam2.zrc-sazu.si/sl/sodelavci/katarina-polajnar-horvat-sl#v>

Rodila se je leta 1982 v Ljubljani. Po maturi na gimnaziji Jožeta Plečnika je študirala geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer je diplomirala leta 2007. Istega leta se je kot mlada raziskovalka zaposlila na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Izobraževanje je nadaljevala na interdisciplinarnem doktorskem študijskem programu Varstvo okolja na Univerzi v Ljubljani in ga leta 2014 sklenila z zagovorom disertacije z naslovom *Vloga socialnih dejavnikov pri razvoju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju okoljskega vedenja*. Raziskovalno deluje predvsem na področjih varstva okolja in trajnostnega razvoja, okoljske psihologije, humane ekologije in regionalne geografije. Je članica uredniškega odbora knjižne zbirke Regionalni razvoj v Sloveniji. Trenutno sodeluje pri raziskovalnih projektih o kulturnih pokrajinah, geografskih predstavah o slovenskih pokrajinah ter ozaveščanju in motiviranju javnosti za ohranjanje biotske raznovrstnosti.

IZDAJATELJ

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

gi@zrc-sazu.si

<http://giam.zrc-sazu.si>

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, humano geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo, zemljepisno knjižnico ter zemljepisni muzej. V njem je sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

Ukvarja se predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravljanjem temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodeluje pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizira znanstvena srečanja, izobražuje mlade raziskovalce, izmenjuje znanstvenike. Izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica*/Geografski zbornik ter znanstveni knjižni zbirki Geografija Slovenije in Georitem. V sodih letih izdaja knjižno zbirko GIS v Sloveniji, v lihih letih knjižno zbirko Regionalni razvoj, vsako tretje leto pa knjižno zbirko Naravne nesreče.

GEORITEM 26

OKOLJU PRIJAZNO VEDEDJE

Katarina Polajnar Horvat

UDK: 911.3:502.12(497.4Ljubljana)

COBISS: 2.01

IZVLEČEK

Okolju prijazno vedenje

Človek s svojim materialno zahtevnim načinom življenja in antropocentričnim pogledom na svet vse bolj aktivno posega v okolje in ga čedalje temeljiteje preoblikuje. S svojim delovanjem ga degradira na različne načine, zato so njegova miselnost, ozaveščenost in vedenje kritični dejavniki tako pri povečevanju kot pri zmanjševanju njegovega obremenjevanja. V knjigi raziskujemo vlogo socialnih dejavnikov pri razvoju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju okoljskega vedenja. Pot od človekovega zavedanja okoljske problematike do dejanskega okolju prijaznega vedenja je dolgotrajna, pri čemer izpostavljamo štiri temeljne vidike raziskovanja: izbiro vedenj, ki jih je treba spremeniti, preučitev dejavnikov, ki povzročajo okolju neprijazna vedenja, uporabo skrbno izbranih metod socialnega vplivanja za spremembo okoljske ozaveščenosti in vedenja ter sistematično ocena njihovega vpliva. Osrednji del pričujoče knjige sledi navedenim temeljnim stopnjam poteka razvoja okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja. Ukvarja se z vprašanjem, v kolikšni meri so metode socialnega vplivanja, s katerimi spodbujamo posameznikovo okoljsko ozaveščenost in hkrati premagujemo ovire, ki preprečujejo razmah okolju prijaznega vedenja, uspešne pri podpiranju njegovih okoljevarstvenih teženj, spreminjanju pripravljenosti za okolju prijazno vedenje in spremembi vedenja samega.

Ugotovili smo, da ljudje na deklarativni ravni izražajo visoko okoljsko ozaveščenost in pripravljenost delovati okolju prijazno, dejansko pa je stopnja okolju prijaznega vedenja precej nižja. Nadalje smo ugotovili, da pripravljenost za okolju prijazno vedenje izraziteje vzpodbujajo notranji, psihološki dejavniki okoljskega vedenja, medtem, ko vedenje samo, poleg psiholoških, zaznamujejo tudi zunanji, socialni dejavniki. Metode socialnega vplivanja so se izkazale kot uspešen pristop pri preseganju ovir za udejanjanje okolju prijaznega vedenja oziroma pri razvijanju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju vedenja v smeri trajnosti. Poleg tega se je kot učinkovit medij za njihovo uporabo izkazal svetovni splet, saj zagotavlja dostop do velikega števila ljudi, hkrati pa omogoča uporabo metod socialnega vplivanja, prilagojenih vsakemu posamezniku glede na njegove lastnosti in potrebe. Čeprav se zdi, da danes vsi ljudje živimo dokaj podobno življenje, glede okoljske ozaveščenosti in udejanjanja okoljskega vedenja zagotovo nismo homogena skupina, ki jo lahko enostavno prepoznamo in opišemo, ampak se med seboj pomembno razlikujemo. Razlike se kažejo tudi v udejanjanju posameznih vrst okolju prijaznih vedenj.

KLJUČNE BESEDE

okoljska ozaveščenost, okoljsko vedenje, socialni dejavniki, psihološki dejavniki, metode socialnega vplivanja, segmentacija prebivalcev, Ljubljana

GEORITEM 26

OKOLJU PRIJAZNO VEDENJE**Katarina Polajnar Horvat**

UDC: 911.3:502.12(497.4Ljubljana)

COBISS: 2.01

ABSTRACT

Environmentally friendly behaviour

With demanding material lifestyles and an anthropocentric view of the world, humans are increasingly actively interfering with the environment, transforming it thoroughly. Their activities degrade the environment in various ways, and therefore their mentality, awareness, and behavior are critical factors in both increasing and decreasing pressure on the environment. This volume explores the role of social factors in developing environmental awareness and changing environmental behavior. There is a long journey from awareness of environmental issues to actual environmentally friendly behavior, in which four basic research aspects are highlighted: the selection of behaviors that should be changed, the study of factors causing environmentally unfriendly behaviors, the use of carefully selected social influence methods in order to change environmental awareness and behavior, and a systematic assessment of their influence. The central part of this volume follows the basic steps of developing environmental awareness and environmental behavior described above. It explores the extent to which social influence methods, which are used to encourage individuals' environmental awareness and overcome obstacles preventing the spread of environmentally friendly behavior, are successful in supporting individuals' environmental protection tendencies, changing readiness to engage in environmentally friendly behavior, and changing their behavior itself.

It has been established that people tend to say that they have a high level of environmental awareness and readiness to act in an environmentally friendly manner, but in reality their level of environmentally friendly behavior is considerably lower. Furthermore, readiness to engage in environmentally friendly behavior is more strongly encouraged by internal or psychological factors of environmental behavior, whereas in addition to these the behavior itself is also influenced by external or social factors. Social influence methods have proven to be a successful approach to overcoming the obstacles in exhibiting environmentally friendly behavior or developing environmental awareness and modifying behavior towards sustainability. In addition, the World Wide Web has proved to be an effective medium for using these methods because it provides access to a large number of people, while also allowing the use of social influence methods adapted to every individual's characteristics and needs. Even though it seems that today everyone leads fairly similar lives, in terms of environmental awareness and displaying environmental behavior people are certainly not a homogenous group that can be easily identified and described, but they differ from one another considerably. The differences are also shown in engaging in individual types of environmentally friendly behavior.

KEYWORDS

environmental awareness, environmental behavior, social factors, psychological factors, social influence methods, population segmentation, Ljubljana

Vsebina

Predgovor	11
1 Uvod	13
1.1 Namen in cilji	18
1.2 Preučevano območje	18
2 Okoljski problemi in vloga človekovega vedenja v okolju	22
2.1 »Dilema skupnega« kot splošni model človekovega vedenja v okolju	24
2.2 Razvoj koncepta trajnostnega razvoja	28
2.3 Razvoj okoljske etike in vzgoje	30
3 Razvoj okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja	31
3.1 Dejavniki okoljskega vedenja	32
3.2 Krepitev okoljske ozaveščenosti in spreminjanje okoljskega vedenja	52
3.3 Segmentacija ljudi z vidika stopnje okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja	61
4 Metode	62
4.1 Spremenljivke modela razvoja okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja	65
4.2 Metode socialnega vplivanja	69
5 Dejavniki okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja	71
5.1 Deklarativna in dejanska raven okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja	71
5.2 Značilnosti treh preučevanih vedenj in razlike med njimi	74
5.3 Vloga socialnega vplivanja pri dejavnikih okoljskega vedenja, nameri in okoljskem vedenju	79
5.4 Vloga preučevanih dejavnikov pri nameri in okoljskem vedenju	83
5.5 Segmentacija udeležencev	91
6 Sklep	109
7 Seznam virov in literature	115
8 Seznam slik	129
9 Seznam preglednic	131

Predgovor

Dr. Katarina Polajnar Horvat se loteva za današnji čas izredno pomembnih vprašanj, povezanih s človekovim odnosom do okolja. Njen prispevek k spoznanjem na tem področju je pomemben tako nasploh kot tudi za Slovenijo, saj obravnava odnos njenih prebivalcev do okolja. Tematika monografije izhaja iz podmene, da se s socialnim vplivanjem razvija kolektivna okoljska ozaveščenost in presegajo ovire, ki negativno vplivajo na motivacijo za okolju prijazno vedenje, ter tako dosegajo spremembe posameznikovega vedenja. Gre torej za raziskovanje socialnih dejavnikov oblikovanja in razvoja okoljske ozaveščenosti ter posameznikovega okoljskega vedenja. V tem okviru je, izhajajoč iz dosedanjih domačih in tujih raziskav, avtorica oblikovala svoj pristop k raziskovanju okoljske ozaveščenosti in posledičnega vedenja. Tako je povezovala socialno vplivanje s socialno-geografskimi spremenljivkami, kot odsevom splošne notranje razslojenosti in heterogenosti prebivalstva, ter ugotavljala, v kolikšni meri so prebivalci iz različnih socialnih skupin pripravljene spreminiti svoj odnos do okolja in svoje vedenje v smeri okolju prijaznega. Pri tem je na preučevanem območju – Mestni občini Ljubljana – uradne podatke o okoljskih razmerah soočala z izsledki svojih raziskav stališč in vplivanja. Glede na odnos do okolja in delovanje v njem je opredelila več različnih skupin prebivalcev, kar pomeni, da je pri vplivanju treba upoštevati različne dejavnike, saj ne delujejo vsi na vse. Pred sabo imamo torej kompleksno empirično raziskavo dejavnikov okoljskega vedenja, kar je sicer raziskovano, a ne do konca raziskano vprašanje, z več protislovnimi odgovori.

Delo je pregledno urejeno in smiselno razčlenjeno v več poglavij. Pisano je v razumljivem in strokovno korektnem jeziku, tako da bo zagotovo razumljivo tudi bralcu, ki ni nujno strokovnjak za tovrstna okoljska vprašanja.

Monografija Katarine Polajnar Horvat je celovit in poglobljen prispevek k razumevanju dejavnikov okoljske ozaveščenosti in okolju prijaznega vedenja. S svojo sporočilnostjo nakazuje, kako je tovrstno človekovo delovanje mogoče doseči.

Avtorica obravnava glavna teoretska in metodološka vprašanja ter precepe, povezane z oblikovanjem in doseganjem okolju prijaznega vedenja, pri čemer oblikuje tudi svoj model takega vedenja, ki izhaja predvsem iz Ajzenove teorije načrtovanega vedenja, in Sternove teorije vrednot, prepričan in norm. Oba modela sta se v dosedanjih raziskavah izkazala kot razmeroma veljavna, tako na obravnavanem, kot na drugih področjih. Obravnava tudi vlogo in pomen različnih strategij za preoblikovanje vedenja, od informacijskih do strukturnih in vloge družbenih medijev pri tem. Prikazana je tudi segmentacija ljudi glede na odnos do okolja in vedenje v njem, kar bo pozneje storila tudi z udeleženci svoje raziskave. Že ta del knjige je izredno kompleksen in poglobljen. Kot tak je pomemben prispevek k obravnavi dejavnikov okoljskega vedenja, saj obravnava ključna znanstvena spoznanja na tem področju, posebej vlogo okoljskih vrednot. V raziskavi je avtorica tudi empirično preverjala svoj lasten kompleksen

model okoljske ozaveščenosti in vedenja, ter ga na podlagi pridobljenih podatkov ustrezno preoblikovala.

Avtorica je zgledno zastavila metodološki pristop k raziskavi. Ta predstavlja kombinacijo pregledne (*Survey*) in kvazi-eksperimentalne (*Quasi-Experimental*) raziskave, kjer je celovito in z vsemi potrebnimi podatki prikazala njen celoten potek ter jo tudi kritično ovrednotila. Za diagnozo stanja je uporabila osebno in spletno anketiranje, na spremembo okoljskega vedenja pa je skušala vplivati z nagrajevanjem, informiranjem, opomniki in pisno zavezo.

Raziskava je v veliki meri odgovorila na zastavljena vprašanja in potrdila veljavnost avtoričinega dela. Potrdila se je razlika med deklarativnimi stališči in dejanskim vedenjem, vloga psiholoških dejavnikov (na primer norm) pri pripravljenosti na okolju prijazno vedenje ter izobrazbe in znanja na samo vedenje. Učinkovite so bile tudi uporabljene metode spodbujanja okolju prijaznega vedenja, pri čemer se je kot posebej primeren medij posredovanja vplivov izkazalo medmrežje. Udeleženci, izpostavljeni tem vplivom, so v veliki meri v pozitivni smeri spremenili zaznani vedenjski nadzor, odnos do varovanja okolja ter vedenjske namere, manj pa ustrezne vrednote. Opravljene analize so razkrile tudi različne skupine udeležencev glede na odnos do okolja in pripravljenost na okolju prijazno vedenje, od deklarativnih prek aktivnih, varčnih in pasivnih do brezbrzižnih, kjer že poimenovanja sama opisujejo značilna vedenja/odnose posameznih skupin do okolja. Avtorica je v raziskavi zajela tudi odnose in vedenja, povezane z nekaterimi konkretnimi problemi, kot so varčevanje z vodo in električno energijo ter ločeno zbiranje odpadkov. Odkrila je, da so bili udeleženci najbolj pripravljene ločeno zbirati odpadke, najmanj pa varčevati z vodo, kar je, kot upravičeno meni, povezano s stanjem zadeve na obravnavanem območju.

Monografija bo povečala naše razumevanje dejavnikov okoljskega vedenja in opozorila na nekatere vzroke razlik med ljudmi glede te problematike. Avtorica je ob soočanju konkretnih razmer v okolju, kot so razvidne iz uradnih podatkov, ter stališč in samoporočanih vedenj, tudi ob upoštevanju demografskih in drugih podatkov, podala celovito podobo razvoja okoljske ozaveščenosti in okolju prijaznih vedenj.

Katarina Polajnar Horvat je v svoji knjigi pokazala široko in poglobljeno poznavanje raziskav in spoznanj o naravi in dejavnikih okoljskega vedenja ter razvoju okoljske ozaveščenosti. Posebna vrednost knjige je širina in poglobljenost obravnave. Avtoričin sintezni model razvoja okoljske ozaveščenosti in vedenja prispeva k boljšemu razumevanju teh pojavov.

Prispevek knjige je torej teoretski in praktičen: na eni strani izboljšuje razumevanje okoljske ozaveščenosti in vedenja ter dejavnikov, ki ju določajo, na drugi pa prinaša napotke za konkretna ravnanja, spodbujajoča trajnostni razvoj. Knjiga bo postala obvezno čtivo vseh tistih pri nas, ki se zavzemajo za okolju prijaznejše vedenje in želijo glede tega tudi kaj postoriti.

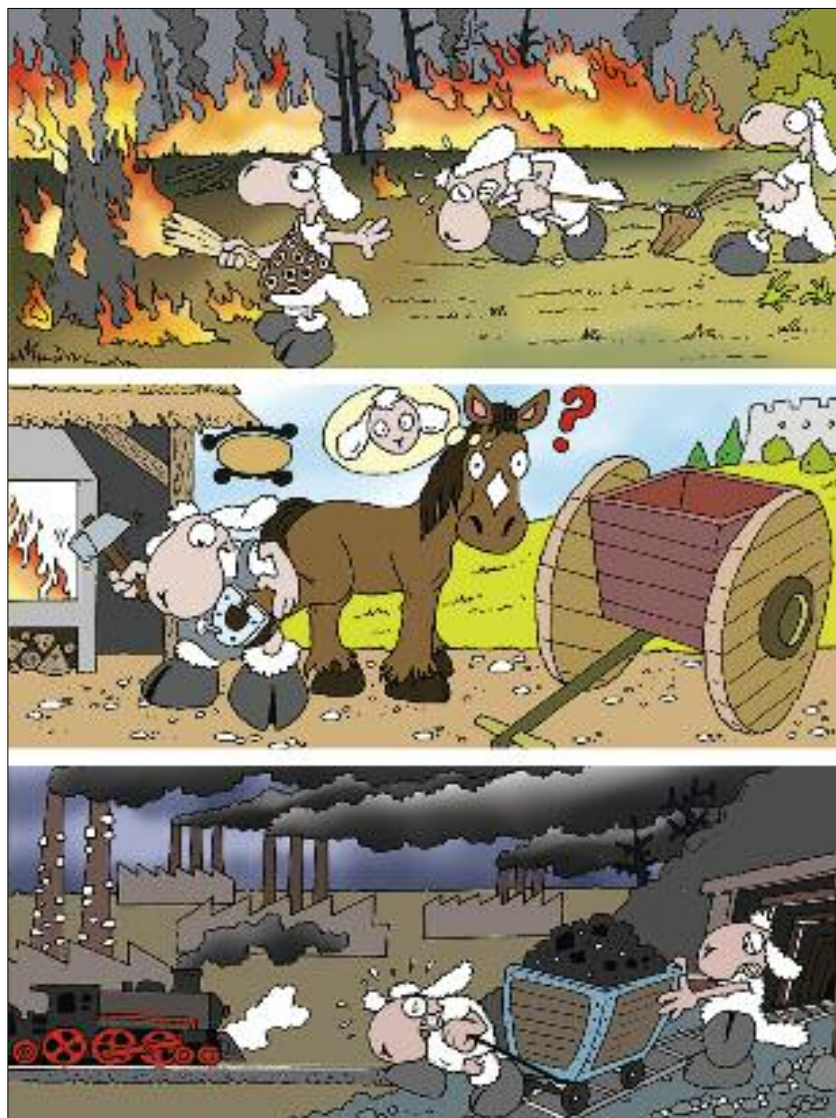
dr. Marko Polič

1 Uvod

Čeprav je razširjeno prepričanje, da so ljudje v preteklosti spoštovali okolje in s svojim življenjskim prostorom ravnali razumno ter odgovorno, sedanje generacije niso prve, ki degradirajo okolje (Plut 2014). Človek namreč s svojim delovanjem posega v naravno okolje, v svoj življenjski prostor že od nekdaj, pravzaprav že vse odkar se zaveda svojega primata v okolju. Z višanjem stopnje civilizacijskega razvoja, nenehnimi izumi, ki so pripomogli človeku k lažjemu delu, zmogljivejšimi orodji in stroji ter z naraščanjem števila prebivalcev, so posegi v okolje postajali čedalje intenzivnejši, obenem pa je človek postajal materialno zahtevnejši. Gospodarski razvoj, še posebej industrializacija, je sprožil proces, ki postaja čedalje očitnejši; človek namreč vse bolj na široko in intenzivneje posega v delovanje naravnega okolja. Pri tem krivde ne moremo pripisati zgolj stopnji gospodarskega in tehnološkega razvoja, temveč predvsem netrajnostnemu odnosu posameznika do lastnega okolja oziroma njegovemu neustreznemu delovanju.

V zadnjih petdesetih letih ljudje v razvitem svetu uživamo višjo življenjsko raven kot kadarkoli v zgodovini, pri čemer nas vse več uporablja blago in storitve, ki v preteklosti niso bili na razpolago. Vendar je žal način, kako te dobrine in storitve proizvajamo ter uporabljamo, postal glavni vir obremenjevanja okolja. Naša proizvodnja in poraba tako pogosto presega nosilnost okolja, čeprav je zdravo okolje lahko temelj napredka in blaginje. Pomemben člen v verigi potrošnje so gospodinjstva – temeljna celica organiziranosti sodobnega človeka – oziroma v njih živeti ljudje. Ti s svojim življenjskim slogom, vrednotami, razmišljanjem in ravnanjem vsakodnevno usmerjajo izbiro storitev kot porabo dobrin (Trselič Selan 2006).

Okoljska ozaveščenost in okolju prijazno vedenje (v knjigi se beseda vedenje povesd nanaša izključno na obnašanje) sta koncepta, ki v sodobnih znanstvenih, strokovnih in poljudnih razpravah čedalje pogosteje prihajata v ospredje in postajata temelj trajnostno naravnane družbe, ki jo lahko označimo kot protitež sodobnemu, samouničujočemu ravnanju človeka. Okoljsko ozaveščenost lahko na splošno opredelimo kot človekovo zaznavanje, razumevanje in zavedanje problemov okolja, ki se odraža v zaskrbljenosti in pripravljenosti k njihovemu razreševanju (Rojšek 1987). Čeprav jo na nek način lahko označimo za temeljno vodilo človekovega delovanja v okolju, gre vendarle predvsem za spoznavno oziroma zavestno komponento, pri čemer ni nujno, da se ta odrazi tudi v okolju prijaznem vedenju. Slednje je namreč kompleksna sestavina človekovega praktičnega delovanja v okolju, ko se človek ne le zaveda problemov okolja in izraža pripravljenost za aktivno ukrepanje, temveč se tudi dejansko obnaša skladno z zahtevami naravnega okolja (Rojšek 1987; Kirn 2004). Oba koncepta sta torej bistveni sestavini iskanja ravnovesja med materialnim blagostanjem, socialno varnostjo in zdravim okoljem oziroma bistveni sestavini sodobnih, na trajnosti temelječih paradigem družbenega razvoja.

Slika 1: Zаметki človekovega obremenjevanja okolja segajo v čas pred 10.000 leti, ko je človek začel posegati v naravno okolje in ga s svojim delovanjem postopoma spreminjati.

V današnjem času je le malo ljudi, ki se še niso soočili z informacijami o onesnaženosti okolja in smotrnosti njegovega varovanja. Vendar ti o svojem negativnem odnosu do okolja največkrat ne razmišljajo, še pogosteje pa ga pripisujejo splošni družbeni miselnosti oziroma širše veljavnemu vedenju družbe, v kateri živimo (Malačič 2007). Do okolja imajo odtujen odnos in pogosto delujejo po načelu: »Nobenega smisla nima, da po svojih najboljših močeh skrbim za okolje, če tega ne počnejo tudi drugi.« Svoje vloge in pomena lastnih dejanj se ne zavedajo, ob tem pa se nemalokrat tudi okoljsko ozaveščeni ljudje ujamejo v zanko kolektivne okoljske apatije (Polič 2002). Hkrati so ljudje pogosto preveč kratkoročno usmerjeni, da bi razmišljali o dolgoročnih posledicah za naš planet. Zato so povečini premalo okoljsko aktivni. Po podatkih raziskav (Smrekar 2006 in 2011; Raziskava energetske učinkovitosti ... 2012) o tem, kako bi lahko sami prispevali k izboljšanju kakovosti okolja, razmišlja le petina ljudi. Do podobnih ugotovitev, ki potrjujejo šibko okoljsko naravnost prebivalcev Slovenije, sta prišla tudi Špesova (1998) in Kirn (2004). Te kompleksne razsežnosti okoljskega vedenja in njegove posledice so bile doslej pri nas v okviru raznih družboslovnih ved, na primer geografije, psihologije, sociologije in

Slika 2: Netrajnostna potrošnja je zagotovo eden od najpomembnejših vzgibov sodobnih obremenitev okolja.

ekonomije, osvetljene z različnih vidikov. Celovitemu preučevanju učinkovitosti metod socialnega vplivanja na premoščanje ovir, ki človeku otežujejo udejanjanje okolju prijaznega vedenja, pa tudi njihove vloge pri razvoju okoljske ozaveščenosti ter dejanskih spremembah okoljskega vedenja, se v slovenskem prostoru namenja premajhna pozornost.

Čeprav sta človekova okoljska zavest in njegovo vedenje predmet preučevanja že vse od začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja (Lehman in Geller 2004), slabo desetletje po začetku širšega zavzemanja za varovanje okolja, se je zanimanje zanj skokovito povečalo v zadnjih dveh desetletjih, ko se intenzivneje kot kdajkoli prej kažejo negativne posledice sodobnega načina življenja ljudi in njihove potrošnje. Posledic se tudi veliko bolj zavedamo. Pot od človekovega zavedanja okoljske problematike do okolju prijaznega obnašanja je dolgotrajna, pri čemer raziskovalci (na primer Geller 2002; Steg in Vlek 2009) izpostavljajo štiri temeljne stopnje raziskovanja:

- izbiro vedenj, ki jih je treba spremeniti,
- preučitev dejavnikov, ki povzročajo okolju neprijazna vedenja,
- uporabo skrbno izbranih metod socialnega vplivanja za spremembo okoljske ozaveščenosti in vedenja ter
- sistematično ocenjevanje njihovega vpliva.

Osrednji cilj raziskave sledi navedenim temeljnim stopnjam raziskovanja okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja in se nanaša na preučevanje izbranih dejavnikov njunega razvoja, ki vplivajo na človekovo delovanje v okolju, odkrivanje ovir, ki preprečujejo udejanjanje okolju prijaznega vedenja, ter ugotavljanje uspešnosti izbranih metod socialnega vplivanja. Najstarejši modeli okolju prijaznega vedenja so temeljili na preučevanju vplivov znanja na okoljsko vedenje ter raziskovanju posameznih dejavnikov, pri čemer je pogosto ostalo nejasno, na kakšen način se ti med seboj povezujejo in kakšno je njihovo součinkovanje. Kot odgovor na tovrstno vrzel so se v osemdesetih, še bolj pa v devetdesetih letih 20. stoletja začele pojavljati različne teorije za pojasnjevanje in napovedovanje okoljskega vedenja (Bamberg in Schmidt 2003), pri čemer je eden od uveljavljenih konceptov pri okoljskem delovanju zmes individualnih in kolektivnih interesov oziroma motivov. Na eni strani gre za uporabo teorij oziroma modelov, ki izhajajo iz podmene, da je okolju prijazno vedenje povezano z delovanjem v okviru osebnih interesov, kjer je glavni motiv individualizacija koristi. Med njimi se je pri preučevanju okoljskega vedenja v največji meri uveljavila teorija načrtovanega vedenja (*Theory of planned behaviour*) (Ajzen 1991). Na drugi strani gre za uporabo modelov, ki izhajajo iz domneve, da je okolju prijazno vedenje povezano z delovanjem za skupno dobro, glavni motiv pa je kolektivizacija koristi. Med njimi se je uveljavila teorija vrednot, prepričan in norm (*Value-belief-norm Theory*) (Stern 2000). Glede na to, da gre pri človekovem delovanju v okolju pogosto za tako imenovano »dilemo skupnega« oziroma »socialno dilemo«, kjer človek deluje v smeri individualizacije lastnih koristi in posledično kolektivizacije škode, je njegovo vedenje

smiselno preučevati z obeh zornih kotov. Večina dosedanjih raziskav s področja preučevanja okoljskega vedenja se namreč osredotoča na preučevanje zgolj enega od omenjenih teoretskih izhodišč (Fishbein in Ajzen 1975; Stern in Dietz 1994; Schultz in Zelezny 1999; Stern 2000; Nordlund in Garvill 2002; Ajzen in Klobas 2013; Ajzen 2014). Preučevanja prepleta dejavnikov znotraj obeh se jih je doslej lotilo le malo (Conner in Armitage 1998; Harland, Staats in Wilke 1999; Bamberg in Schmidt 2003; Kaiser 2006).

Velika večina organizacij, ki se ukvarjajo s spodbujanjem okoljske ozaveščenosti, še vedno temelji na poenostavljeni domnevi, da je ena od glavnih ovir za udejanjanje okolju prijaznega vedenja pomanjkanje znanja (Kollmuss in Agyeman 2002). Domnevo sicer potrjujejo nekatere raziskave (na primer Gardner in Stern 2002), ki ugotavljajo, da človeku pogosto ni jasno, na kakšen način se mora vesti in zakaj prav na tak način, saj si brez razumevanja le stežka predstavlja povezanost lastnega okolju neprijaznega vedenja in negativnih posledic, ki jih s tem povzroča v okolju. Na drugi strani raziskovalci ugotavljajo, da zgolj podajanje splošnih informacij, k širši populaciji usmerjenih brez vnaprej prilagojenega pristopa, pogosto ne privede do ustreznih rezultatov (Steg in Vlek 2009). Posledično so razvili več metod socialnega vplivanja za spodbujanje okolju prijaznega vedenja, ki pa so bile do zdaj v slovenskem prostoru le redko uporabljene. V raziskavi se naslanjamo na interpretacijo Stegove in Vleka (2009), ki razlikujeta informacijske in strukturne strategije spodbujanja okoljske ozaveščenosti in spreminjanja okoljskega vedenja. Informacijske strategije lahko opredelimo tudi kot tako imenovane mehke ukrepe, med katere med drugim uvrščamo izobraževanje, opominjanje, predhodno določitev cilja, zaobljube, povratne informacije ... Strukturne strategije lahko opredelimo kot trde ukrepe (Abrahamse in Matthies 2013), ki zahtevajo bodisi spremembe v tehničnem smislu (gradnja energetske učinkovitih hiš, zaprtje mestnega jedra za osebna vozila ...) bodisi spremembe zakonodaje in spremembe v obliki spodbud (nagrade za ločevanje odpadkov, kazni za odlaganje odpadkov v naravnem okolju). Različne vrste strategij, tako informacijskih kot strukturnih, se soočajo z različno stopnjo uspešnosti, pri čemer predvidevamo, da so uspešnejši pristopi, sestavljeni iz različnih vrst strategij, bodisi izbranih informacijskih ali strukturnih bodisi kombinaciji obeh, saj se lahko na ta način uspešneje prilagodijo tako ljudem kot danim razmeram.

Osrednja tema pričujoče knjige je odnos ljudi do okolja in njihovo vedenje. Čeprav se zdi, da so si sodobni načini življenja v slovenskem prostoru precej podobni, Slovenci glede na stopnjo okoljske ozaveščenosti in udejanjanja okoljskega vedenja niso homogena skupina, ki bi se jo dalo enostavno prepoznati in opisati (Gilg, Barr in Ford 2005; D'Souza, Taghian in Lamb 2006; Culiberg in Rojšek 2007). Zato je za ustrezno umestitev in uspešno izvajanje metod socialnega vplivanja ključnega pomena njihova natančnejša razdelitev v skupine in podrobnejša opredelitev. Na ta način lahko namreč

izbrane metode v kar največji meri prilagodimo vsaki posamezni skupini in tako dosežemo večjo učinkovitost.

S pričujočo raziskavo želimo prispevati k poznavanju vloge socialnih dejavnikov pri razvoju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju okoljskega vedenja. Odgovoriti želimo predvsem na tri ključna vprašanja:

- kateri dejavniki v največji meri vplivajo na razvoj okoljske ozaveščenosti in na vedenje, ter kakšno je njihovo medsebojno součinkovanje,
- katere ovire preprečujejo ustrezen razvoj okoljske ozaveščenosti in udejanjanje okolju prijaznega vedenja ter
- katere metode socialnega vplivanja so uspešne pri premagovanju ovir, razvoju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju vedenja?

Z odgovori nanja želimo osvetliti preučevano problematiko in prispevati nova znanja na področjih geografije, psihologije in sociologije. Hkrati pričakujemo, da bosta interdisciplinarni pristop in preplet njegovih spoznanj koristen prispevek tako k temeljni znanosti kot k njeni aplikaciji.

1.1 Namen in cilji

Osrednji namen pričujoče raziskave je ugotoviti, v kolikšni meri so metode socialnega vplivanja, s katerimi spodbujamo človekovo okoljsko ozaveščenost in hkrati premoščamo ovire, ki preprečujejo okolju prijazno vedenje, uspešne pri udejanjanju njegovih okoljevarstvenih težej, spreminjanju pripravljenosti za okolju prijazno vedenje in dejanskih spremembah okoljskega vedenja. V ta namen smo si zastavili naslednje cilje:

- analizirati izbrane zunanje in notranje dejavnike okoljskega vedenja ter ugotoviti, kakšne so njihove medsebojne soodvisnosti, soodvisnosti med njimi in okoljsko ozaveščenostjo ter kakšen je odnos med človekovo pripravljenostjo za okolju prijazno vedenje in dejanskim okoljskim vedenjem,
- odkriti, katere ovire v največji meri preprečujejo udejanjanje okolju prijaznih vedenj in, ali so izbrane metode socialnega vplivanja uspešne pri njihovi premostitvi,
- ugotoviti uspešnost metod socialnega vplivanja pri spremembah notranjih dejavnikov vedenja ter pri spremembah okoljske ozaveščenosti ljudi, njihovi pripravljenosti za okolju prijazno vedenje in tudi dejanskem takšnem vedenju.

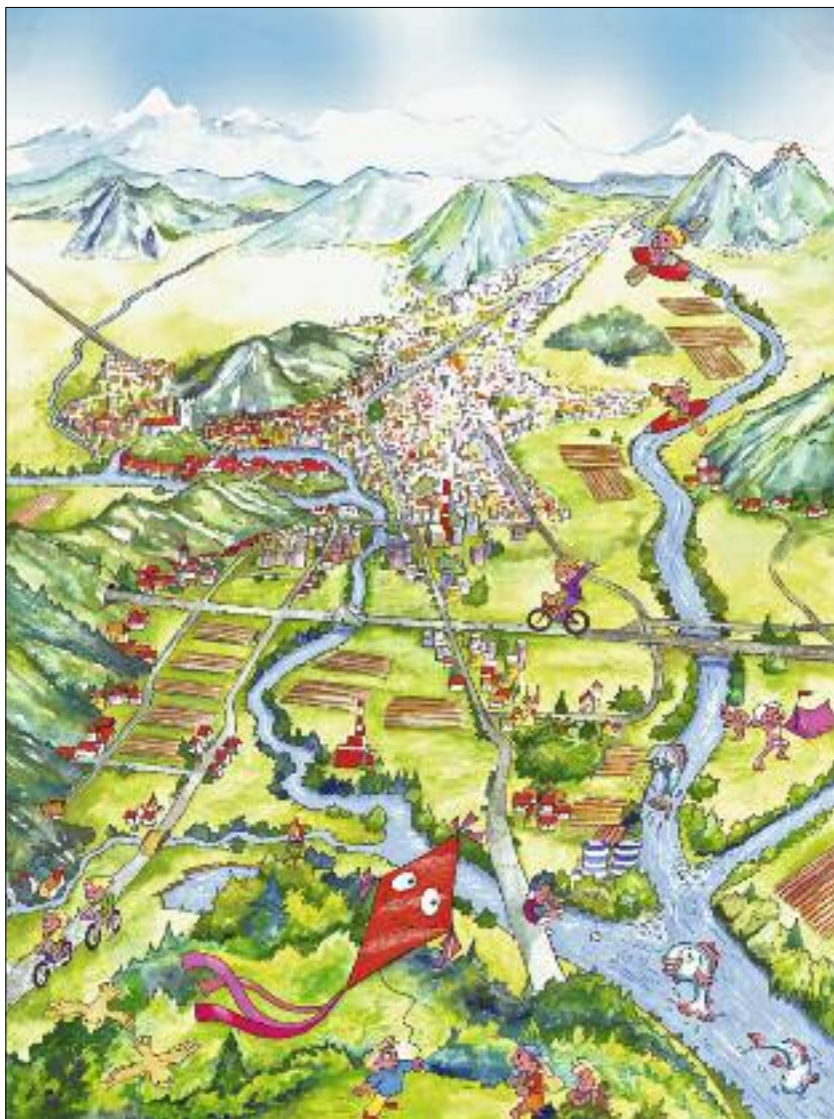
1.2 Preučevano območje

Mesta so območja velikih zgostitev prebivalstva in številnih gospodarskih dejavnosti, žarišča inovativnosti in usmerjevalci razvoja širših zaledij, hkrati pa tudi središča gospodarskega, socialnega in kulturnega življenja. Dejavnosti, ki prepoz-

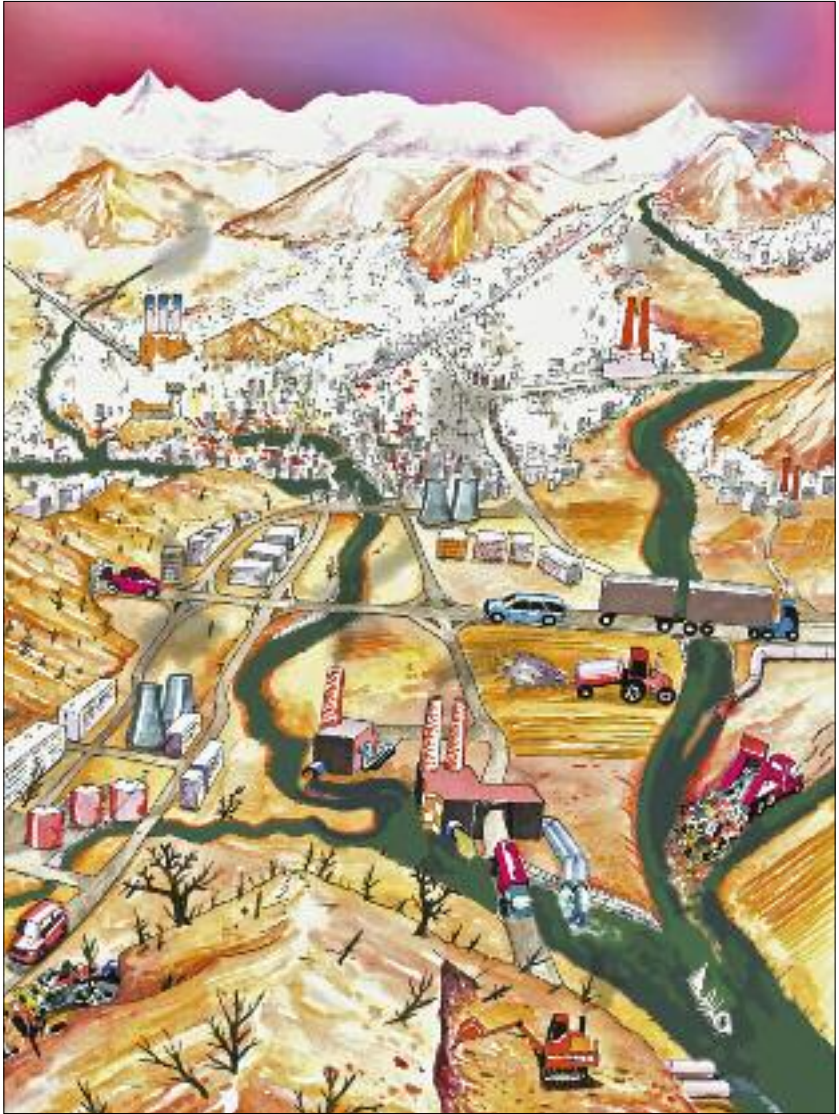
navno oblikujejo urbana območja, so tudi glavni dejavniki, ki odločilno vplivajo na njihovo kakovost. V urbanem okolju se namreč izraziteje kaže nenehno prepletanje, nasprotovanje in dopolnjevanje interesov raznovrstnih uporabnikov prostora, pri čemer gospodarski interesi pogosto prevladajo nad okoljskimi. Na majhnem prostoru zgoščene dejavnosti, ki so glavno gibalno razvoja mest, in njihovi prebivalci s svojim obnašanjem nemalokrat sprožajo vrsto negativnih prostorskih učinkov, ki se odražajo v čezmernem onesnaževanju urbanega okolja in njegovi degradaciji. Pojavljajo se tudi negativni učinki na prebivalstvo, tako v zdravstvenem kot socialnem pogledu (Špes, Cigale in Lampič 2002; Smrekar, Erhartič in Šmid Hribar 2011).

Osredotočenost številnih dejavnosti in njihovo prepletanje, predvsem pa intenzivno preoblikovanje okolja s strani človeka, so poglobljen razlog, da smo za območje raziskave izbrali Mestno občino Ljubljana, ki je z 270.000 prebivalci in 160.000 delovnimi mesti najpomembnejše urbano središče Slovenije in hkrati njeno gospodarsko, zaposlitveno, ustvarjalno, finančno in politično-upravno središče (Rebernik 2002; Bole 2004; Ravbar, Bole in Nared 2005; Nared 2007; Kozina 2010; Bole s sodelavci 2012). Splet (ne)ugodnih naravnih in družbenih potoz je povzročil, da je obsežen del ljubljanske občine, ki bi moral biti zaradi črpališč pitne vode strogo varovan, postal degradirana pokrajina, s številnimi divji odlagališči (Breg, Kladnik in Smrekar 2007), divjim vrtničkarstvom (Jamnik, Smrekar in Vrščaj 2009), nezakonitim odvzemanjem vode (Smrekar in Kladnik 2007) in gramoza (Urbanc in Breg 2005) ter neurejenimi gnojnimi objekti (Kladnik, Rejec Brancelj in Smrekar 2003). Poleg tega je za Mestno občino Ljubljana značilno hitro naraščanje materialnega blagostanja, ki je intenzivnejše kot na drugih območjih, in posledično potrošnje gospodinjstev, kakršni smo priča v zadnjih dvajsetih letih. Posledice velike potrošnje se občutijo predvsem v čezmerni rabi naravnih virov in naglem kopičenju odpadkov, kar pomembno slabša življenjsko okolje.

Eden najpomembnejših vzrokov zdajšnjega stanja okolja v Mestni občini Ljubljana je odsotnost zrelega odnosa ljudi do okolja in ob tem odsotnost njihovega ustreznega okoljskega vedenja. Žal okolje še vedno nima pravega mesta v vrednotnem sistemu Ljubljančanov (Urbanc in Breg 2005). Na degradacijo življenjskega okolja v Mestni občini Ljubljana vplivata tako brezobzirno gospodarsko izkoriščanje, ki temelji na ego-centričnem odnosu do okolja, kot človekova okoljsko brezbrizna miselnost (Smrekar 2006). Območje, ki je v preteklosti omogočalo okolju prijazne dejavnosti, bi lahko ob neukrepanju zelo kmalu postalo okoljsko izrazito degradirana pokrajina (Rejec Brancelj 2001). Vendar pa za celostno in dolgoročno uspešno razreševanje okoljske problematike v Ljubljani ukrepanje na »koncu pipe« ne zadošča, temveč je poleg ustrezne systemske ureditve na ravni države, mestnih upravnih struktur in inšpekcije treba vzpostaviti tudi ustrezen odnos njenih prebivalcev do okolja, spodbuditi njihovo okoljsko ozaveščenost in doseči spremembe v njihovem vedenju.

Slika 3: Shematski prikaz Mestne občine Ljubljana, kakršna bi bila, če bi mestna oblast in prebivalci zavzeto skrbeli za okolje.

Slika 4: Shematski prikaz Mestne občine Ljubljana, kakršna bi bila, če bi se v njej zaradi geografskih, gospodarskih, socialno-psiholoških in drugih razlogov nagrmadili okoljski problemi.

2 Okoljski problemi in vloga človekovega vedenja v okolju

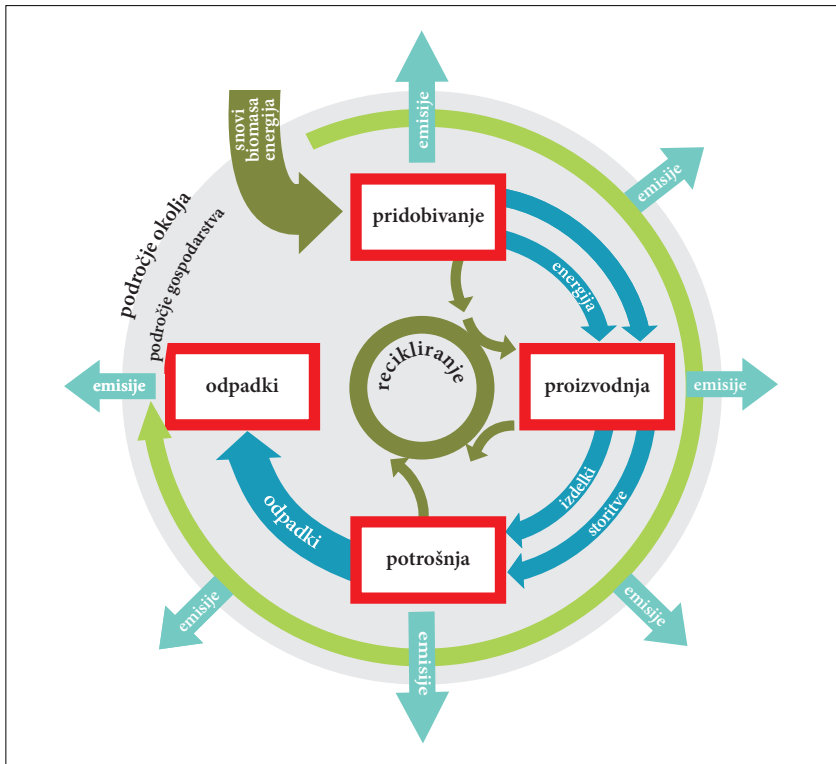
V sodobnem načinu življenja, ki temelji na neomejeni gospodarski rasti in vsestranskem družbenem napredku kot meriloma razvoja in blaginje, vse prevečkrat pozabljamo na okolje, v katerem živimo. Ob tem seveda ne upoštevamo ekosistemskih omejitev našega planeta (Bahor 2009), kar povzroča slabšanje kakovosti okolja. Človek s svojo dejavnostjo in načinom življenja tako posredno kot neposredno povzroča nemalo okoljskih problemov, ki ogrožajo sodobni svet. Glavne posledice eksponentnega povečevanja obremenjevanja okolja zaradi čedalje bolj potrošniško naravnane načina življenja so zmanjševanje zalog neobnovljivih naravnih virov, preseganje zmoglosti naravnega obnavljanja pri rabi nekaterih med njimi, izginjanje naravnih habitatov, čezmerno onesnaževanje naravnih sestavin okolja in preseganje njegovih samočistilnih sposobnosti, kar povzroča na primer podnebne spremembe, tanjšanje ozonske plasti in zmanjševanje biodiverzitete (Gardner in Stern 2002; Plut 2011). Človek je postal gonilo globalnih sprememb v okolju oziroma tako imenovana »geološka« sila (Plut 2004).

Zametki človekovega obremenjevanja okolja in njegovih antropocentričnih vrednot segajo v čas pred 10.000 leti, ko je začel naravne ekosisteme spreminjati v kmetijska zemljišča, se ukvarjati s poljedelstvom ter živinorejo in se je za stalno naselil. Prve negativne spremembe v okolju so se pojavile na rodovitnih poplavnih ravninah večjih rek. Z industrijsko revolucijo, z njo povezano uporabo parnih strojev in premoga ter vse hitrejšim intenziviranjem proizvodnje je raba naravnih virov in energije eksponentno naraščala, pojavile so se množične selitve v mesta, hkrati pa se je intenzivno spreminjala podoba pokrajine. Zaradi zdravstvenih in higienskih izboljšav se je bistveno zmanjšala umrljivost otrok, ker pa se je še nekaj časa ohranjala visoka rodnost, je svetovno prebivalstvo začelo hitro naraščati. Tehnološke izboljšave so povzročile dramatične družbene in okoljske spremembe, ki so zaobjele skoraj ves planet (Michaelis in Lorek 2004; Plut 2004). Obremenjevanje okolja je posebej intenzivno od druge polovice 20. stoletja dalje. Na Zemlji je leta 1950 živel 2,5 milijarde ljudi, leta 2013 pa že 7,1 milijarde (Plut 2004; Prebivalstvena ura 2013). V dobrih šestdesetih letih se je torej število ljudi povečalo za skoraj trikrat, število v mestih živečih ljudi pa za skoraj petkrat (medmrežje 1). Obenem se je pričakovana življenjska doba s 46,4 leta leta 1950 podaljšala na okroglih 71 let leta 2011. V zadnjih petdesetih letih je človek porabil več surovin, izdelkov in storitev kot prej v vsej svoji zgodovini (medmrežje 2). Svetovno gospodarstvo je poraslo za petkrat, poraba komercialne energije se je povečala za več kot desetkrat (medmrežje 3), poraba vode za več kot štirikrat (medmrežje 4) in količina sproščenega ogljikovega dioksida iz fosilnih goriv za več kot petkrat (medmrežje 5). Vzporedno z gospodarskim razvojem, naraščajočo potrošnjo in posledičnim kopičenjem dobrin so se začeli sredi prejšnjega stoletja kopičiti najrazličnejši odpadki iz umetnih in nerazgradljivih spojin. Ker teh pred industrijsko

revolucijo niso poznali, so bili odpadki naravni, razkrojili so se v prsti in izginili. Zdaj človek proizvede ogromne količine odpadkov. V Sloveniji je 362 kg komunalnih odpadkov na prebivalca letno, v Evropski uniji pa kar 487 kg (medmrežje 6).

Vpliv človeka kot preoblikovalca okolja se je torej okreplil zaradi naraščanja prebivalstva ter večje porabe naravnih virov in energije, kar povzroča najrazličnejše emisije (Plut 2008). Povečevanje negativnih vplivov človeka na okolje lahko nazorno prikazemo s primerjavo dnevne porabe energije v MJ na prebivalca v različnih obdobjih gospodarske zgodovine (Freedman 1995 v Plut 2004; medmrežje 8):

1. lovsko obdobje: 20 MJ,
2. obdobje prvotnega kmetijstva: 48 MJ,
3. obdobje razvitega kmetijstva: 104 MJ,
4. obdobje zgodnje industrije: 304 MJ,

Slika 5: Shematski prikaz snovno-energijskega cikla (medmrežje 7).

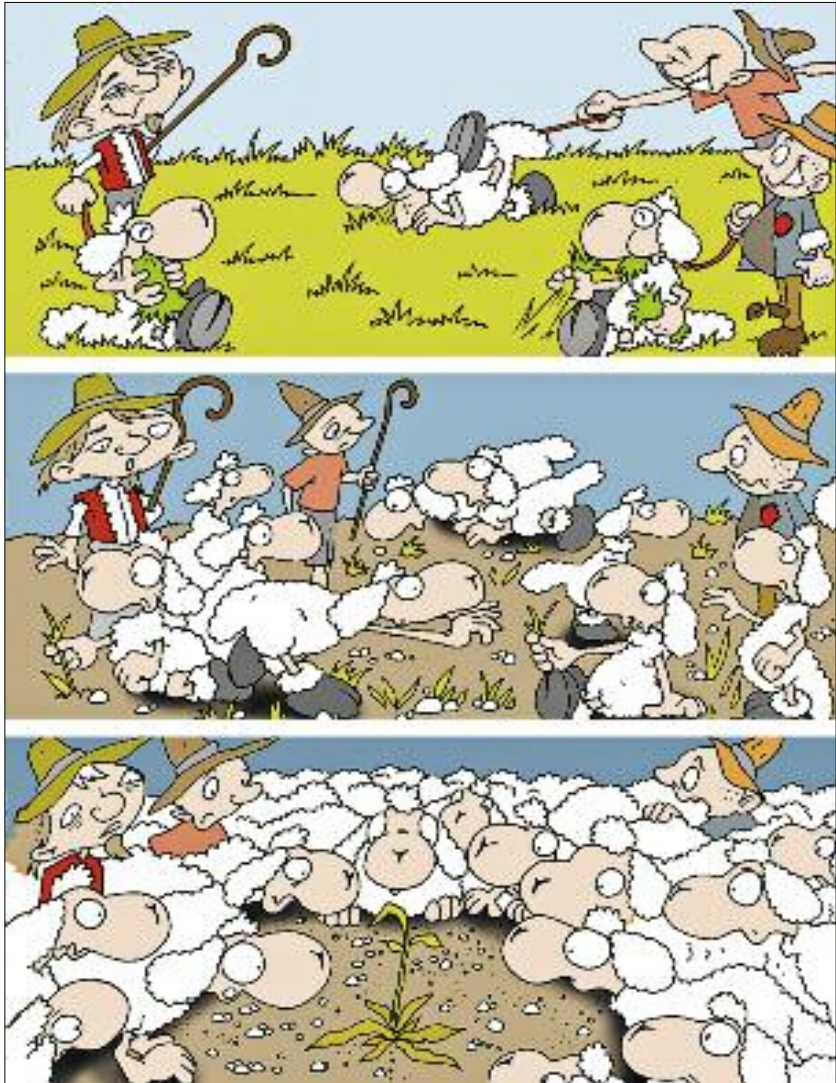
5. obdobje razvite industrije: 1025 MJ,

6. postindustrijsko obdobje: 1054 MJ.

Živimo v času, ko skoraj vse vlade na svetu delijo prepričanje, da je ključ napredka gospodarska rast in sta osebna korist ter največja možna zadovoljitev lastnih želja prevladujoči obliki zavesti in človekovega okoljskega vedenja. Pokončni človek »homo erectus« se je prek ustvarjalnega človeka »homo fabra« preoblikoval v gospodarskega človeka »homo economicusa«, ki obvladuje večji del sodobnega sveta (Mohorič 2011). Na potrošnji temelječe gospodarstvo, ki je postalo glavno gonilo človekovega osebnega in družbenega življenja (Mohorič 2011), lahko nazorno predstavimo s paradigmo »dilema skupnega« (Bell s sodelavci 2001).

2.1 »Dilema skupnega« kot splošni model človekovega vedenja v okolju

Sodobno človekovo delovanje v okolju oziroma prevladujoč vzorec potrošniško usmerjene naravnosti posameznika lahko uspešno razložimo s paradigmo »dilema skupnega«, ki se pojavi, ko želi na plečih skupnega dobrega, do katerega imamo pravico vsi, posameznik kovati koristi zase, in ko korist od zajedanja v okolje žanje le posameznik, negativne posledice pa občuti celotna skupnost. Dilemo skupnega je v reviji *Science* na konkretnem primeru predstavil biolog Garret Hardin (1968). V eseju z naslovom *Tragedija skupnih pašnikov* (*The Tragedy of the Commons*) prikaže, kako uporaba skupnih pašnikov zaradi posameznikove želje po nenehnem naraščanju števila živali in preseganje zmogljivosti pašnikov privede do njihovega uničenja. Svobodna raba določenega brez omejitev vsem dostopnega vira lahko torej zaradi egoističnega ravnanja posameznikov vodi v njegov propad oziroma izginotje. Posamezniku je navadno v interesu stalna, kratkoročna rast lastnega dobička, kar ima dolgoročno negativne družbene posledice in tudi poslabšanje blaginje celotne družbe. Gre za individualizacijo koristi na eni strani in kolektivizacijo škode na drugi. Teoretski problem dileme skupnega je Hardin praktično predstavil na primeru povezanosti rasti svetovnega prebivalstva, neomejene rabe naravnih dobrin in družbene pravičnosti. Ugotavlja, da je mogoče z dilemo skupnega opisati tudi onesnaževanje okolja, pri čemer povprečen posameznik okolja ne pojmuje kot skupni, omejeni vir, ampak vanj brez zadržkov vnaša škodljive snovi. Razsežnost družbene in vedenjske dinamike okoljskih problemov je predstavil z naslednjimi besedami (Hardin 1968, 1244 v Anko 2009, 15): *»Predstavljajte si pašnik, do uporabe katerega imajo pravico vsi. Pričakovati je, da bo vsak lastnik črede nanj prignal kar največ goved. Taka ureditev lahko velja dokaj zadovoljivo stoletja dolgo, ker so plemenske vojne, kraja živali in bolezni držale številčnost obojih – ljudi in živali – precej pod nosilno zmogljivostjo zemlje. Nazadnje pa pride usodni dan, ko dolgo želeni cilj družbene stabilnosti postane realnost. V tem trenutku neizprosna logika skupnega pašnika kruto sproži tragedijo.*

Slika 6: Hardin (1968) je »dilema skupnega« razložil z anekdoto o skupnih pašnikih, kjer v želji po večjem dobičku posameznik povečuje število živali na pašniku, to pa povzroči prekoračitev njegove zmogljivosti in na koncu njegovo uničenje.

Kot racionalno bitje vsak lastnik črede skuša kar najbolj povečati svojo korist. Bolj ali manj jasno, bolj ali manj zavestno, se vpraša: »Kakšno korist bom imel jaz, če svoji čredi dodam še eno žival?« Ta korist ima pozitivno in negativno plat:

Positivna je prireja ene živali več. Ker lastnik prejme ves denar od prodaje dodatne živali, je korist skoraj +1.

Negativno plat pa predstavlja dodaten pritisk na pašnik, ki ga predstavlja žival več. Ker učinke prevelikega pritiska na pašnik nosijo vsi upravičenci, je škoda, ki jo utrpi vsak od njih, le delček od -1.

Upošteva je škodo in korist se bo pameten upravičenec odločil, da svoji čredi doda še eno žival. In še eno in še eno ... Ampak tako se končno odloči sleherni od upravičencev, ki si delijo pašnik. In v tem je tragedija. Vsakdo je ujet v sistem, ki ga sili, da čredo veča brez meja – v omejenem svetu. Vsi ti ljudje drve v propad, ker vsak zasleduje svojo korist v družbi, ki verjame v svobodo na skupnem pašniku. Svoboda na pašniku prinaša pogubo vsem.«

Simbolna zgodba o skupnem pašniku ni zgolj hipotetična tragedija, kjer zlorabljen svoboda vodi v degradacijo okolja, nato pa celo v propad celotne družbe, ampak je tovrstnih skupnih pašnikov dandanes precej več, kot si jih predstavljamo (Anko 2009). Pravzaprav jih lahko najdemo pri okoljskem ravnanju marsikaterega posameznika. »Dilemo skupnega« na nazoren način ponazarja onesnaževanje zraka v mestih, ki ga povzroča čezmerna uporaba osebnih avtomobilov. Uporaba osebnega avtomobila je za posameznika kratkoročno zagotovo ugodnejša kot uporaba javnega prevoznega sredstva, predvsem z vidika udobja in večje prilagodljivosti, ki ju zagotavlja lastno vozilo. Vendar se z množično uporabo osebnih avtomobilov v mestih povečuje onesnaževanje zraka in drugih sestavin okolja, ki jih za svoje preživetje potrebujemo vsi. Tragedija se začne v trenutku, ko je presežena nosilna zmogljivost »pašnika«, v našem primeru, ko emisije onesnaževal presežejo samočistilno sposobnost prizadetih okoljskih sestavin. Ljudje največkrat ne pomislimo, da z uveljavljanjem lastnih koristi sami čezmerno prispevamo k onesnaževanju, pri čemer onesnaženost pripisujemo kolektivni odgovornosti in splošnemu vedenju družbe. Do varovanja okolja imamo neprimeren odnos in pogosto delujemo po načelu »nobenega smisla nima, da po svojih najboljših močeh skrbim za okolje, če tega ne počnejo tudi drugi«. Posebej zaskrbljujoče je, da se tudi okoljsko ozaveščen posameznik nemalokrat ujame v zanko kolektivne okoljske apatije, saj ravnanje večine zmanjša ali celo izniči prizadevanja manjšine, to pa ima za posledico opustitev okolju prijaznega vedenja (Polič 2007). Z vidika onesnaževanja zraka in okoljskih sestavin v mestih je posameznikov prispevek k onesnaženosti sicer majhen, vendar je ob seštevku prispevka vseh posameznikov negativen učinek lahko ogromen. Edina alternativa »propadlemu pašniku« oziroma v našem primeru zelo onesnaženemu mestnemu okolju sta kolektivna sprememba vedenja in spoznanje, da je kljub vsemu ravnanje manjšine smiselno tako z vidika morale kot nenazadnje tudi z vidika učinka (Kirn 2003).

Slika 7: »Skupni pašnik« skozi prizmo poudarjene individualne koristi ...

Slika 8: ... in zaskrbljujoč seštevek učinka vseh posameznikov, kot se manifestirata v prometu.

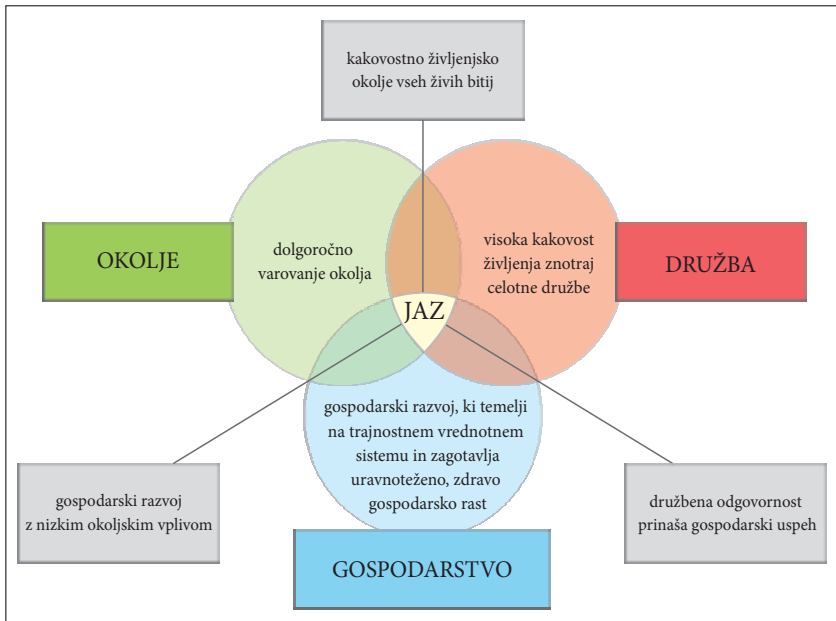
2.2 Razvoj koncepta trajnostnega razvoja

Skupaj s prevladujočo obliko življenjske prakse, zasnovane na modelu neskončne gospodarske rasti in naraščanja potrošnje, je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja postala pomembna rešilna bilka samouničujočega človeka zamisel o trajnostnem razvoju (Plut 2010). Koncept trajnostnega razvoja se z idejo razvoja, ki upošteva gospodarske, družbene ter okoljske vidike in omogoča zadovoljevanje potreb sedanjih generacij, ne da bi se pri tem onemogočal razvoj prihodnjih, zoperstavlja tradicionalni razvojni opredelitvi, ki poudarja nenehno kvantitativno, materialno rast, podprto z ugodnimi gospodarskimi kazalniki (Plut 2010; Ličen 2011). Če je bila v preteklosti v ospredju dilema glede možnosti pomanjkanja surovin in energetskih virov za nadaljnjo gospodarsko rast, je s konceptom trajnosti v ospredje stopila poudarjena skrb za varovanje okolja, družbeno enakost, povezanost in trajno gospodarsko blaginjo. Z optimizmom prežet trajnostni razvoj se je hitro uveljavil tako v znanstveni kot strokovni javnosti. V zadnjih letih skorajda ni mogoče najti razvojnega ali okoljevarstvenega dokumenta, ki se ne bi skliceval na »trajnostne« cilje in načela (Kos 2004). Slabost pa je, da so njegove razlage in implementacije v praksi vse prevečkrat prilagojene trenutnim potrebam, vsebinsko ohlapne in neskladne s temeljno idejo trajnosti (Kos 2004; Špes 2008).

Angleški izraz *sustainable development*, po slovensko 'trajnostni razvoj' se je v strokovnih krogih pojavil leta 1980, v podnaslovu poročila Mednarodne zveze za varstvo narave in naravnih virov (*International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources*). Za izhodiščni dokument, ki opredeljuje koncept trajnostnega razvoja, štejemo Brundtlandovo poročilo Naša skupna prihodnost (*Our Common Future* 1987). V njem trajnostni razvoj »... pomeni zadovoljevanje potreb sedanje generacije, ne da bi s tem ogrožali sposobnost prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb«. Kos (2004) trdi, da je bistvena značilnost te opredelitve poleg enostavnosti sklicevanje na najbolj elementarno solidarnost do prihodnjih rodov, do naših otrok in njihovih otrok. Ob tem je pomembno načelo, da je treba lokalni in globalni razvoj načrtovati tako, da bodo varovanje okolja, gospodarska rast in družbena enakost uravnoteženi. Kos (2004) pravi, da so za uresničitev trajnostnega razvoja nujni individualna in institucionalna refleksivnost ter odzivanje na soodvisnost okoljske, gospodarske in socialne komponente razvoja na lokalni, državni in globalni ravni. To vodi k zelo zapletenim in kompleksnim razmeram, ki jih je treba upoštevati in se nanje ustrezno odzvati (Kos 2004). Posamezne komponente je treba obravnavati sočasno in v medsebojni soodvisnosti. Raziskovalci menijo, da je trajnostni razvoj najbolj smiselno in učinkovito sočasno opazovati na analitični, normativni in strateški ravni (Becker s sodelavci 1997 v Kos 2004). Znotraj analitične, izhodiščne ravni se okoljske posledice trajnostnih in netrajnostnih ravnanj merijo empirično in so namenjene oceni nosilne sposobnosti okolja in predvidenih sprememb, ki zagotavljajo trajnostno naravnani razvoj. Normativna raven opredeljuje razkorak med rezultati meritev ter ugotovitvami o rabi

virov, obremenjevanju okolja in človekovem odnosu do okolja. Gre za ugotavljanje povezav med stopnjo gospodarskega razvoja, družbeno neenakostjo in pripravljenostjo človeka na okoljske spremembe. Upravljanje, usklajevanje različnih politik in ustrezno odzivanje za doseg trajnostnih načel tako na lokalni kot globalni ravni so domena strateške ravni (Kos 2004).

Pri obravnavanju trajnostnega razvoja je pomembno zavedanje, da doseganje trajnosti ni končni cilj, ampak gre za uravnotežen in prilagodljiv proces nenehnega iskanja ravnovesja med materialnim blagostanjem, socialno varnostjo in zdravim okoljem (Špes 2008). Pri tem so ključnega pomena krepitev okoljske zavesti, spodbujanje pripravljenosti za ukrepanje in spreminjanje vedenja ljudi v smeri trajnosti. Vse to je tudi sestavni del Agende 21 (medmrežje 9), ki opredeljuje trajnostni razvoj in je obnem akcijski načrt za njegovo uresničevanje. V tem kontekstu sta posebej pomembni dve od sedmih načel trajnostne družbe: spreminjanje osebnega odnosa in ravnanja ter usposabljanje skupnosti za odgovorno ravnanje z okoljem. Na evropski ravni je bila leta 2001 sprejeta, leta 2006 pa prenovljena Strategija trajnostnega razvoja (*Sustainable Development Strategy*; medmrežje 10), v kateri je eden ključnih ciljev prav tako spodbujanje trajnostnih vzorcev porabe in proizvodnje, ne da bi se porušilo ustrezno

Slika 9: Človek in trije stebri trajnostnega razvoja (Klemenc s sodelavci 2010).

razmerje med gospodarsko rastjo in ohranjanjem okolja, pri čemer je poseben poudarek namenjen povečanju ozaveščenosti ljudi in spreminjanju netrajnostnih navad potrošnikov.

Koncept trajnostnega razvoja od vsakega posameznika zahteva, da razmislija o svojem načinu življenja in posledicah svojih dejanj na družbeni razvoj, gospodarski napredek ter stanje okolja. V zvezi s tem naj oblikuje ustrezno odzivnost, saj lahko vsako, tudi najmanjše dejanje prispeva k pozitivnim učinkom (Klemenc s sodelavci 2010). Zato sta eni ključnih nalog »trajnostne družbe« zagotavljanje visoke okoljske ozaveščenosti in ustrezno ravnanje ob upoštevanju omejitev okolja.

2.3 Razvoj okoljske etike in vzgoje

Načela trajnostnega razvoja, ki zahtevajo opustitev neomejene rasti na račun degradacije okolja in socialne nepravilnosti, ni mogoče doseči brez vrednotnih in etičnih premikov (Plut 2010). Tako se je vzporedno s konceptom trajnostnega razvoja v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja začela oblikovati okoljska etika, ki poudarja odgovornost do zdravega okolja za prihodnje generacije. Temeljna značilnost širšega moralno vrednotnega odnosa med človekom in okoljem je v tem, da se presoje o ustreznem ravnanju človeka razširijo še na človekova razmerja do živali, rastlin, ekosistemov, narave in življenja nasploh (Kirn 2004). Okoljska etika je nov izziv etični tradiciji zahodne civilizacije in njeni antropocentrični usmerjenosti. V svojem bistvu zajema etična izhodišča za odločanje o problematiki okolja, njen ključni vidik pa so moralna razmerja med človekom, drugimi živimi bitji in okoljem, ki vključuje tudi nežive sestavine. Pri tem ne gre le za omejitev človekovega delovanja v boju za obstanek, temveč tudi za omejitev nenehno rastočega človekovega materialnega razkošja v biosferi, ne glede na življenjske potrebe in razmere ostalih živih bitij (Plut 2008 in 2010). Vendar koncept trajnostnega razvoja ne sme biti zasnovan le na objektivnih trajnostnih sestavinah, ampak mora vključevati tudi poti za doseganje trajnostnega cilja, torej načine udejanjanja, pri čemer je eden od najpomembnejših okoljska vzgoja kot vzgoja za trajnostni razvoj.

Na prvi UNESCO-vi medvladni konferenci v Tbilisiju leta 1977 so na podlagi precepta med varovanjem okolja in družbenim razvojem opredelili potrebo po okoljski vzgoji kot temelja raziskovanja in spoznavanja raznovrstnih vidikov povezanosti človeka okolja (Golob 2009). Okoljska vzgoja temelji na obravnavanju kompleksnih odnosov med okoljem, družbo in gospodarstvom, pri čemer ima okolje prednost. Medsebojno povezuje tako naravoslovne, tehnične in družboslovne vidike ter vključuje razumevanje in razreševanje problemov in nasprotij, ki jih v odnosu do okolja prinašata spremenjen življenjski slog ter hiter družbeni, gospodarski in tehnološki razvoj. Omogoča tudi spremljanje, analiziranje in kritično vrednotenje posledic človekovega delovanja, vzpodbuja zavest o kompleksnosti problemov in pojavov, previdnost do enosmernih ukrepov ter iskanje in vrednotenje alternativnih rešitev ob upoštevanju

potreb prihodnjih generacij (Zupan s sodelavci 2008). Čeprav so spoznanja o preobremenjenosti okolja in njegovih omejenih samočistilnih sposobnostih vplivala na oblikovanje ključnih smernic, koncept okoljske vzgoje pa je postal del splošne vzgoje in izobraževanja, dejansko ravnanje žal odstopa od tistega, potrebnega za trajnostno prihodnost. Vzrok je najverjetneje dejstvo, da sta za zdaj okoljska vzgoja in izobraževanje pogosto pretirano specializirana in razdrobljena. Cilji okoljske vzgoje so namreč večplastni in prepleteni, saj se znotraj njih povezujejo spoznavni, čustveni in dejavni vidiki, znanje, stališča in vrednote (Marentič Požarnik 1996). Delovanje brez ustreznega znanja in pripravljenosti na spremembe praviloma ne prinaša zadovoljivih rezultatov. Prav tako znanje, ki ni prežeto in osmišljeno z vrednotami in čustvi, ne pripomore k bolj pozitivnemu odnosu do okolja ali ustreznemu ravnanju. Neučinkovita pa sta tudi pozitiven odnos do varovanja okolja oziroma obžalovanje ob njegovi degradaciji, če ni pripravljenosti za dejansko ukrepanje. V prihodnosti bi bilo torej treba v okoljski vzgoji uveljaviti celosten pristop.

3 Razvoj okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja

Človek s svojim potrošniško naravnanim načinom življenja vse bolj dejavno posega v okolje in ga čedalje bolj temeljito preoblikuje. S svojim delovanjem ga degradira na različne načine, od globalnega segrevanja in onesnaževanja temeljnih okoljskih sestavin do zmanjševanja biotske pestrosti. Ključni dejavniki pri obremenjevanju okolja so človekova miselnost, ozaveščenost in njegovo vedenje. Zato je za izboljšanje stanja v okolju treba zagotoviti spremembo človekove miselnosti, okrepiti njegovo okoljsko ozaveščenost in doseči ustrezno vedenje. Uveljavilo se je spoznanje, da so spremembe vedenja nujne, saj le z razvojem novih učinkovitih tehnologij obsežne sodobne degradacije okolja ni mogoče zaustaviti in okolja primerno sanirati (Staats, Harland in Wilke 2004; Polajnar Horvat 2012). Pot od zavedanja o pomembnosti varovanja okolja do dejanskega okoljskega vedenja je dolgotrajna. Geller (2002) ter Steg in Vlek (2009) izpostavljajo štiri temeljne faze spreminjanja okoljskega vedenja:

- **Skrbna izbira vedenja, ki ga je treba spremeniti.** V tej fazi je treba prepoznati vedenje, ki pomembno vpliva na zmanjšanje degradacije okolja. Tako na primer zmanjšana poraba vode ali energije (ukrepanje na izvoru) pomeni večjo okoljsko korist kot na primer čiščenje odpadne vode ali ukrepi za zmanjšanje toplogrednih plinov, ki nastajajo zaradi čezmerne rabe fosilnih goriv. Prav tako znižanje temperature v stanovanju ali manjša uporaba lastnega vozila v večji meri vplivata na manjše obremenjevanje okolja kot zmanjšana uporaba plastičnih nakupovalnih vrečk (Steg in Vlek 2009). Poleg določitve vedenjskih vzorcev je treba preučiti tudi izvedljivost njihovih sprememb in sprejemljivost njihovih posledic, ki pa so v največji meri odvisne prav od dejavnikov vedenja.

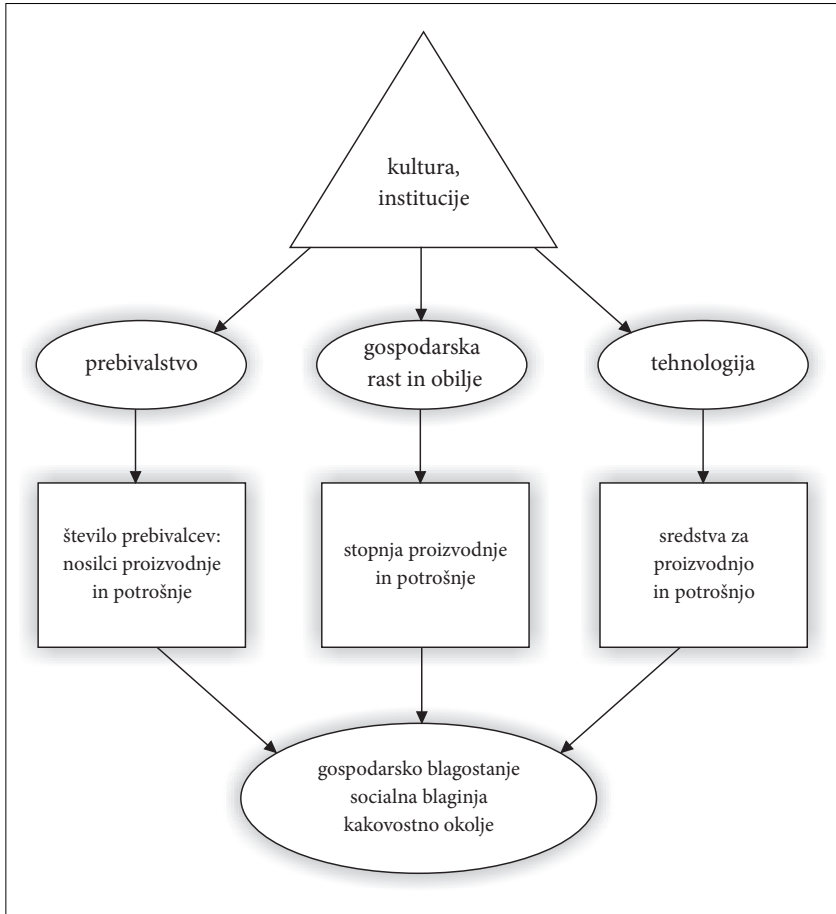
- **Ugotavljanje dejavnikov, ki povzročajo okolju neprijazno vedenje.** Metode socialnega vplivanja so uspešnejše, če vplivajo na dejavnike, ki zavirajo udejanjanje okolju prijaznega vedenja oziroma omogočajo premoščanje ovir pri njegovem udejanjanju. Dejavnike, ki v največji meri vplivajo na okoljsko vedenje, je treba poglobljeno preučiti. Za ta namen je na razpolago več raziskovalnih smernic. V pričujoči raziskavi smo uporabili koncept nasprotij med posameznikovimi in kolektivnimi interesi, ki v tovrstnem raziskovanju velja za enega od novejših in s tem manj raziskanih.
- **Uporaba metod socialnega vplivanja za spremembo vedenja in njegovih dejavnikov.** Ko določimo in preučimo dejavnike neprimernega okoljskega vedenja, je treba skrbno izbrati ustrezne metode socialnega vplivanja. Če je vedenje močno povezano s človekovimi stališči, lahko okoljsko vedenje spremenimo s strategijami, ki vplivajo na spremembo stališč (Steg in Vlek 2009). Če je na primer močna ovira za okolju prijazno vedenje odsotnost zabojnikov za ločeno zbiranje odpadkov, lahko vedenje spremenimo že s tem, da takšne zabojnike zagotovimo. Poznamo torej različne strategije, ki temeljijo na različnih pristopih.
- **Sistematična ocena vpliva izbranih strategij na vedenje, dejavnike okoljskega vedenja, kakovost okolja in kakovost človekovega življenja.** Zadnja faza v spreminjanju okoljskega vedenja je ocena učinkovitosti uporabljenih metod socialnega vplivanja, tako učinkov posameznih intervencij kot učinkov kombiniranja raznih metod. Oceniti je treba tudi kratkoročne in dolgoročne učinke strategij na spremembo vedenja. Pomembno je tudi ugotavljanje učinka metod socialnega vplivanja na posamezne dejavnike okoljskega vedenja, pa tudi ocena njegovega učinka na spremembe v okolju in kakovost človekovega življenjskega okolja. Rezultati ocenjevanja so pomembno strokovno orodje raziskovalcev okoljskega vedenja, odločevalcev posegov v okolje in preostalim deležnikom.

3.1 Dejavniki okoljskega vedenja

Družboslovci se že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja ukvarjajo s preučevanjem človekovih motivov oziroma dejavnikov za okolju prijazno vedenje. Čedalje natančnejše poznavanje in s tem razumevanje vzrokov, ki ljudi odvrčajo od tovrstnega vedenja, je pomembno tako za oblikovalce politik in odločevalce o posegih v okolje kot tudi za raziskovalce, ki iščejo rešitve za okoljske probleme na podlagi vedenjskih sprememb.

Na okoljsko vedenje sovplivajo številni dejavniki, ki izhajajo tako iz človekove notranjosti kot tudi iz njegovega ožjega ali širšega družbenega okolja. Vsak od nas živi v socialnem okolju, ki odločilno vpliva na naše življenje in ga usmerja. Dejavniki okoljskega vedenja so v znanstveni literaturi navadno razčlenjeni na notranje in zunanje. Med notranje uvrščamo psihološke (Abrahamse 2007), med zunanje pa socialne. Pri tem je treba opozoriti na pomanjkljivost dosedanjih raziskav, saj se različne družboslovne

vede praviloma usmerjajo le k preučevanju določene vrste dejavnikov. V geografiji se raziskovalci najbolj zavzeto ukvarjajo s preučevanjem vpliva zunanjih dejavnikov, medtem ko psihologi preučujejo predvsem notranje, psihološke. Ker med notranjimi in zunanjimi dejavniki zaradi medsebojne soodvisnosti in prepletanja ni ostre ločnice, se je pojavila potreba po interdisciplinarnem pristopu. Zunanji dejavniki le redko neposredno vplivajo na vedenje (Marentič Požarnik 2000). V raziskavi želimo preseči omenjeno vrzel in se osredotočiti na preučevanje součinkovanja zunanjih in notranjih dejavnikov,

Slika 10: Struktura dejavnikov TEDIC (Gatersleben in Vlek 1998).

pri čemer je med notranjimi posebna pozornost namenjena stališčem, normam, vrednotam, zaznanemu vedenjskemu nadzoru in znanju, med zunanji pa temeljnim demografskim dejavnikom in metodam socialnega vplivanja.

Zunanje dejavnike in s tem gonilne sile trajnostnega delovanja človeka v okolju označujemo z oznako **IPAT**, ki temelji na enačbi $I = P \times A \times T$. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja sta jo razvila Ehrlich in Holdren (1971) in temelji na spoznanju, da je celoten okoljski vpliv družbe (I) rezultat njene številčnosti (P), količine materialnih dobrin v družbi oziroma obilja (A) in okoljske škode, povzročene s tehnologijo (T), ki tolikšno obilje omogoča (Kirn 2004; Polič 2007). V širšem smislu se poleg vseh treh gonilnih sil soočamo s še dvema, to je z institucionalno silo kot gibalom predstavljanja in urejanja družbe ter kulturno silo kot skupkom družbenih prepričanj, vrednot in stališč (Vlek 2000). Vpliv človekovega delovanja na okolje in razvoj njegovih potrošniških vzorcev sta torej skupek tehnološkega napredka (T – *technological development*), gospodarske rasti in obilja (E – *economic growth*) ter demografskih (D – *demographic factors*) institucionalnih (I – *institutional factors*) in kulturnih (C – *cultural development*) dejavnikov, ki jih skupno označujemo kot **dejavnike TEDIC** (Gatersleben in Vlek 1998; Vlek 2000).

Dejavnikom TEDIC, ki jih opredeljujemo kvalitativno in kvantitativno, sledimo vse od pojava človeka na našem planetu. Takács-Sánta (2004) izpostavlja šest evolucijskih mejnikov: pojav ognja, pojav jezikov, pojav kmetijstva, nastanek civilizacij oziroma držav, evropska osvajanja drugih celin in tehnološko-znanstveno revolucijo. Za slednjo so značilni tehnološki napredek z vsemi posledicami, naraščanje prebivalstva, gospodarska rast ter povečevanje obilja (institucionalnih in kulturnih sprememb ne upošteva). Avtor opredeljuje več razlogov vplivanja človekovega razvoja na okolje, med katerimi so pglavltini rast svetovnega prebivalstva, rastoča poraba naravnih virov in krčenje naravnega okolja zaradi poselitve. Razkorak med naselitenimi skupnostmi in naravnim okoljem se manifestira v zmanjševanju habitatne raznolikosti, naglem razvoju tehnologije in rastoči uporabi sodobnih pripomočkov, ki ljudem lajšajo vsakodnevno življenje. Navedenim šestim evolucijskih mejnikov, ki jih izpostavlja Takács-Sánta, lahko kot podzvrsti zadnjega med njimi dodamo še množično motorizacijo (od njenega pojava na prelomu iz 19. v 20. stoletje do njene intenzivnejše razširitve po letu 1945) in računalniško revolucijo (od njenega pojava leta 1965 do njenega intenzivnejšega razmaha po letu 1980) (Vlek in Steg 2007).

Dosedanje raziskave so pokazale pomemben vpliv učinkovanja **demografskih dejavnikov** na okoljsko vedenje. Ženske okolju prijazno vedenje udeležujejo v večji meri kot moški, kar je v precejšnji meri posledica kulturnih in socialno-strukturnih dejavnikov. V povprečju so bolj okoljsko ozaveščene in se v večji meri zavedajo medsebojne povezanosti vzrokov in posledic degradacije okolja (Stern, Dietz in Guagnano 1995; Tindall, Davies in Mauboules 2003; Hunter, Hatch in Johnson 2004; Chen s sodelavci 2011).

Raziskave razkrivajo tudi, da bolj izobraženi pogosteje delujejo okolju prijazno, kar gre v največji meri pripisati njihovi boljši informiranosti o okolju in njegovi degradaciji, ki si jo pridobijo tudi med šolanjem (Scott in Willits 1994; Chen s sodelavci 2011). Pri večini raziskav o vplivu demografskih dejavnikov na okolju prijazno vedenje ima ključno vlogo prav izobraževanje, ki omogoča lažje razumevanje okoljske tematike, s tem pa se spodbuja tudi lasten občutek odgovornosti za varovanje okolja (Chen s sodelavci 2011).

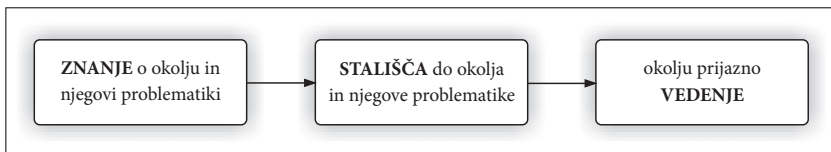
Pri preučevanju vpliva starosti na okolju prijazno vedenje raziskovalci prihajajo do zelo različnih zaključkov (Scott in Willits 1994; Stern, Dietz in Guagnano 1995; Tindall, Davies in Mauboules 2003). Tako Špesova (1998) ugotavlja le njen posreden vpliv na odnos do okolja, pomembnejša naj bi bila v kombinaciji z drugimi demografskimi kazalci. Raziskava na Kitajskem, v kateri so preučevali vpliv starosti na sodelovanje pri okoljskih gibanjih, je razkrila, da se mlajši prebivalci v večji meri udeležujejo okoljevarstvenih akcij kot starejši, kot glavni razlog pa navajajo kohortni učinek (Buttel 1979), to je vplivnost skupine z enako starostjo in skupnimi življenjskimi izkušnjami. Mlajši Kitajci so namreč že od rojstva precej bolj izpostavljeni okoljski degradaciji kot starejši, kar se odraža v njihovi večji okoljski aktivnosti (Chen s sodelavci 2011). Na drugi strani nekatere raziskave (na primer Wiernik, Ones in Dilchert 2013) kažejo, da so varovanju okolja, preprečevanju njegove degradacije in skrbni uporabi naravnih virov bolj naklonjeni starejši, razloga pa naj bi bila predvsem večja življenjska izkušnost ter večja količina pridobljenih in primerno dojetih informacij (Špes 1998).

Pomemben dejavnik je tudi premoženjsko stanje gospodinjstva. Raziskave razkrivajo pozitivno povezanost med okolju prijaznim vedenjem in višino dohodka, pri čemer je razlog za boljšo odzivnost premožnejših dejstvo, da varovanje okolja velja za postmaterialistično vrednoto. Njen pomen se okrepi šele takrat, ko imajo ljudje zagotovljeno blaginjo, socialno varnost oziroma temeljne materialne potrebe. S tem se namreč poveča svoboda pri odločanju (Van Liere in Dunlap 1980; Kirn 2001). Vendar nekatere raziskave kažejo, da so na okoljevarstvenem področju aktivni tudi prebivalci revnejših držav, kar gre pripisati njihovi neposredni izpostavljenosti degradaciji okolja oziroma njenim posledicam (Dunlap in York 2008). Zavedamo se, da na okolju prijazno vedenje vpliva še vrsta drugih demografskih dejavnikov, kot so verska in nacionalna pripadnost ter politična usmeritev, vendar se z njimi nismo podrobneje ukvarjali.

Oblikovanje modelov za razumevanje, pojasnjevanje in napovedovanje okoljskega vedenja je eden od ključnih izzivov okoljskih raziskav v družboslovnih znanostih. Z naraščanjem objav o tej tematiki se je močno razširila tudi paleta dejavnikov, za katere je ugotovljeno, da lahko vplivajo na vzorce okoljskega vedenja. V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila večina tovrstnih raziskav brez ustrezne teoretskega ozadja. V najzgodnejšem obdobju so se raziskovalci med dejavniki

okoljskega vedenja ukvarjali predvsem s preučevanjem vpliva informiranosti in znanja (Hines, Hungerford in Tomera 1987). Pozneje so raziskovali tudi vplive koristi (Ellen, Wiener in Cobb-Walgren 1991; Granzin in Olsen 1991) in ovir na okolju prijazno vedenje (De Young 1990; Vining in Ebreo 1990; Granzin in Olsen 1991), pa tudi vplive socialnih dejavnikov (Granzin in Olsen 1991). Zaradi nepovezanega preučevanja posameznih dejavnikov je pogosto ostalo nejasno, na kakšen način se ti med seboj prepletajo in učinkujejo drug na drugega. Zato so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja za pojasnjevanje in napovedovanje okoljskega vedenja začele nastajati in se tudi uporabljati različne teorije, temelječe na empiričnem pristopu (Bamberg in Schmidt 2003).

Najstarejši in najenostavnejši modeli okolju prijaznega vedenja iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja (Kollmuss in Agyeman 2002) temeljijo na linearnem zaporedju, kjer k razvoju okoljskih stališč in okolju prijaznemu vedenju vodi znanje o okolju. Eden takšnih je model pomanjkanja znanja (*knowledge deficit model*) oziroma pomanjkanja razumevanja človekovih dejanj (Bruggess, Harrison in Filius 1998; Schultz 2002), ki predpostavlja, da izobraževanje o okoljski tematiki samodejno vodi k okolju prijaznejšemu vedenju.

Slika 11: Eden od modelov okolju prijaznega vedenja (Bruggess, Harrison in Filius 1998).

Ti modeli so se izkazali za delno uspešne, o čemer pričajo rezultati najrazličnejših raziskav (na primer Mitchell 1979; Gill, Crosby in Taylor 1986). Ni naključje, da se je konec šestdesetih let dvajsetega stoletja zavzemanje za varovanje okolja razširilo v politiko in celoten družbeni sistem. Glavni razlog je bilo širjenje informacij in izobraževanja o okoljski problematiki v širši družbi (Kirn 2004; Smrekar 2006; Špes 2008). S seznanjanjem javnosti o okoljevarstveni problematiki se je začela povečevati njena zaskrbljenost, s tem pa tudi pripravljenost za saniranje degradiranega okolja. V osemdesetih letih je bilo tudi v slovenskem prostoru več odmevnih primerov degradacije okolja, ki so spremenili miselnost ljudi in jih spodbudili h konkretnim dejanjem. Eno takšnih je bilo informiranje javnosti o onesnaževanju okolja v Šaleški dolini. Ljudje so se na informacije hitro odzvali in organizirali velik protestni shod, ki se ga je udeležilo več tisoč ljudi (Polajnar 2009). Brez okoljske ozaveščenosti se kaj takega zagotovo ne bi zgodilo. Poudariti je treba, da je bilo okolje že takrat tako zelo degradirano, da je zanimanje ljudi za onesnaževanje skokovito naraščalo, s tem pa so bili v večji meri dovzetni za okoljske informacije in posledično ukrepanje.

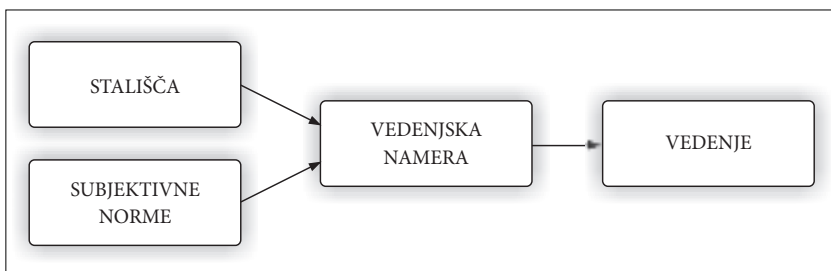
Z razvojem raziskovanja okoljskega vedenja so se ti preprosti modeli kmalu izkazali za pomanjkljive (Kollmuss in Agyeman 2002). V vse večjem številu raziskav so namreč poročali, da ustrezna stališča o okolju kljub vsemu nujno ne vodijo v okolju prijazno vedenje, pa tudi spremembe v stališčih ne nujno v spremembe vedenja (Geller 1981). Vsakdo, ki je poskusil celo v manjši meri spremeniti svoje običajno vedenje, dobro ve, kako težavno je to, četudi je seznanjen z novim vedenjem in načini njegovega udejanjanja in čeprav ima novo vedenje pozitivnejše posledice kot dotedanje (Kollmuss in Agyeman 2002). Poleg stališč namreč na vedenje vplivajo različni notranji dejavniki, hkrati pa gre za razkorak med stališči in vedenjem (Abrahamse 2007).

Okolju prijazno vedenje je posledica lastnih interesov (človek se zavzema za preprečevanje onesnaževanja okolja z namenom, da v največji možni meri zmanjša ogroženost lastnega zdravja), ki se izražajo v skrbi za lastno korist, in seveda tudi kolektivnih interesov, ki se izražajo v skrbi za druge ljudi, prihodnje generacije in celoten ekosistem (človek se za preprečevanje onesnaževanja okolja zavzema zaradi zmanjševanja ogroženosti vseh živih bitij) (Bamberg in Möser 2007). Zmes lastnih in kolektivnih interesov oziroma motivov se izraža tudi v teoretskih modelih, ki se uporabljajo pri pojasnjevanju okolju prijaznega vedenja. Na eni strani gre za modele in teorije, ki izhajajo iz podmene, da je okolju prijazno vedenje povezano z lastnimi interesi, na drugi pa za modele in teorije, ki predpostavljajo, da je okolju prijazno vedenje povezano z delovanjem za skupno korist. Glavni motiv prvih je torej individualizacija koristi, drugih pa njihova kolektivizacija. Med prvimi se je pri preučevanju okoljskega vedenja v največji meri uveljavila tako imenovana teorija načrtovanega vedenja (*Theory of planned behaviour*) (Ajzen 1991), ki izhaja iz teorije upravičene akcije (*Theory of reasoned action*) (Ajzen in Fishbein 1980). Med drugimi se je uveljavila novejša teorija vrednot, prepričanj in norm (*Value-belief-norm Theory*) (Stern 2000), ki temelji na teoriji vrednot (*Values theory*) (Schwartz 1992), modelu aktivacije norm (*Norm activation model*) (Schwartz 1977) in konceptu Nove okoljske paradigme (*New ecological paradigm*) (Dunlap s sodelavci 2000). Mnoge raziskave potrjujejo, da sta obe vrsti modelov empirično učinkoviti in teoretsko uporabni, saj odnose med posameznimi dejavniki prikazujeta s preprostimi medsebojnimi povezavami (Abrahamse 2007). V zgodnjih letih preučevanj okoljskega vedenja so se uveljavile predvsem teorije, ki temeljijo na predpostavki o človekovem ekonomskem razumu oziroma njegovem tehtanju stroškov in koristi. Vključevanje vrednotnih in normativnih modelov se je uveljavilo šele v zadnjem desetletju, predvsem kot posledica poglobljenih raziskav, ki so razkrile, da je okolju prijazno vedenje pogosto pogojeno tudi z okolju prijaznimi namerami (Stern 2000; De Groot in Steg 2009).

Večina dosedanjih raziskav okoljskega vedenja se osredotoča na preučevanje zgolj ene vrste navedenih teoretskih izhodišč, le malo pa jih je bilo namenjenih raziskovanju prepletanja dejavnikov znotraj obeh. V uvodu smo omenili, da lahko človekovo

delovanje uspešno razložimo s paradigmo »dilema skupnega«, pri čemer precep izhaja iz nasprotja med individualnimi koristmi in kolektivno škodo. Tako je lahko tudi človekovo delovanje v gospodinjstvu, ki se manifestira na primer v rabi vode, električne energije in odlaganju odpadkov, podrobneje se mu posvečamo v nadaljevanju raziskave, na eni strani povezano z individualnimi koristmi (na primer ugodjem), na drugi pa ima lahko negativne posledice v okolju (na primer v čezmerni rabi naravnih virov) (Abrahamse 2007). Navedena dilema kaže, da raziskovanje človekovega vedenja ne more temeljiti le na individualnih vzgibih, ki jih v veliki meri upošteva teorija načrtovanega vedenja (Ajzen 1991), ampak mora vključevati tudi okoljske vzgibe, temelječe na teoriji vrednot, prepričan in norm (Stern 2000), kar zahteva izpopolnjen pristop z vključitvijo dejavnikov obeh vrst predstavljenih teorij.

S **teorijo načrtovanega vedenja** je Ajzen (1991) utemeljil model, ki se je uveljavil kot široko sprejeto teoretsko orodje za razlago okoljskega vedenja in vedenjskih sprememb. Z njo je želel pojasniti razkorak med stališči in vedenjem, ki je še vedno predmet preučevanja mnogih raziskovalcev. Teorija načrtovanega vedenja je v bistvu izpopolnjena in nadgrajena teorija upravičene akcije (*Theory of reasoned action*) (Ajzen in Fishbein 1980), ki temelji na predpostavki, da so ljudje navadno razumni, razpoložljive informacije uporabljajo na predvidljiv način in izbirajo možnost, ki jim prinaša večje koristi kot stroške (bodisi v smislu financ bodisi napora ali družbene sprejetosti), seveda na podlagi medsebojnega součinkovanja človeka in okolja, ta pa je nastala kot rezultat preučevanja stališč na podlagi teorije pričakovanj (*Expectancy-value theory*) (Fishbein in Ajzen 1975). V model so poleg vedenja vključeni trije temeljni dejavniki: subjektivne norme, stališča do vedenja in vedenjska namera.

Slika 12: Teorija upravičene akcije (Ajzen in Fishbein 1980).

Raziskovalci so kmalu ugotovili, da so nekatera vedenja bolj podvržena zavestnemu nadzoru kot druga. Zato je Ajzen (1991) teorijo upravičene akcije razširil v smer poudarjanja človekove svobodne volje (Košmrlj s sodelavci 2013). Človek naj bi namreč svoje vedenje zavestno določal in ga nadziral. Večje, kot je pričakovanje, da lahko s izbranim vedenjem dosežemo želeni cilj, in bolj kot je to cenjeno, večja je motivacija

za doseganje zelenega cilja (Weiner 1992 v Radovan 2003). Motiviranost je torej odvisna od privlačnosti cilja in pričakovanih rezultatov vedenja oziroma je skupek subjektivnega vrednotenja cilja, h kateremu je človek usmerjen, in pričakovane verjetnosti njegovega dosega (Bandura 1997). Tudi takratne raziskave so razkrile, da pri udeležanju vedenja ni pomembna le njegova družbena sprejemljivost, ampak tudi dosegljivost cilja (Bandura 1997). Mnenje o nezmožnosti doseganja zelenega cilja lahko izniči še tako dobro namero (Radovan 2001 in 2003).

Spoznanje, da vedenje ni povsem prostovoljno in pod zavestnim nadzorom, je Ajzen nadgradil v teorijo načrtovanega vedenja (1991), v katero je kot dodaten primarni dejavnik vključil zaznani vedenjski nadzor. Teorija načrtovanega vedenja temelji na preučevanju zaznanih koristi oziroma stališč do vedenja, ovir oziroma zaznanega vedenjskega nadzora in normativnih socialnih pritiskov človeku pomembnih subjektivnih norm kot podlagah za njegovo vedenjsko odločanje. Zaznanemu vedenjskemu nadzoru je Ajzen nekoliko pozneje dodal še dejanski vedenjski nadzor, ki se nanaša na okoliščino, da ljudje delujemo skladno z lastnimi interesi, seveda če imamo za to primerno možnost (Fishbein in Ajzen 2010).

Ajzenovo teorijo sestavlja devet pglavitnih dejavnikov. **Vedenjska prepričanja** povezujejo izbrano vedenje s pričakovanimi rezultati. Označujemo jih kot subjektivno oceno verjetnosti, da bo vedenje vodilo k določenemu izidu. Čeprav ima lahko človek mnogo vedenjskih prepričanj, jih je v izbranem trenutku dostopnih razmeroma malo. Dostopna prepričanja v prepletu s subjektivnim ovrednotenjem pričakovane izida domnevno določajo prevladujoče stališče do vedenja (Ajzen 2006c). **Stališča do vedenja** (A – *attitude*) lahko opredelimo kot stopnjo, do katere je določeno vedenje ovrednoteno za pozitivno ali negativno. Na podlagi kognitivnega modela stališč, ki je izpeljan iz Vroomove (1964) teorije pričakovanja (*Expectancy theory*), je stališče do vedenja opredeljeno s celotnim nizom dostopnih vedenjskih prepričanj, ki vedenje povezujejo z različnimi izidi in drugimi lastnostmi. Moč prepričanja (b) je obtežena z ovrednotenjem izida (e) oziroma lastnosti, pri čemer je rezultat stališče do vedenja (Radovan 2003; Ajzen 2006b):

$$A \propto \sum b_i e_i$$

Stališča so torej odvisna od načina, kako človek zaznava pozitivne in negativne posledice, ki jih vedenje prinaša. Tako ima lahko na primer nekdo pozitiven odnos do varčevanja z električno energijo in hkrati negativen odnos do ločevanja odpadkov. Stališča, ki se nanašajo na prepričanja o predvidenih stroških in koristih vedenja, so ocenjena glede na to, v kolikšni meri so za posameznika pomembna. Tako je lahko na eni strani prepričan, da je osebni avto hiter, udoben, zanesljiv in prijeten, pri čemer ima navedene lastnosti za zelo pomembne, na drugi pa meni, da je osebni avto drag in okolju neprijazen, vendar ima omenjeni lastnosti za manj pomembni. V tem primeru

za odločanje o uporabi osebnega avtomobila prevladajo pozitivna stališča, saj so njegove privlačne lastnosti pomembnejše od neugodnih stroškov in okoljske degradacije, ki jih povzroča (Steg in Nordlund 2013).

Normativna prepričanja se nanašajo na posameznikovo mnenje glede pričakovanj zanj pomembnih vplivnežev (staršev, prijateljev, vrstnikov, nadrejenih). Gre za prepričanja, kaj misli, da mora storiti na podlagi pričakovanj drugih in česa ne sme. Normativna prepričanja v prepletu s človekovo osebno pripravljenostjo za podrejanje drugim predvidoma določajo subjektivno normo (Ajzen 2006d). **Subjektivna norma** (SN – *subjective norm*) je mera, s katero označujemo zaznani vpliv socialnega okolja na vedenje posameznika (Radovan 2003). Sestavljena je iz normativnih prepričanj, ki jih posameznik pripisuje drugim zanj pomembnim vplivnežem (n), in njegove pripravljenosti, da njihova prepričanja upošteva in se po njih tudi ravna (m) (Ajzen 2006e).

$$SN \propto \sum n_i m_i$$

Subjektivne norme odražajo raven, za katero posameznik verjame, da zanj pomembni vplivneži podpirajo ali zavračajo izbrano vedenje, ob tem pa odražajo njegove osebne družbene stroške in koristi. Na nek način jih lahko označimo kot pravne norme (*injunctive norms*) (Steg in Nordlund 2013), ki se nanašajo na splošno sprejeto oziroma nesprejeto vedenje posamezniku pomembnih vplivnežev (Keizer in Schultz 2013). Kot primer subjektivne norme si lahko predstavljamo, da imajo starši določenega posameznika ločevanje odpadkov za zelo pomembno z vidika varovanja okolja, zato tudi od njega pričakujejo, da jih bo ločeval. Precejšnja pa je tudi njegova pripravljenost, da njihova pričakovanja upošteva. Na drugi strani so nekateri njegovi prijatelji prepričani, da je ločevanje odpadkov nesmiselno in seveda tudi od njega pričakujejo, da jih ne ločuje. Vendar je njegova pripravljenost, da njihova pričakovanja upošteva, majhna. Tako bo pri tem konkretnem posamezniku prevladala subjektivna norma v korist ločevanja odpadkov.

Nadzorna prepričanja se nanašajo na posameznikovo mnenje o dejavnikih, ki lajšajo oziroma ovirajo uspešno udejanjanje izbranega vedenja. Kontrolna prepričanja naj bi v prepletu z zaznano jakostjo vsakega dejavnika domnevno določala prevladujoče zaznani vedenjski nadzor (PBC – *Perceived Behavioural Control*). Mnenje o jakosti vsakega nadzornega dejavnika, ki lajša ali ovira udejanjanje vedenja, prispeva k zaznanemu nadzoru nad vedenjem (Ajzen 2006f). **Zaznani vedenjski nadzor** se nanaša na posameznikovo mnenje o lastnih zmožnostih udejanjanja vedenja. Podobno kot pri ostalih dejavnikih naj bi bil zaznani vedenjski nadzor sestavljen iz celotnega niza nadzornih prepričanj. Moč posameznega nadzornega prepričanja (c) je odvisna od zaznane jakosti tega prepričanja oziroma od ocene njegove pomembnosti za preučevano vedenje (p). Če je posameznikovo mnenje o zaznanem vedenjskem nadzoru

skladno z dejanskim nadzorom, lahko z zaznanim vedenjskim nadzorom obenem z namero uspešno napovedujemo vedenje (Ajzen 2006g).

$$PBC \propto \sum c_i p_i$$

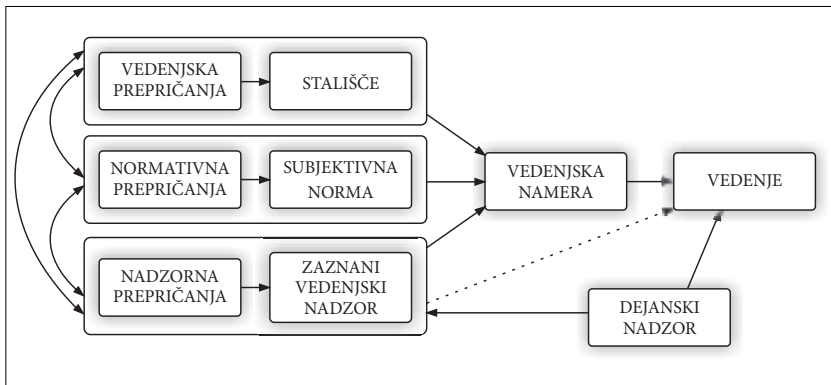
Kot značilen primer si lahko predstavljamo, da posameznik misli, da je ločevanje odpadkov zelo zamudno opravilo, ob tem pa je še prepričan, da ni dovolj usposobljen za pravilno ločevanje. Na drugi strani meni, da je varčevanje z vodo enostavno in nezamudno, za takšno vedenje pa se tudi čuti usposobljenega. Vedenjski nadzor se v tem primeru izrazi v večjem vedenjskem nadzoru za varčevanje z vodo.

Pojem zaznani vedenjski nadzor je podoben Bandurovem (1982) konceptu samoučinkovitosti, ki izhaja iz socialno kognitivne psihologije in poudarja, da je posameznikova motivacija za vedenje odvisna od pričakovanj glede lastne učinkovitosti. Gre za izvor različnih pričakovanj, kjer pri izbiri tega, ali bomo neko dejanje izvedli ali ne, nista pomembni le privlačnost cilja in socialna sprejemljivost, ampak tudi prepričanje o dosegljivosti tega cilja. Prepričanja o lastni učinkovitosti vsebujejo zmožnost organizacije in izvedbo dejanj, potrebnih za obvladovanje pričakovanega položaja. Pričakovanja, ki izhajajo iz občutka samoučinkovitosti, so sestavljena tako iz pričakovanja učinkovitosti kot pričakovanja izida, pri čemer lahko nezaupanje v lastne sposobnosti glede nekega cilja izniči še tako privlačen cilj (Martinčević 2004).

Dejanski vedenjski nadzor se nanaša na posameznikove spretnosti, vire sredstev oziroma pripomočke in druge pogoje, potrebne za udejanjanje izbranega vedenja. Uspešno udejanjanje vedenja ni odvisno le od namere za ravnanje, ampak tudi od primerne stopnje vedenjskega nadzora. Dejanski vedenjski nadzor lahko na vedenje vpliva neposredno ali posredno (Ajzen 2006j). Kot značilen primer si lahko predstavljamo, da ima nekdo pozitivna stališča do kolesarjenja na delo, pozitivne subjektivne norme ter zaznani vedenjski nadzor, kar se odraža v pozitivni nameri za udejanjanje vedenja, vendar se izkaže, da za pot na delo ni kolesarskih stez, zato oseba zaradi prevlade dejanskega nadzora nad svojo namero vedenja ne udejanji. Na drugi strani si lahko predstavljamo, da v primeru, če je nekdo predhodno seznanjen s tem, da za pot na delo ni kolesarskih stez, torej z dejanskim vedenjskim nadzorom, ta vpliva na zaznani vedenjski nadzor, oba skupaj pa na namero in vedenje samo.

Ajzen in Fishbein (1980) sta prepričana, da je večina socialnega vedenja pod zavestnim nadzorom in je torej napovedljivo iz **vedenjskih namer**. Vedenjska namera se nanaša na človekovo pripravljenost za udejanjanje izbranega vedenja oziroma na stopnjo njegove motiviranosti za vedenje. Označimo jo lahko kot neposrednega predhodnika vedenja, ki omogoča njegovo dokaj natančno napovedovanje. Vedenjska namera temelji na stališču do vedenja, subjektivni normi in zaznanem vedenjskem nadzoru, pri čemer je pomen posameznega dejavnika odvisen od značilnosti preučevanega vedenja in značilnosti skupine, ki vedenje udejanja (Ajzen 2006h).

Ajzen (1991) **vedenje** označuje kot odzivanje v danih razmerah glede na zastavljeni cilj, ki ga je mogoče opazovati. V teoriji načrtovanega vedenja je vedenje funkcija namere in mnenja o nadzoru nad vedenjem (Radovan 2003). Do udejanjanja vedenja pride le, če sta vedenjska namera in zaznani vedenjski nadzor dovolj močno izražena (Ajzen 2006i).

Slika 13: Teorija načrtovanega vedenja (Ajzen 2006a).

Teorija načrtovanega vedenja se je izkazala za uspešno pri napovedovanju različnih vrst okoljskega vedenja, kot so na primer uporaba energetske učinkovitih naprav, nebeljenega papirja in vode ter potrošnja mesa (Harland, Staats in Wilke 1999), uporaba različnih načinov prevoza (Bamberg in Schmidt 2003; Heath in Gifford 2002) in ločevanje odpadkov v gospodinjstvih (Mannetti, Pierro in Livi 2004), pa tudi splošnega okolju prijaznega vedenja (Kaiser in Shimoda 1999). Za posebno uspešno se je izkazala pri preučevanju in razlagi vedenj, povezanih z večjimi odrekani in stroški (Steg in Vlek 2009). Po Armitageu in Connerju (2001) na namere in okolju prijazno vedenje v največji meri vplivata dejavnika zaznani vedenjski nadzor in stališča do vedenja. Ljudje torej okolju prijazno vedenje udejanjajo v večji meri, če so prepričani, da ima to za njih pozitivne posledice, in seveda, če se čutijo sposobne za tovrstno delovanje. Na drugi strani subjektivna norma v manjši meri vpliva na namere in vedenje samo, za kar je lahko po mnenju avtorjev eden od razlogov slaba kakovost izvedenih merenj, bolj verjetno pa je pomanjkanje normativnih sestavin vedenja (Armitage in Conner 2001), katerih poudarek je v precejšnji meri izražen v teoriji vrednot, prepričan in norm (Stern 2000).

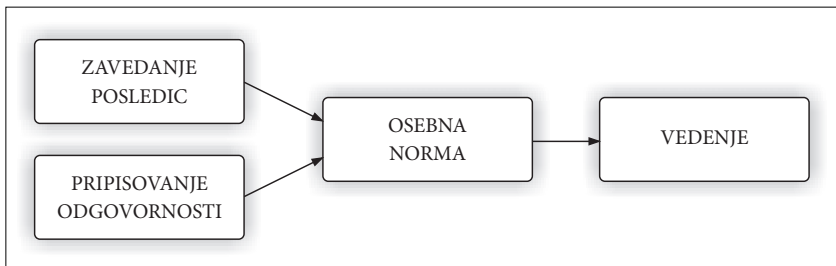
Teorija vrednot, prepričan in norm (*Value Beliefs Norms Theory*) (Stern 2000) se osredotoča na preučevanje moralnih obvez za okolju prijazno vedenje. Izdelana je bila z namenom učinkovitega pojasnjevanja vedenja, ki temelji na posameznikovi

okolju prijaznih namenov (Stern s sodelavci 1999). Glavni motiv človekovega okolju prijaznega vedenja je delovanje za skupno dobro celotnega planeta, torej kolektivizacija koristi. Za razliko od zagovornikov izključno h gospodarski rasti usmerjene paradigme, pri posameznikih, ki so naklonjeni novi okoljski paradigmi, prevladuje usmerjenost h kolektivnim vrednotam (Stern 1999). V določenih primerih je skupno dobro vezano na majhno, zaokroženo in razmeroma enostavno določljivo skupino, ki lahko zlahka vpliva na morebiten negativen vpliv posameznikov. V primeru okolja je skupno dobro pogosto vezano na regionalno, državno ali celo globalno raven, pri čemer predvidevamo, da – čeprav delovanje za skupno dobro pri nekaterih posameznikih temelji na podlagi egoističnih namenov – delovanje večine temelji na širši, altruistični zaskrbljenosti. Okolju prijazno vedenje namreč temelji na prepletu vrednot, prepričanj in osebnih norm, torej občutku osebne zaveze, povezane s posameznikovimi pričakovanji. Ta posameznika spodbujajo k ustreznemu delovanju (Stern 2000).

Teorija vrednot, prepričanj in norm skozi vzročno verigo petih spremenljivk temelji na teoriji vrednot (Schwartz 1992), teoriji aktivacije norm (Schwartz 1977) in novi okoljski paradigmi (Dunlap s sodelavci 2000). Na začetek verige se uvrščajo posameznikove stabilne osebnostne prvine, temeljne vrednote in prepričanja, ki prek usmerjenih prepričanj vodijo posameznikove norme k vedenju. Pri tem lahko vsaka spremenljivka v verigi neposredno vpliva na naslednjo, vpliva lahko tudi neposredno na druge spremenljivke, ki si sledijo v verigi. Z vključitvijo temeljnih vrednot in posameznikove okoljske zaskrbljenosti je teorija vrednot, prepričanj in norm na nek način razširjena teorija aktivacije norm.

Schwartz (1977) v modelu aktivacije norm predvideva, da okolju prijazno vedenje izvira iz aktiviranja osebnih norm, ki se odražajo v občutkih moralne odgovornosti za njegovo udejanjanje. Aktivirajo se na podlagi poznavanja posledic obremenjevanja okolja in zavedanja odgovornosti zanjo.

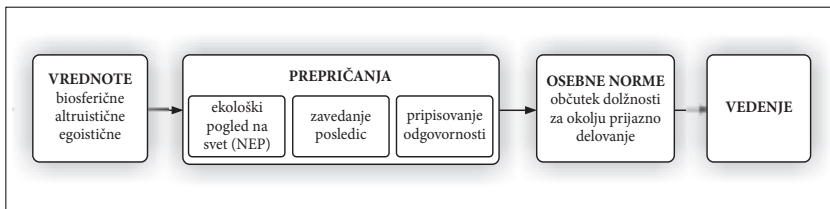
Stern (2000) je Schwartzovemu modelu dodal vrednote kot temeljna in najstabilnejša vodila okoljskega vedenja, k prepričanjem pa je dodal Novo okoljsko paradigmo kot merilo posameznikove zaskrbljenosti za stanje okolja.

Slika 14: Model aktivacije norm (Schwartz 1977).

Pri vključevanju **vrednot** v model Stern izhaja iz Schwartzove teorije vrednot (1992), ki velja za enega najpogosteje uporabljenih konceptov pri preučevanju vpliva vrednot na okoljsko vedenje. Schwartz (1992) vrednote opredeljuje kot zelene cilje, ki so vodila v življenju posameznika, pri čemer niso vezane na trenutne razmere, ampak se njihov pomen spreminja glede na cilj. Tovrstna opredelitev vključuje tri temeljne lastnosti vrednot. Na eni strani so vrednote pojmovanja ali prepričanja o zelenih končnih stanjih in vedenjih. Poleg tega so tako imenovani abstraktni gradniki, ki presegajo svojske situacije, usmerjajo izbiro ali oceno ravnanj posameznikov in so urejene glede na relativno pomembnost. Vrednote so torej tako imenovani cilji oziroma ideali, ki jih visoko cenimo in si jih prizadevamo doseči. So jasne, po prioritetah urejene predstave o tem, kaj je za posameznika vredno in zato zaželeno. To pomeni, da se v primeru medsebojnega soočenja vrednot aktivirajo tiste, ki so za posameznika v danem trenutku najpomembnejše. Schwartzova (1992) lestvica vrednot obsega 56 enot, razvrščenih med individualne in kolektivne vrednote ter naprej v štiri podkategorije: pripravljenost za spremembe (*openness to change*), konzervativizem (*conservation*), samopreseganje (*self-transcendence*) in samopovečevanje (*self-enhancement*). Pri tem se v okoljski literaturi izpostavlja predvsem nasprotje med individualnimi in kolektivnimi vrednotnimi dimenzijami, pri čemer se individualne zrcalijo v skrbi za lastno samouresničitev oziroma izpolnitev lastnih interesov, kolektivne pa v skrbi za izpolnjevanje interesov vseh ljudi in nenazadnje tudi okolja.

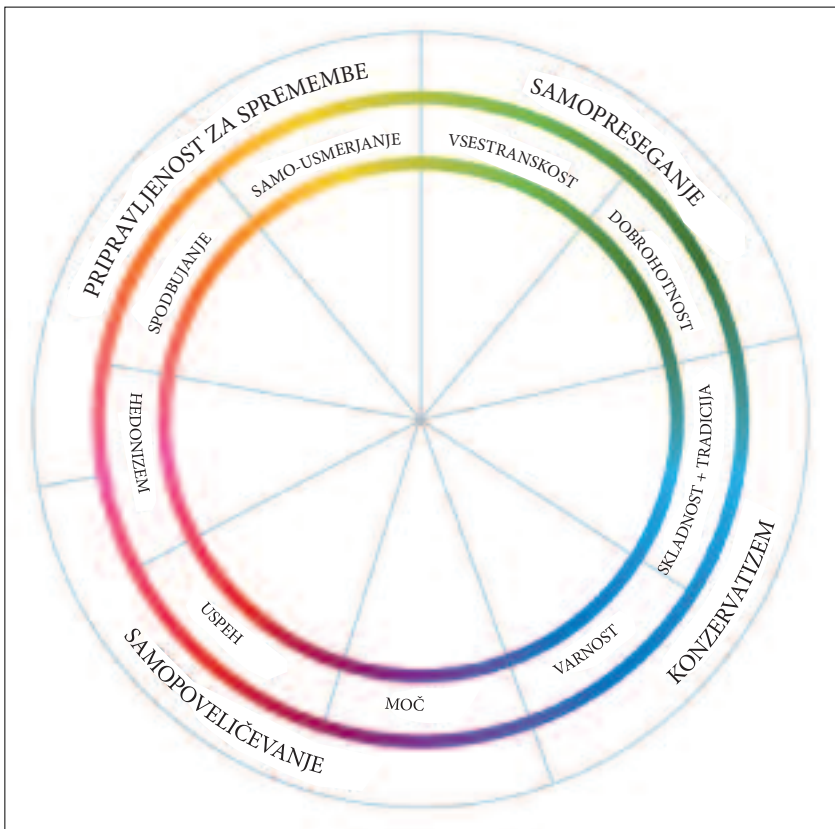
Stern (2000) ugotavlja, da na okolju prijazno vedenje vplivajo tri vrste vrednot: egoistične, altruistične in biosferične. Pri egoističnih, kot so moč, vplivnost in bogastvo, skuša posameznik pridobiti čim večjo korist v svoje dobro, saj njegove odločitve temeljijo na ocenjevanju lastnih stroškov in koristi. Altruistične vrednote, kot so enakost, pravičnost, mir, se zrcalijo v skrbi za blaginjo vseh ljudi. Zaskrbljenost nad nečloveškimi živimi bitji, ekosistemi in biosfero se zrcali v biosferičnih vrednotah, odraža pa v sožitju z naravo, varovanju okolja in spoštovanju Zemlje kot edinstvenega poselitvenega območja človeka in vseh drugih živih bitij. Teorija predpostavlja, da so egoistične vrednote s pozitivnim odnosom do okolja negativno povezane, altruistične in biosferične pa pozitivno (Stern 2000).

Slika 15: Model teorije vrednot, prepričanj in norm (Stern 2000).

Stern (2000) predvideva, da so pomemben dejavnik med vrednotami in okolju prijaznim vedenjem posameznikova **prepričanja**, ki vključujejo usmerjena prepričanja o razmerju človeka do okolja (nova okoljska paradigma), posameznikovem zavedanju posledic lastnih dejanj in lastne odgovornosti za izvajanje ustreznih ukrepov. Teorija temelji na domnevi, da je zavedanje posledic in pripisovanje odgovornosti odvisno od splošnih prepričanj o odnosu človeka do okolja in razmeroma stabilnih vrednotnih usmeritev.

V teoriji vrednot, prepričanj in norm (Stern 2000) temeljne vrednote usmerjajo posameznikovo zaskrbljenost glede stanja okolja oziroma **ekološki pogled na svet**, ki odseva temeljna prepričanja o odnosu med človekom in naravnim okoljem (Dunlap

Slika 16: Schwartzov model vrednot (Schwartz 1992).

s sodelavci 2000). Merimo ga s pomočjo koncepta nove okoljske paradigme (Dunlap s sodelavci 2000), široko uporabljane orodja za merjenje okolju prijaznih usmeritev, v katerih naj bi bila človekovo delovanje in ranljiva biosfera neločljivo povezana. Gre za tako imenovano lestvico, sestavljeno iz petnajstih skrbno izbranih trditvev, s katerimi merimo trenutno stanje posameznikovega razumevanja in odnosa do okolja. Tisti, ki podpirajo koncept Nove okoljske paradigme, so prepričani, da lahko človeštvo zlahka poruši ravnovesje v naravi, pa tudi, da za človeško družbo obstajajo meje rasti in da človeštvo nima pravice vladati nad ostalo naravo (De Groot in Thøgersen 2012).

Zavedanje posledic se nanaša na stopnjo, do katere je posameznik prepričan, da ima njegovo vedenje negativne posledice za druge oziroma na okolje. **Pripisovanje odgovornosti** se nanaša na stopnjo, do katere se ljudje zavedajo lastnih negativnih okoljskih dejanj, oziroma stopnjo, do katere so pripravljeni nase prevzeti odgovornost za nastale probleme (Stern 2000).

Osebnostne norme so opredeljene kot občutki posameznikove notranje obveze za udeležanje izbranega okoljskega vedenja, tako da na nek način odsevajo uresničevanje posameznikovih ponotranjenih vrednot. Aktivirajo se takrat, ko se posameznik zaveda posledic vedenja v odnosu do blaginje drugih in hkrati nosi odgovornosti za te posledice (Schwartz 1977). V pričujočem modelu na osebne norme neposredno vplivajo posameznikove vrednote in posameznikova zaskrbljenost za okolje, ki se izraža skozi novo okoljsko paradigmo ter s koncepti zavedanja odgovornosti in posledic vedenja. Osebnostne norme zatem prek vseh treh navedenih dejavnikov vplivajo na posameznikovo udeležanje okoljskega vedenja.

Stern (2000) meni, da je **okolju prijazno vedenje** odvisno od osebnih norm, pri čemer razlikuje med štirimi vrstami vedenja: okoljskim aktivizmom, ki se med drugim lahko zrcali v aktivni vključenosti v okoljske organizacije ali udeležbi na demonstracijah, javnim neaktivističnim delovanjem, na primer v podpiranju okoljskih politik ali človekovih pravic pri okoljski problematiki, zasebnim neaktivističnim delovanjem, na primer pri kupovanju, uporabi in odstranjevanju predmetov za osebno in gospodinjstvo rabo, ki vplivajo na okolje, in delovanjem v organizacijah, na primer oblikovanjem okolju prijaznih izdelkov.

Teorija vrednot, prepričan in norm (Stern 2000) se je izkazala za uspešno predvsem pri razlagi vedenj, ki niso vezana na večje finančne stroške, večjo porabo časa in večji napor, ampak na dobre namene, kot so na primer pripravljenost za spremembo vedenja v smeri trajnosti (Stern s sodelavci 1999), sprejemanje ustreznih političnih odločitev (Steg, Dreijerink in Abrahamse 2005) ali zagotavljanje okoljskih pravic državljanov (Stern s sodelavci 1999). Teorija vrednot, prepričan in norm se je sicer izkazala kot uspešen model pri razlagi okoljskega vedenja, povezanega z nižjimi vedenjskimi stroški, vendar je v primerjavi s teorijo načrtovanega vedenja (Ajzen 1991) precej manj učinkovita pri vedenjih, povezanih z večjimi stroški, kar nakazuje potrebo po celovitejšem pristopu oziroma prepletu obeh predstavljenih teorij.

Ajzen (1991) je že ob objavi teorije načrtovanega vedenja poudaril, da je ta odprta za dopolnitve. Opravljenih je bilo mnogo študij, v katerih so raziskovalci teoriji dodajali različne dejavnike, s katerimi naj bi izboljšali učinkovitost oziroma sposobnost napovedovanja vedenja prvotne teorije načrtovanega vedenja (Conner in Armitage 1998; Harland, Staats in Wilke 1999; Kaiser 2006).

V pričujoči raziskavi smo se osredotočili na razširitev prvotne teorije načrtovanega vedenja z **moralnimi in normativnimi dimenzijami vedenja**, in sicer z vključitvijo **osebnih norm, vrednot in prepričanj**, pri čemer smo se osredotočili na prepričanja, ki temeljijo na zavedanju posledic in zavedanju o odgovornosti. Številni sodobni avtorji (Stern s sodelavci 1999; Schultz in Zelezny 2003; Heath in Gifford 2002; Bamberg in Schmidt 2003; Kaiser 2006) v svojih raziskavah namreč potrjujejo prepričanje, da imata na področju okolju prijaznega vedenja velik pomen tudi moralna in normativna razsežnost, čemur teorija načrtovanega vedenja ne namenja neposredne pozornosti. Poleg tega smo teorijo načrtovanega vedenja razširili tudi z vključitvijo **modela pomanjkanja znanja** (Schultz 2002), ki temelji na podmeni, da je prav znanje odločilen dejavnik spremembe okoljskega vedenja. Glavni cilj razširitve izhodiščne teorije z dvema dodatnima je učinkovitejše pojasnjevanje preučevanih namer in vedenj, kar naj bi pripomoglo k oblikovanju bolj uporabnega modela za načrtovanje vedenja.

V pomembnejših raziskavah vedenja (Shepperd, Hartwick in Warshaw 1988; Van den Putte 1991; Godin in Kok 1996), ki so temeljile na teoriji načrtovanega vedenja (Ajzen 1991), so se za najšibkejši člen tako namere za okoljsko vedenje kot tudi vedenja samega izkazale subjektivne norme. Tako v mnogih raziskavah (na primer Harland, Staats in Wilke 1999) zaznani vedenjski nadzor, še bolj pa stališča izkazujejo precejšnjo prevlado nad normativno komponento. Čeprav je eden od razlogov za to lahko dejansko manjši pomen normativne komponente pri nameri za udejanjanje okoljskega vedenja in vedenja samega, je vzrokov še več. Eden od njih je lahko dejstvo, da se v teoriji načrtovanega vedenja subjektivne norme nanašajo izključno na sprejemanje oziroma nesprijemanje določenega vedenja s strani pomembnih vplivnežev, ne pa tudi na posameznikove lastne moralne občutke.

Zgodnje oblikovanje modela razumne akcije (Fishbein 1967) je temeljilo na Dulanyjevi (Dulany v Horton in Dixon 1667) teoriji propozicijske kontrole, pri čemer je Fishbeinova teorija vključevala spremenljivko, ki je merila stališča, in normativni spremenljivki, od katerih je ena pokrivala osebno normativno komponento in druga socialno. Pri tem je domneval, da je vpliv obeh, osebne in socialne normativne komponente, na vedenjsko namero odvisen od posameznikove motivacije njenemu podrejanju. Vendar se je ta domneva izkazala za neuspešno, še posebej pri raziskovanju vpliva osebnih norm na namero in vedenje. Zato sta Ajzen in Fishbein (1969) to komponento v nadaljnjih analizah in oblikovanjih modelov izločila. Od takrat normativno komponento modela sestavljajo le subjektivne norme, s čimer je iz napovedovanja vedenja izločena osebna normativna komponenta.

S širjenjem raziskav okoljskega vedenja so raziskovalci začeli čedalje pogosteje opozarjati, da na vedenje ne vplivajo le zunanje socialne norme, temveč tudi posameznikova osebna notranja občutja in moralna odgovornost. Z osebnimi normami se je ukvarjal predvsem Schwartz (1968 in 1977). V teoriji aktivacije norm (Schwartz 1968) jih je opredelil kot lastna pričakovanja, ki temeljijo na ponotranjenih vrednotah. So tako imenovana občutja osebne moralne obveze, ki vodijo k udejanjanju določenega vedenja (Schwartz 1977), do katerega pride ob njihovi aktivaciji. Ta se zgodi takrat, ko se posameznik zaveda pozitivnih posledic svojega delovanja za druge in ob tem vsaj nekaj zaslug za to pripiše samemu sebi (Schwartz in Howard 1984).

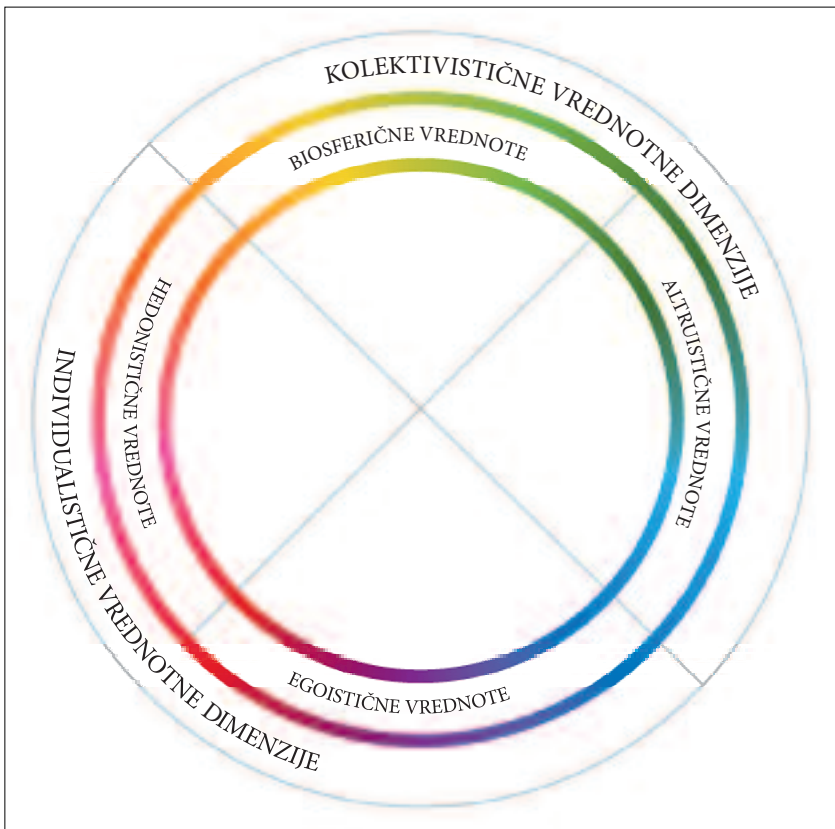
Ena od prednosti omenjenega teoretskega izhodišča je, da ta jasno razlikuje osebne norme in ostale vedenjske dejavnike. Na ta način je Schwartz (1977) prešel problematiko močne korelacije med prvotnimi osebnimi normami in namero, s katero sta se srečevala Ajzen in Fishbein (1970). Občutek osebne moralne obveze, ki je izražen z aktivacijo norm, lahko namreč preprečimo že pred samim oblikovanjem namere, na primer z zanikanjem resnosti posledic vedenja. Tudi v Schwartzovem modelu so osebne norme jasno ločene od vedenjskih stališč. Za razliko od ostalih konceptov, katerih vrednotenje temelji na prepletu materialnih, socialnih in psiholoških vidikov, se v omenjenem modelu osebne norme osredotočajo izrecno na vrednotenje vpliva lastnih moralnih vidikov. Prav tako se osebne norme, čeprav nanje znotraj poteka socializacije vplivajo družbena pričakovanja, jasno razlikujejo od socialnih norm. Ozadje osebnih norm, torej pričakovanja, sankcije in obveze, so zasidrane v posamezniku samem, medtem ko je ozadje socialnih norm zasidrano v družbi (Schwartz in Howard 1984 v Harland s sodelavci 1999).

V več raziskavah so se osebne norme kot dodaten dejavnik k obstoječim dejavnikom teorije načrtovanega vedenja (1991) izkazale kot pomembne pri napovedovanju okoljskega vedenja. Vlogo osebnih norm v omenjeni teoriji so preučevali tudi Parker, Manstead in Stradling (1995) in prišli do spoznanja, da se je ob vstopu osebnih norm pomembno povečal delež pojasnjene variance odvisne spremenljivke vedenja. Do podobnih rezultatov so prišli tudi raziskovalci nekaterih drugih vrst vedenj, na primer pripravljenosti darovanja krvi in kostnega mozga (Schwartz in Tessler 1972), pitja alkoholnih pijač na javnih mestih (Budd in Spencer 1985), neiskrenega vedenja (Beck in Ajzen 1991) in uporabe kontracepcije (Boyd in Wandersman 1991).

Ena od pomanjkljivosti raziskav okoljskega vedenja, ki temeljijo na splošni vedenjski teoriji – teoriji načrtovanega vedenja (1991) – je tudi ta, da so se osredotočale le na preučevanje splošnih stališč o okolju, nobene pozornosti pa niso namenjale vlogi **okoljske zaskrbljenosti pri okoljskem vedenju**, ki ji precejšnjo pozornost posveča Stern (2000) v svoji teoriji vrednot, prepričan in norm. Dosedanje raziskave napovedovanja okoljskega vedenja (Steg in Vlek 1997; Garvill 1999) so pokazale precejšen pomen okoljske zaskrbljenosti, merjene s pomočjo koncepta zavedanja posledic in moralne odgovornosti za okoljsko vedenje. Tako je splošnim stališčem

teorije načrtovanega vedenja smiselno dodati vidik omenjene okoljske zaskrbljenosti, predvsem koncepta zavedanja posledic in moralne odgovornosti, s čimer naj bi se zapolnila omenjena vrzel teorije načrtovanega vedenja (1991).

Poleg osebnih norm in okoljske zaskrbljenosti so pomemben napovedovalec vedenja tudi **vrednote**, ki jih Schwartz (1992) opredeljuje kot zaželeno transsituacijske cilje, katerih pomembnost se spreminja. So pomembna vodila v življenju človeka. Ugotovili so, da imajo vrednote na vedenje tako neposreden kot posreden vpliv, zato so še posebej pomemben dejavnik (Dunlap, Grieneeks in Rokeach 1983; Schwartz 1992; De Groot in Steg 2008; Crompton in Kasser 2009). Sternova členitev vrednot v teoriji vrednot, prepričan in norm (Stern 2000) temelji na Schwartzovem modelu vrednot

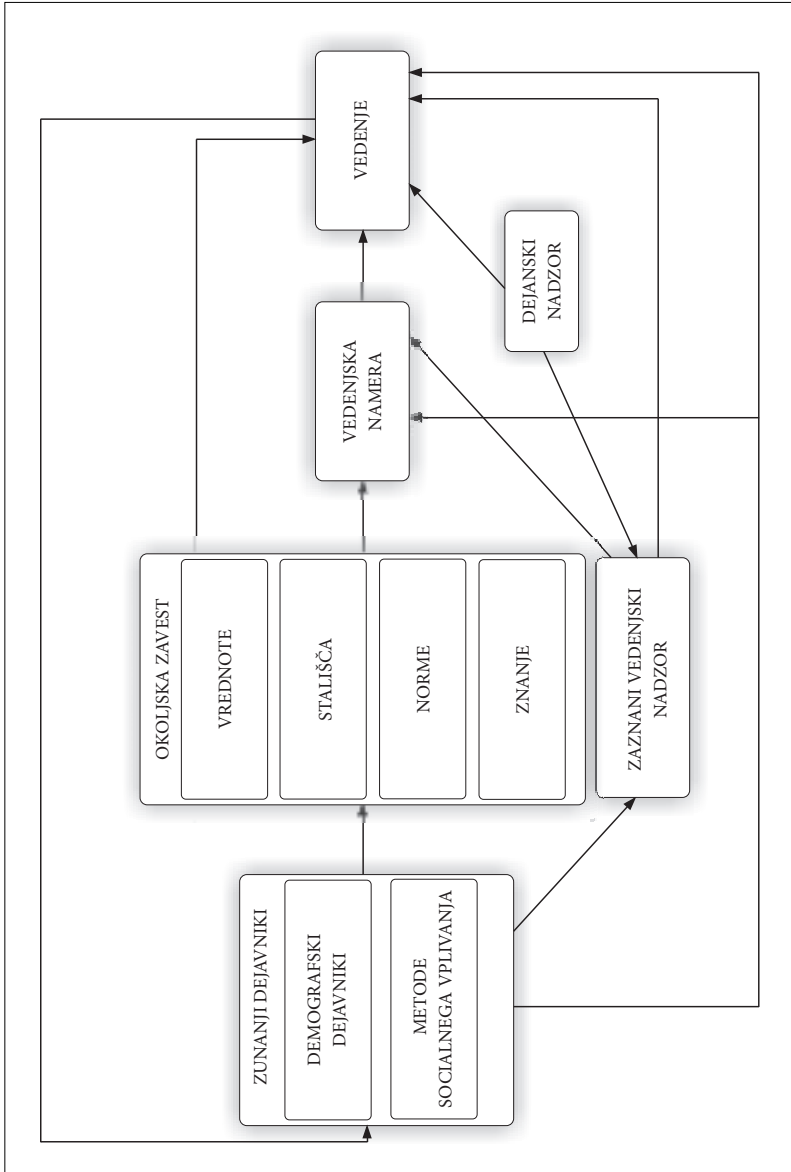

Slika 17: Model vrednot pri preučevanju okoljskega vedenja (Steg s sodelavci 2012).

(1977), ki le-te deli, kot že omenjeno, na individualne, ki se zrcalijo v skrbi za lastno samouresničitev oziroma za izpolnjevanje lastnih interesov, in kolektivne, ki se odražajo v skrbi za izpolnjevanje interesov celotne družbe. Posamezniki, ki bolj pozitivno ocenjujejo kolektivne vrednote, so v večji meri naklonjeni varovanju okolja, se obnašajo okolju naklonjeno in se v večji meri tudi dejansko tako obnašajo (Stern, Dietz in Guagnano 1998; Dietz, Fitzgerald in Shwom 2005). Znotraj kolektivnih vrednot raziskovalci (Steg, Dreijerink in Abrahamse 2005; DeGroot in Steg 2008 in 2010; Steg s sodelavci 2012) razlikujejo dve temeljni vrsti vrednot: altruističnimi in biosferičnimi. Biosferične se zrcalijo v zaskrbljenosti nad kakovostjo narave in okolja, altruistične pa v skrbi za blaginjo vseh ljudi. Čeprav sta s posameznikovo okoljsko držo obe pozitivno povezani vrsti vrednot, biosferične izražajo večjo soodnosnost (Steg, Dreijerink, in Abrahamse 2005; DeGroot in Steg 2007 in 2008). Znotraj individualnih vrednot raziskovalci opredeljujejo egoistične vrednote, ki se zrcalijo v skrbi za lastno korist in čim manjše stroške. S posameznikovo okoljsko držo so negativno povezane (Steg, Dreijerink in Abrahamse 2005; De Groot in Steg 2008 in 2010). Nedavno so raziskovalci ugotovili, da individualne vrednote poleg egoističnih sestavljajo tudi hedonistične, ki so se izkazale za pomemben dejavnik napovedovanja okoljskega vedenja (Steg s sodelavci 2012). Posamezniki včasih dejansko ne delujejo okolju prijazno, četudi jim to prinaša osebne koristi. Razlog za takšen odnos raziskovalci pripisujejo dejstvu, da lahko posameznika vodijo tudi osebne koristi, ki ne izhajajo iz egoističnih vrednot, ampak so združene v hedonističnih vrednotah, na primer udobju in uživanju. Kot primer lahko izpostavimo krajši čas prhanja, ki na eni strani vpliva na manjšo porabo vode in s tem na izboljšanje kakovosti okolja, na drugi pa očitno zmanjšuje posameznikovo udobje. Raziskovalci tako pri preučevanju okolja predlagajo delitev vrednot na individualne, ki se manifestirajo v egoističnih in hedonističnih vrednotah, in na kolektivne, ki se zrcalijo v biosferičnih in altruističnih vrednotah (Steg s sodelavci 2012). To členitev smo uporabili tudi pri oblikovanju lastnega modela napovedovanja okoljskega vedenja.

Ena od pomanjkljivosti raziskav, ki so temeljile na teoriji načrtovanega vedenja (1991), je tudi **odsotnost samostojne komponente posameznikovega znanja**, ki se je v izkazalo kot pomemben dejavnik udejanjanja okolju prijaznega vedenja (Hines s sodelavci 1987; Schultz 2002). Gre za to, da morajo biti posamezniki pred udejanjanjem vedenja dobro seznanjeni z vzroki in posledicami svojega dejanja, poleg tega morajo dobro poznati njegov potek. Raziskave (Vining in Ebreo 1990; Gamba in Oskamp 1994) so pokazale še, da na udejanjanje ločevanja odpadkov v gospodinjstvih pomembno vpliva stopnja izobrazbe. Zato je v model teorije načrtovanega vedenja (1991) poleg razširitve z normativno komponento kot samostojno komponento smiselno dodati tudi znanje, ki je bilo v dosedanjih raziskavah vsebovano zgolj v prepričanjih.

Izhodiščni predlog modela razvoja okoljskega vedenja sestavljajo torej gradniki izbranih vedenjskih teorij, Ajzenove teorije načrtovanega vedenja (Ajzen 1991), Sternove

Slika 18: Izhodiščni predlog modela razvoja okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja (Ajzen 1991; Stern 2000; Schultz 2002).

teorije vrednot, prepričanj in norm (Stern 2000) ter znanja kot temeljne sestavine modela pomanjkanja znanja (Schultz 2002), ki vodijo k okoljskemu vedenju bodisi prek vedenjskih namer bodisi neposredno. Vedenje je torej pod neposrednim vplivom vedenjskih namer, odvisnih od posameznikove okoljske ozaveščenosti, ki jo določajo stališča, vrednote ter osebne in subjektivne norme. Posameznik mora biti prepričan, da bo s primernim vedenjem pripomogel k ohranjanju okolja, pa tudi, da je varovanje okolja splošno zaželeno. Pomembno je tudi, da se posameznik v sebi zaveda pomena udejanjanja okolju prijaznega vedenja, pri čemer ga vodi njegova lastna morala. Poleg tega morajo biti tudi zanj pomembni vplivneži, kot so družina in prijatelji, prepričani, da mora delovati okolju prijazno, ter da želi storiti, kar želijo oni. Vedenjske namere so odvisne tudi od zaznanega in dejanskega nadzora. Posameznik mora biti prepričan, da je sposoben delovati okolju prijazno. Na razpolago mora imeti vsa potrebna sredstva, da lahko takšno vedenje z lahkoto uresničuje. Pomemben dejavnik okoljskega vedenja je tudi znanje. Posameznik mora biti dobro seznanjen z vzroki in posledicami okoljskega vedenja, dobro pa mora poznati tudi postopek njegovega udejanjanja.

Na posameznikove namere in vedenje pa ne vplivajo le stališča, norme in nadzor oziroma psihološke spremenljivke, pač pa so njegova prepričanja v veliki meri odvisna tudi od zunanjih dejavnikov, ki se pojavljajo v ozadju. Gre za dejavnike TEDIC, med katerimi smo se osredotočili na demografske dejavnike in metode socialnega vplivanja, ki pri uresničevanju vedenja posameznika spodbujajo ali zavirajo. Ti dejavniki pomembno vplivajo na vedenjske namere in vedenje samo tako neposredno kot posredno prek psiholoških spremenljivk. Te so pogosto nekakšen vmesnik med omenjenimi dejavniki in vedenjem.

3.2 Krepitev okoljske ozaveščenosti in spreminjanje okoljskega vedenja

Večina okoljskih problemov, s katerimi se soočamo, je posledica človekovega negativnega okoljskega vedenja (Gardner in Stern 2002; DuNann Winter in Koger 2004; Vlek in Steg 2007). Raziskovalci se že od sedemdesetih let prejšnjega stoletja ukvarjajo s preučevanjem različnih pristopov za spodbujanje okolju prijaznega vedenja in posledično zmanjševanje negativnih vplivov na okolje, ki jih označujemo s skupnim izrazom socialno vplivanje. Obstaja več različnih opredelitev socialnega vplivanja, ki se razlikujejo glede na vpliv, ki ga ima posamezna metoda na vedenja (De Young 1993; Vlek 2000; Gardner in Stern 2002; Geller 2002). V raziskavi se naslanjamo na nekoliko preoblikovano delitev strategij Messicka in Brewerja (1983), ki je pri okoljskih psihologih precej uveljavljena. Govora je o dveh vrstah strategij. Na eni strani so informacijske strategije, s katerimi spreminjamo posameznikovo motivacijo, zaznavanje, znanje in norme oziroma ozaveščenost, ne da bi ob tem spreminjali zunanje okoliščine, v katerih so vedenjske odločitve sprejete. Na drugi strani so strukturne strategije

(Steg in Vlek 2009), s katerimi spreminjamo okoliščine, v katerih se sprejemajo vedenjske odločitve, oziroma, v katerih se vedenje uresničuje (Messick in Brewer 1983; Steg in Vlek 2009). Informacijske strategije lahko opredelimo tudi kot mehke ukrepe, kamor med drugim uvrščamo izobraževanje, opominjanje, predhodno določitev cilja, zaobljube, povratne informacije in podobno, medtem ko lahko strukturne strategije opredelimo kot trde ukrepe (Abrahamse in Matthies 2013), ki zahtevajo spremembe bodisi v tehničnem smislu (na primer gradnja energetske učinkovitih hiš, zaprtje mestnega jedra za motorni promet) bodisi v spodbudah (na primer nagrajevanje ločevanja odpadkov, kaznovanje odlaganja odpadkov v naravnem okolju). V primerih, ko je okolju prijazno vedenje razmeroma drago ali drugače oteženo zaradi zunanjih ovir (na primer odsotnost ekoloških otokov v bližini bivališč), je treba zagotoviti drugačne okoliščine, v katerih se uresničuje vedenje (na primer izgradnja ekoloških otokov). S tem izboljšamo posameznikove možnosti za izvrševanje okolju prijaznega vedenja (Stern 1999; Van Raaij 2002; Thøgersen 2005 v Steg in Vlek 2009).

Izobraževanje je ena izmed temeljnih informacijskih strategij. Preden se globlje usmerimo v razlago njenega teoretskega ozadja, je pomembno, da pojasnimo izraz izobraževanje, kot ga uporabljamo v raziskavi. Izobraževanje je načrtovano in dolgotrajno razvijanje posameznikovih znanj, sposobnosti in navad, ki mu omogočajo vključitev v družbo in delo (Možina s sodelavci 2002). Na področju raziskovanja okoljskega vedenja se pojem izobraževanje uporablja najpogosteje kot sopomenka za oskrbovanje z informacijami oziroma informiranje, kar je v širšem smislu le eden od segmentov celotnega procesa izobraževanja, vendar je v okviru preučevanja okoljskega vedenja bistven prav ta segment (Schultz 2002).

V zvezi z okoljsko problematiko poznamo dve vrsti izobraževanja: **izobraževanje posameznika o okoljskih problemih** in **izobraževanje, s katerim posamezniku podrobneje razložimo, na kakšen način lahko spremeni svoje vedenje** in s tem zmanjša svoj prispevek k obremenjevanju okolja (Abrahamse in Matthies 2013). Izobraževanje izhaja iz tako imenovanega modela pomanjkanja znanja, ki temelji na podmeni, da posameznik sploh ni oziroma je pomanjkljivo seznanjen z določenim okoljskim problemom, pa tudi načinom njegovega razreševanja (Shultz 2002). Glavni namen izobraževanja je zagotoviti znanje o okoljski problematiki, o vplivu posameznikovega delovanja na okolje ter načinu obnašanja samem. Na ta način je ljudi mogoče motivirati k dejanjem in s tem doseči spremembo okoljske zavesti, kar naj bi se izrazilo v okolju prijaznem vedenju.

Raziskave kažejo, da izobraževanje, pri katerem posamezniku izbrane informacije le posredujemo, praviloma ni dovolj učinkovita metoda za spremembo vedenja (Staats, Wit in Midden 1996; Shultz 1998 v Abrahamse in Matthies 2013). Izobraževanje namreč pozitivno vpliva na spremembo posameznikovih prepričanj in stališč, vendar v manjši meri na spreminjanje posameznikovih vrednot in norm ter s tem na spremembo okoljske zavesti in vedenja. Raziskava o učinkovitosti obsežne državne

akcije v Združenih državah Amerike (Staats, Wit in Midden 1996), katere namen je bil izboljšanje ozaveščenosti o podnebnih spremembah in možnih ukrepih za njihovo preprečevanje, je na podlagi anket pred izvedbo akcije in po njej sicer pokazala izboljšanje znanja o podnebnih spremembah in pozitivno spremembo stališč, vendar v vedenju samem ni prišlo do sprememb.

Strokovnjaki so se tako usmerili v odkrivanje strategij, s katerimi lahko posamezniku učinkoviteje posredujemo informacije in s tem spodbudimo njegovo pozornost oziroma zainteresiranost. Med njimi velja izpostaviti izobraževanje po meri, normativno izobraževanje, povratno informacijo in modeliranje.

Poleg posredovanja bolj verodostojnih informacij so se strokovnjaki usmerili v krepitev povezav med stališči in vedenjem. Nekatere raziskave so pokazale, da kljub ustreznim stališčem in znanju ta neposredno ali samodejno ne vodijo k okolju prijaznemu vedenju (Gardner in Stern 2002). Ljudje se vselej ne vedejo tako, kot jim narekujejo njihova okoljska zavest in ostali dejavniki vedenja, čeprav vedo, na kakšen način je treba delovati in da ni nikakršnih ovir, ki bi preprečevale okolju prijazno vedenje. Povedano lahko ponazorimo na primeru ločevanja odpadkov. Posameznik lahko vestno ločuje odpadke v svojem gospodinjstvu, vendar posameznega zbiralnika ne postavi na prostor za njihov odvoz na ustrezen dan v tednu, ko odvažajo določeno vrsto odpadkov. Razlogov za to je lahko več: to lahko enostavno pozabi storiti, lahko se mu to ne ljubi storiti ali pa ustreznega dejanja sploh nima v navadi (Gardner in Stern 2002). Razvile so se strategije, s katerimi posameznika opozarjamo na to, kaj mu narekuje njegova okoljska zavest, in ga k temu spodbujamo na različne načine, med katerimi izpostavljamo predhodno določitev cilja, zavezo in spodbudo.

Učinkovitejša strategija za spodbujanje spremembe vedenja je tako imenovano **izobraževanje po meri** (Abrahamse s sodelavci 2007), med katerim posameznik prejme posebej njemu prilagojene informacije (Kreuter s sodelavci 1999). Človek je razumno bitje, ki sistematično izbira med vrstami informacijami, ki jih prejme. Zato je bolj smiselno, da posameznik prejme le zanj bistvene informacije, kot pa da ga obremenjujemo s preveliko količino splošnih informacij. V raziskavi, ki so jo izdelali med zaposlenimi na naftnih ploščadih (Daamen s sodelavci 2001), se je pri spodbujanju zaposlenih k zmanjšanju naftnega onesnaževanja (preverjanje puščanja oljnih pip) izobraževanje po meri izkazalo za uspešnejšega od izobraževanja, ki ni bilo prilagojeno vsakemu posamezniku. Izobraževanje po meri se vse pogosteje uporablja tudi pri spodbujanju okolju prijaznega vedenja v gospodinjstvu. Raziskave o varčevanju z energijo (McDougall, Claxton in Ritchie 1983; Gonzales, Aronson in Costanzo 1988; McMakin, Malone in Lundgren 2002) so pokazale, da je pri varčevanju z energijo podajanje informacij po meri uspešnejše kot podajanje informacij splošnega značaja.

Normativno izobraževanje temelji na teorijah socialnih norm. Izhaja iz spoznanja, da so pri spodbujanju posameznikovega okolju prijaznega vedenja lahko učinkoviti mnenja njegovih pomembnih vplivnežev in njihovo znanje oziroma vedenje

(Schultz 1998; Cialdini 2003). Raziskava o ravnanju z odpadki (Cialdini, Kallgren in Reno 1991) je razkrila, da izobraževanje s poudarjeno normativno komponento (na območju, kjer se je neprimerno odlaganje odpadkov pojavljalo, so raziskovalci izobesili napis, da ljudje tam običajno ne odlagajo odpadkov) pozitivno vpliva na preprečevanje njihovega neprimernega odlaganja. Podobna so spoznanja raziskave (Goldstein, Cialdini in Griskevicius 2008), da so hotelski gostje, ki so prejeli normativno informacijo o tem, koliko ostalih gostov ponovno uporabi brisačo, pogosteje ponovno uporabljali brisače, kot pa gostje, ki s to informacijo niso bili seznanjeni (Abrahamse in Matthies 2013).

S **povratnimi informacijami** ljudem posredujemo informacije o njihovem dosežanju vedenju, s čimer jim omogočimo lažje razumevanje posledic njihovega lastnega vedenja (na primer o količini privarčevane električne energije ali količini ločeno zbranih odpadkov po uresničitvi vedenja) (Abrahamse 2007). Gre za informacije o tem, v kolikšni meri sta bila njihova vedenje oziroma vedenjska sprememba uspešna oziroma neuspešna (Steg in Gifford 2008). Posamezniku lahko posredujemo informacije o tem, v kolikšni meri se je vedenje dejansko spremenilo (na primer skrajšan čas prhanja), o posledicah vedenjske spremembe (na primer količina privarčevane vode) ali o vplivu vedenjske spremembe na okolje (na primer manjše obremenjevanje podzemne vode). Posameznik se začne zavedati povezav med lastnim vedenjem in posledicami v okolju, s čimer se krepi njegova okoljska zavest (Steg in Gifford 2008). Ozadje teorije o povratni informaciji (*Feedback intervention theory*) (Kluger in DeNisi 1996) lahko razložimo s Skinnerjevo teorijo operantnega pogojevanja (*operant conditioning*) (Skinner 1938), po kateri povratna informacija na vedenje vpliva s tem, da omogoča vpogled v povezavo med rezultatom vedenja (na primer količina privarčevane vode) in spremembo vedenja, potrebno, da se ta doseže (na primer zapiranje pipe med umivanjem zob). K spremembi vedenja posameznika motivira spodbuda, ki jo prejme po zaključku izbranega vedenja. Raziskave kažejo, da bolj, kot je pogosta povratna informacija (Abrahamse s sodelavci 2005), in prej, ko je posredovana po končanem vedenju (Geller 2002), bolj je učinkovita pri udejanjanju želenega vedenja. Za eno od učinkovitih metod se je izkazala tudi primerjalna povratna informacija, pri kateri udeleženci prejmejo povratno informacijo o značilnostih lastnega vedenja v primerjavi z vedenjem drugih. Na ta način pri posamezniku spodbudimo občutek tekmovalnosti, socialne primerljivosti in socialnega pritiska, ki je lahko še posebej učinkovit, če so v primerjalno skupino vključeni njim pomembni vplivneži (Abrahamse 2007). Poudariti je treba, da se povratna informacija pri spodbujanju okolju prijaznega vedenja le redko uporablja samostojno, tako da iz rezultatov pogosto ni razvidno, kolikšen je njen dejanski prispevek k spremembi vedenja (Abrahamse s sodelavci 2007).

Strategija **modeliranja** temelji na teoriji socialnega učenja (Bandura 1977), s katero s pomočjo primerov (tako imenovanih modelov) nazorno predstavimo ustrezno

vedenje. Na nek način je vodilo oziroma recept, s katerim si prizadevamo spremeniti posameznikovo vedenje. Modeliranje je uspešno, če so primeri vedenja ustrezno izbrani, nazorno in razumljivo predstavljeni in pri ljudeh vzbujajo pozitivne občutke (v smislu pozitivnih rezultatov, ki bi jih sprememba vedenja lahko prinesla) (Abrahamse 2007). Primerno je predvsem za spreminjanje bolj kompleksnega vedenja, pri katerem si posameznik težje predstavlja način izvajanja. Eden izmed najpogostejših načinov modeliranja so video prikazi (Gardner in Stern 2002).

Strategija **predhodne določitve cilja** temelji na teoriji okvirjanja cilja (*Goal framing theory*) (Lindenberg in Steg 2007), ki predvideva, da posameznikovo vedenje vodijo cilji. Ti vplivajo na to, kako posameznik informacijo ponotranji in se nanjo odziva. Vsako vedenje je usmerjeno k nekemu cilju, pri čemer posameznika motivira želja po dosegu zelenega cilja (Abrahamse in Matthies 2013). Pri predhodni določitvi cilja pred nastopom vedenja posamezniku določimo cilj, ki ga mora ta v določenem časovnem obdobju doseči (na primer zmanjšanje porabe električne energije za desetino v naslednjih štirih mesecih). Po podatkih raziskav (Abrahamse 2007) je metoda učinkovitejša, če posamezniku določimo sicer visoke, vendar realne cilje; dobro je, da so ti dosegljivi v razmeroma kratkem času. Predhodna določitev cilja se le redko uporablja samostojno, pogosto jo namreč uporabljamo v kombinaciji z drugimi strategijami, kot so povratne informacije, s katerimi ugotavljamo, ali so posamezniki določen cilj dosegli ali ne, in zaobljube, s katerimi se posamezniki obvežejo, da bodo dosegli določen cilj.

Zaveza je ustna ali pisna zaobljuba oziroma zaprisega za spremembo vedenja (na primer zaveza za zmanjšanje porabe vode). Pri tej strategiji posameznike ali določeno skupino ljudi prosimo za podpis zaveze ali zaprisege, da bodo spremenili svoje vedenje. Običajno jo uporabljamo v povezavi s predhodno določitvijo cilja (na primer zaveza o zmanjšanju porabe vode za 5 %). Poznamo dve vrsti zaveze. Na eni strani gre za osebno zavezo samemu sebi, s katero spodbudimo posameznikove osebne norme oziroma moralne obveze, na drugi pa za javno zavezo, s katero spodbudimo posameznikove subjektivne norme (pričakovanja posameznikovih pomembnih vplivnežev), ki postanejo odločilen dejavnik okoljskega vedenja (Abrahamse in Matthies 2013).

Po mnenju nekaterih raziskovalcev zaveza vpliva na spremembo vedenja z zniževanjem spoznavnega neskladja (*cognitive dissonance*) (Festinger 1957), ki nastane v primeru, ko posameznikova prepričanja ali stališča niso skladna z njegovim vedenjem. Če se posameznik zaveže k udejanjenju izbranega vedenja brez kakršnekoli zunanje prisile ali morebitne nagrade, v večji meri tudi dejansko spremeni svoje vedenje. Navdaja ga namreč občutek samostojne odločitve, nastale na podlagi lastnih notranjih motivov (Gardner in Stern 2002).

Spodbuda je način informiranja posameznikov, običajno s kratkimi sporočili, s katerimi usmerjamo na določeno vedenje v danih razmerah oziroma opozarjamo nanj (Abrahamse in Matthies 2013). Gre za enostavno opominjanje o primernem vedenju

(na primer »Ugašaj luči, ko zapustiš prostor!«, ali »Zapiraj vodo med umivanjem zob!«). Njihova uporaba temelji na predpostavki, da je posameznik že ponotranjil pozitivna stališča oziroma pozitivne namere za okolju prijazno vedenje, vendar mu za njegovo udejanjenje primanjkuje določena spodbuda. S spodbudami presežemo samodejni pojav okolju neprijaznega vedenja, ki se običajno pojavi zaradi posameznikovih izrazitih navad (Abrahamse in Matthies 2013). Posameznika k dejanjem najlaže pripravimo k dejanjem tako, da ga k temu nagovorimo. Namen sloganov, kot so »Porabi manj!« »Že ločuješ ali še smetiš?« in podobnih ni informiranje oziroma izobraževanje ali želja po spremembi posameznikovih stališč, ampak opozarjanje ljudi, da se bolj primerno vedejo. Na ta način presežemo notranje ovire, denimo pozabljanje ali lenobo, ki posamezniku preprečujejo udejanjanje okolju prijaznega vedenja (Gardner in Stern 2002).

Raziskave kažejo, da so bolj kot splošne spodbude, ki se pojavijo naključno, učinkovite ciljni skupini prilagojene konkretne spodbude, oblikovane na vljuden način ter posredovane na primernem mestu ob skrbno načrtovanem času (Gardner in Stern 2002; Abrahamse in Matthies 2013). Kljub vsemu nekateri opozarjajo na razmeroma kratkoročen vpliv spodbud pri okoljskem vedenju (na primer Bell s sodelavci 2001) ter na dejstvo, da so spodbude učinkovitejše pri udejanjanju enostavnejših vedenj (Geller, Wineet in Everett 1982).

V primerih, ko je okolju prijazno vedenje povezano z večjimi odrekani (v smislu večjih stroškov, večje porabe časa, večjega napora ali zmanjšanje udobja ...) ali oteženo zaradi določenih zunanjih ovir, ki preprečujejo njegovo izvajanje, lahko z izbranimi **strukturnih strategijami** spreminjamo spodbude, na podlagi katerih se vedenje udejanja (Steg in Gifford 2008). Na ta način krepimo motivacijo za okolju prijazno vedenje in ga skušamo narediti privlačnejšega (Thøgersen 2005). Namen strukturnih strategij je torej neposredno spreminjanje spodbud (na primer zmanjšanje odrekani v primeru okolju prijaznega vedenja), s čimer posredno vplivamo na posameznikovo zaznavanje ter motivacijske dejavnike in posledično na njegovo vedenje (na primer stališča do nakupovanja ekološko pridelanih živil lahko postanejo pozitivnejša, če se znižajo njihove cene) (Steg in Vlek 2009).

Obstaja več načinov spreminjanja vedenjskih spodbud: razpoložljivost in kakovost izdelkov ter storitev, uveljavitev zakonskih predpisov in cenovna politika (Steg in Vlek 2009; Bolderdijk, Lehman in Geller 2013). Razpoložljivost in kakovost izdelkov ter storitev lahko spremenimo s fizičnimi, tehničnimi in organizacijskimi spremembami. Na ta način lahko dosežemo, da okolju neprijazno vedenje postane manj privlačno ali celo onemogočeno (primer je zaprtje ožjega mestnega središča Ljubljane za motorni promet), okolju prijazno vedenje pa privlačnejše, kot je bila na primer nedavna uveljavitev zabojnikov za ločevanje embalaže in papirja v vsakem ljubljanskem gospodinjstvu. Primer učinkovite spremembe spodbud je tudi nakup okolju prijaznih izdelkov, kot je nakup energetske varčnega hladilnika, s čimer v precejšnji

meri zmanjšamo okoljski vpliv, storitev, ki jo izdelek opravlja, pa ostaja nespremenjena. Naslednja možnost spreminjanja vedenjskih spodbud so zakonski predpisi (na primer z zakonom prepovedano odlaganje odpadkov v naravi, ki je tudi kazensko sankcionirano), na podlagi katerih se sprejemajo uredbe, v katerih so jasno opredeljeni ukrepi, s katerimi sankcioniramo kršitelje. Spodbude okoljskega vedenja lahko spreminjamo tudi s cenovno politiko. Uspešni metodi cenovne politike sta zvišanje stroškov okolju neprijaznega vedenja na eni strani in znižanje stroškov vedenju, ki je okolju prijazno.

Pri strukturnih strategijah gre na nek način za nagrajevanje okolju prijaznih dejanj in kaznovanje neprijaznih (Steg in Vlek 2009). Razlikujemo **nagrade** in **kazni**, katerih teoretsko ozadje temelji na dejstvu, da smo ljudje motivirani na podlagi obetov, ki sledijo po končanem dejanju, kar z drugimi besedami pomeni, da stvari počnemo zaradi pozitivnih posledic, izogibamo pa se početju tistih z negativnimi posledicami (Bolderdijk, Lehman in Geller 2013).

Nagrade so prijetne posledice (na primer spoštovanje omejitve hitrosti motornih vozil v mestih in z njim povezano zmanjšano plačilo okoljske dajatve pri registraciji vozila), s katerimi spodbujamo okolju prijazno vedenje, medtem ko so **kazni** neprijetne posledice (na primer omejitev hitrosti motornih vozil v mestih za doseg zmanjšanja njihovih emisij in kaznovanje kršiteljev s plačilom večje okoljske dajatve pri registraciji vozila), s katerimi sankcioniramo okolju neprijazno vedenje (Bolderdijk, Lehman in Geller 2013). Po Gellerjevem (2002) mnenju so pri spodbujanju okolju prijaznega vedenja nagrade učinkovitejše kot kazni, saj so povezane s pozitivnimi čustvi in stališči, ki podpirajo vedenjske spremembe. Na drugi strani so kazni manj učinkovite, saj porajajo negativna čustva in stališča, izogibalno vedenje, v določenih primerih lahko povzročijo celo odpor javnosti. Pri posamezniku lahko ustvarijo občutek izgube svobode, kar se izrazi v delovanju, ki je nasprotno z zaželenim. Tovrstni proces imenujemo psihološki odpor (*psychological reactance*) (Brehm 1966) oziroma protinadzor (*countercontrol*) (Skinner 1953). Kot primer lahko izpostavimo nedavni vandalizem nad merilci hitrosti v Mariboru (medmrežje 11). Podobno lahko morebitna uvedba tehtanja odpadkov posameznega gospodinjstva in uvedba dodatnih plačil v primeru njihovih nadpovprečnih količin povzroči nelegalno odlaganje odpadkov v naravi. Ena od možnih posledic uvedbe kazni je tudi spodbuditev posameznikovih negativnih stališč do predstavnikov organa, ki kazni izvaja. Značilen primer je negativen odnos voznikov nepravilno parkiranih vozil do mestnih redarjev v Ljubljani (Pahor 2012). Na drugi strani nagrade praviloma vzbujajo pozitivna čustva do predstavnikov, ki nagrade podeljujejo (Geller 2002), s čimer se posredno krepi tudi zaupanje v pristojne organe.

Kljub temu pa je tako v tujini kot doma na okoljskem področju več kaznovanja kot nagrajevanja, za kar je več razlogov. Nagrade so namreč povezane s stroški, medtem ko kazni prinašajo zaslužek. V primeru nagrad pri posamezniku prevladuje občutek

prostovoljstva, medtem ko gre pri kaznih za obvezo (Mulder 2008). Tako bi denarno nagrajevanje tistih, ki odpadke ločujejo, lahko povzročilo, da je ločevanje odpadkov neobvezno. Pogosto pa nagrada sploh ni zadosten ukrep pri motiviranju sprememb v vedenju. Kot primer lahko izpostavimo nagrajevanje ob uporabi osebnega vozila, na katerega je lahko posameznik tako zelo navezan, da ga kljub uvedbi kazni (na primer dodaten davek na njegovo uporabo) ta ne motivira k opustitvi njegove uporabe in uporabi javnega prevoza (Gärling in Schuitema 2007).

V primeru kazni lahko posameznik udejanja okolju prijazno vedenje izključno z namenom, da se izogne negativnim posledicam. Vendar se lahko tudi v primeru visoke nagrade zgodi, da posameznik deluje okolju prijazno samo zaradi bogate nagrade in ne svojih osebnih prepričanj. V obeh primerih se ob prekinitvi spodbud posamezniki najpogosteje vedejo tako, kot so se vedli že pred začetkom posredovanja spodbud. Zato mora biti višina nagrad in kazni dovolj visoka, da pri posamezniku povzroči spremembo v njegovih prepričanjih in se na primeren način ne vede le zaradi privlačne nagrade oziroma stroge kazni. Tovrstne spodbude so se izkazale za manj učinkovite od drugih strategij, saj imajo pogosto le kratkoročne učinke (Steg in Gifford 2008).

V zadnjem času se pri spodbujanju ustreznega okoljskega vedenja uveljavljajo **družbeni mediji**. So nova oblika spletnih medijev, ki se od tradicionalnih razlikujejo v tem, da omogočajo večjo povezanost med uporabniki. Opredelimo jih lahko kot skupek spletnih aplikacij, ki omogočajo ustvarjanje in izmenjavo uporabniških vsebin (Kaplan in Haenlein 2010). So vsesplošno dostopni in omogočajo prilagodljive tehnike medsebojnega komuniciranja. Njihov začetek lahko postavimo v leto 1971, ko je bilo poslano prvo sporočilo prek elektronske pošte. Od takrat se je naše povezovanje s svetom le še stopnjevalo in medsebojna komunikacija prek svetovnega spleta ni bila še nikoli tako enostavna in široko dostopna kot dandanes (O'Dell 2011).

Za družbene medije so značilne naslednje lastnosti, zaradi katerih so postali priljubljen in nepogrešljiv del našega vsakdana (Mayfield 2008; Bradley 2010):

- Medsebojno sodelovanje: družbeni mediji omogočajo in spodbujajo oblikovanje prispevkov in odzivanje nanje od vseh udeležencev, tako uporabnikov, kot tudi avtorjev posameznih vsebin. Meja med mediji in občinstvom postaja vse bolj zabrisana, pri čemer se nekdanji pasivni potrošniki oziroma uporabniki spreminjajo v aktivne oblikovalce javnega mnenja.
- Odprtost: družbeni mediji so odprti za sodelovanje zunanjih uporabnikov, za njihovo mreženje in tudi njihove odzive na objavljene vsebine. Spodbujajo izmenjavo idej, delitev znanj in demokratizacijo informacij med uporabniki. Ovir za dostop in uporabo deljenih informacij je malo.
- Komunikacija: za razliko od tradicionalnih medijev, za katere je značilno, da občinstvu informacije posredujejo enosmerno, je pri družbenih medijih značilna dvosmerna komunikacija med mediji in njihovimi uporabniki. Poseben poudarek je namenjen

interaktivnosti, pri čemer je v neposredno medsebojno komunikacijo vključenih več ljudi; možne so tudi neposredne povratne informacije, ki omogočajo hitrejšo in lažje prilagajanje vsebine ciljnim uporabnikom. Na ta način uporabnik dobi občutek sooblikovanja vsebine.

- Skupnost: družbena omrežja omogočajo tudi naglo oblikovanje skupnosti ljudi s podobnimi interesi ter učinkovito komunikacijo med njimi. Določeno skupnost medsebojno povezujejo skupni interesi.
- Povezanost: večina družbenih medijev uspeva zaradi vezi, vzpostavljenih med uporabniki, in njihove povezanosti. Poleg dodajanja najrazličnejših vsebin omogočajo posredovanje povezav do ostalih spletnih virov in tudi uporabnikov. Uporabniki lahko dodajajo povezave, kjer so vsebine, ki jih zanimajo, še bolj poglobljeno predstavljene.
- Večpredstavnost: družbeni mediji poleg predstavitev vsebin v obliki besedila omogočajo tudi predstavitev v obliki fotografij, zvočnih in video posnetkov ... S kombiniranjem različnih tehnik postanejo informacije zanimivejše, z vidika uporabnikov tudi učinkovitejše.
- Transparentnost: družbeni mediji omogočajo transparentnost, kar pomeni, da so uporabniki seznanjeni s sodelovanjem drugih uporabnikov v skupnostih. Poleg tega omogočajo vpogled v pristnost njihovih prispevkov, njihovo uporabo ter njihovo podajanje kritike in ocenjevanje. Pomembna je predvsem z vidika sodelovanja med uporabniki o vsebini prispevkov. Skupnost namreč lahko izpopolnjuje vsebino, združuje razdrobljene informacije, ureja in popravlja nepopolne prispevke ter na druge načine pripomore k izboljšavi vsebin.
- Neodvisnost: v družbenih medijih lahko vsak uporabnik sodeluje popolnoma demokratično in neodvisno od kateregakoli drugega uporabnika, in sicer kjerkoli in kadarkoli. Sodelovanje ne določa niti delovnega toka niti strogega nadzora nad prispevki, prav tako ni potrebno usklajevanje med uporabniki.
- Nepredvidljivost: na drugi strani je za družbene medije značilna precejšnja nepredvidljivost, saj modela medsebojnega vplivanja med uporabniki ni mogoče predvideti, prav tako ga ni mogoče pretirano nadzorovati ali izboljševati.

Sredi prvega desetletja enaindvajsetega stoletja so se začela razvijati **družbena omrežja**, ki obsegajo aplikacije in spletne storitve, katerih namen je povezovanje ljudi, ki jih vežejo skupni interesi ali aktivnosti. Spletne strani družbenih omrežij ljudem omogočajo ustvarjanje javnega ali delno javnega profila znotraj določenega omrežja, oblikovanje seznama ljudi, s katerimi so povezani, ter prikazovanje in pretok lastnih seznamov povezav, obenem pa tudi povezav drugih znotraj omrežja (Boyd in Ellison 2007). Uporabniku znotraj lastnega profila omogočajo deljenje idej, aktivnosti, dogodkov in svojih interesov. Znotraj individualnih omrežij omogočajo neomejeno medsebojno vplivanje med uporabniki, tako neposredno kot prek elektronske pošte (Bambina 2007). Glavna prednost družbenih omrežij je dvosmerna komunikacija,

ki tako avtorju kot uporabniku nudi možnost podajanja mnenj. Pomembna prednost je tudi ohranjanje stikov z množico ljudi, bodisi s prijatelji družino in sorodniki, ter z ljudmi, ki imajo podobne interese. Za razliko od tradicionalnega, neposrednega družbenega omrežja »face-to-face« je prednost spletnega omrežja okoliščina, da med uporabniki oziroma med ustvarjalci informacij in uporabniki ni potrebna fizična bližina (Boyd in Ellison 2007). Na drugi strani se v družbenih omrežjih pojavljajo zlorabe in druge neprijetnosti, vplivajo pa tudi na manjše število neposrednih stikov in ohlapnejše medčloveške odnose.

3.3 Segmentacija ljudi z vidika stopnje okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja

Glede na stopnjo okoljske ozaveščenosti in udejanjanja okoljskega vedenja ljudje niso homogena skupina, ki jo lahko enostavno prepoznamo in opišemo, zato je za ustrezno pozicioniranje in uspešno izvajanje metod socialnega vplivanja ključna njihova natančnejša opredelitev. V literaturi lahko z vidika okoljske problematike zasledimo številne segmentacije ljudi (Ginsberg in Bloom 2004; Gilg, Barr in Ford 2005; D'Souza, Taghian in Lamb 2006; Culiberg in Rojšek 2007; Raziskava energetske učinkovitosti ... 2012). Nekatere delijo ljudi glede na njihovo celotno okoljsko vedenje, spet druge so usmerjene v njihovo delitev glede na potrošnjo (Vukovič 2011). Znotraj njih lahko hitro izluščimo podobnosti. Za večino raziskav je značilno, da vključujejo veliko ljudi, ki se po svojih značilnostih uvrščajo med nevtralne, pa naj bodo to občasni okoljevarstveniki, uničevalci, skeptiki ali pasivni (Vukovič 2011). Za vse te je skupno, da na deklarativni ravni izražajo visoko podporo okoljevarstvu in so precej dobro seznanjeni z načini varovanja okolja, vendar pozitivno naravnane vedenja ne uresničijo. Do okolja imajo odtujen odnos in se nemalokrat znajdejo v primežu drugih, neokoljskih prioritet. Manj je tistih, ki se uvrščajo v okoljsko najbolj aktivno skupino na eni strani in najmanj aktivno na drugi. Nevtralni so z vidika zmoglosti spremembe dejanskega vedenja še najbolj zanimivi, saj so ob ustreznih uporabi strategij najbolj dovzetni za vedenjske spremembe. Ta skupina ljudi je tudi najboljše, zato imajo lahko pozitivne spremembe njihovega vedenja daljnosežne posledice. Izreden pomen ima skrbno načrtovanje ustreznih strategij, s katerimi naj bi sicer okoljsko ozaveščene, a nedejavne pripravili do tega, da bodo začeli ustrezno vedenje tudi udejanjati. Raziskovalci (na primer Bonini in Oppenheim 2008; Vukovič 2011) ugotavljajo, da nevtralne ljudi od resničnega udejanjanja okolju prijaznih vedenj odvrča predvsem zaznani vedenjski nadzor. Izpostavljajo potrebo po večji razpoložljivosti sredstev za udejanjanje vedenja, nekateri tudi potrebo po spodbujanju občutka lastne sposobnosti za spremembo oziroma občutka lastne koristnosti (Gardner in Stern 2002). Raziskovalci ugotavljajo tudi pomanjkanje znanja (Schultz 2002; Kollmuss in Agyeman 2002; Culiberg in Rojšek 2007), kar je smiselno preseči z ustreznim izobraževanjem

(Gardner in Stern 2002), s katerim se ljudem jasno razloži potek ustreznega vedenja in na čim enostavnejši način predstavi vzroke in posledice okolju neprijaznega vedenja na eni strani in okolju prijaznega vedenja na drugi.

Za raziskovalce so precej manj zanimivi okoljsko najbolj aktivni, torej zapriseženi okoljevarstveniki, resnično zeleni porabniki, predani okoljsko ozaveščeni potrošniki, predvidneži in entuziasti, saj gre pri njih za tako imenovano prepričevanje že prepričanih, kar je precej nesmotrno, pri čemer tudi njihov delež ni pretirano velik. Manj zanimiva skupina so tudi najmanj zainteresirani za okolje, torej ne-okoljevarstveniki, rjavi porabniki, konvencionalni potrošniki, ignoranti in ravnodušni, saj je zaradi nezainteresiranosti v njihove vedenjske spremembe treba vložiti zelo veliko truda (Vučkovič 2011).

4 Metode

Raziskovanje vloge socialnih dejavnikov pri razvoju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju okoljskega vedenja je potekalo dvostopenjsko. V prvem koraku smo na podlagi dosedanjih teoretskih in praktičnih spoznanj oblikovali model dejavnikov, za katere menimo, da vplivajo na razvoj okoljske ozaveščenosti in vedenja. Pri tem smo se naslonili predvsem na demografske (spol, starost in izobrazba) in psihološke dejavnike (osebne norme, subjektivne norme, stališča, zaznani vedenjski nadzor), dejanski nadzor ter metode socialnega vplivanja, ki po teoretskih ugotovitvah najbolj celovito opredeljujejo posameznikovo okoljsko vedenje in obenem vplivajo nanj. Model nam služi kot orodje za interpretacijo odgovorov na vprašanja iz empiričnega sklopa raziskave.

Drugi korak, tako imenovani empirični sklop, obsega obsežno raziskavo, s katero smo ugotavljali stopnjo okoljske ozaveščenosti ljudi, značilnosti njihovega okoljskega vedenja ter učinkovitost izbranih metod socialnega vplivanja pri njegovem spreminjanju. Raziskava na območju Mestne občine Ljubljana je potekala devet mesecev, od 11. marca 2010 do 11. decembra 2010. Obsega dva bistvena podsklopa: anketiranje in socialno vplivanje. Podsklop anketiranja je sestavljen iz treh anketiranj, ki se razlikujejo tako vsebinsko kot metodološko. Raziskava je potekala na že uveljavljenem spletnem portalu www.ekologicen.si, namenjenem ozaveščanju ljudi o varovanju okolja in zdravem načinu življenja.

Prvo anketiranje je potekalo od 11. marca do 5. maja in je obsegalo obsežno terensko poizvedovanje o rabi vode v gospodinjstvih (Anketa o rabi vode ... 2010). Opravljenih je bilo 408 anket. Uporabili smo stratificirani verjetnostni vzorec, pri čemer smo sledili izbranim demografskim kazalnikom, starosti, spolu in izobrazbi. Ciljna populacija so bili stalno živeči prebivalci v Mestni občini Ljubljana, natančneje, predstavniki gospodinjstev, stari več kot 15 let. Sodelujoče v tej anketi smo povabili

v nadaljevanje raziskave, ki je potekala na spletnem portalu www.ekologicen.si, pri čemer so se lahko samoiniciativno vključili v spletno skupino Ekologičen. Njen namen je redno spodbujanje članov skupine k varčnemu vedenju v gospodinjstvu. Anketiranci so izrazili le majhno zanimanje za vključitev v skupino Ekologičen, saj se jih je vključilo le 17 od 408 oziroma 4,2 %. Vzporedno z osebno anketo smo izvedli tudi obsežno anketo o rabi vode prek svetovnega spleta (Spletna anketa o rabi vode ... 2010). Med v njej sodelujočimi je bil odziv za nadaljnje sodelovanje v raziskavi večji. Pri spletni anketi smo uporabili neverjetnostno vzorčenje z ekspertno izbiro, pri kateri tako imenovani ekspert, ki je strokovnjak na področju, izbere čimbolj reprezentativen vzorec (Kalton in Vehovar 2001). Po strokovni določitvi vzorca smo spletne ankete posredovali kar najširšemu krogu več kot 15 let starih prebivalcev Mestne občine Ljubljana. Izdelali smo seznam 1000 elektronskih naslovov ljudi obeh spolov v vseh starostnih in izobrazbenih skupinah, spletno anketo smo prav tako objavili na spletni strani www.ekologicen.si, s čimer smo se skušali v čim večji meri približati stratificiranemu vzorcu osebne ankete. Zaradi zavedanja, da pri takšnem izboru obstaja tveganje o pristranskosti vzorca, smo se odločili, da je ta anketa prvenstveno namenjena pridobivanju kandidatov za vključitev v skupino Ekologičen. Uspeh ni izostal; med 282 anketirancev spletne ankete se jih je v skupino Ekologičen vključilo 78 ali dobra četrtnina (27,6 %).

Pri iskanju sodelujočih v raziskavi smo tako pri osebni kot spletni anketiranju med drugim uporabili metodo nagrajevanja. Tistim, ki so se bili pripravljeni

METODA	ČASOVNICA					
	Obdobje 1 (11.3.-5. 5.)	Obdobje 2 (5. 5.)	Obdobje 3 (6.5.-23. 5.)	Obdobje 4 (24. 5.-24. 11.)	Obdobje 5 (24.11.-8. 12.)	Obdobje 6 (8. 12.-11. 12.)
ANKETIRANJE	OSEBNO ANKETIRANJE N= 408					
	SPLETNO ANKETIRANJE N = 282					
OBLIKOVANJE SKUPINE		Oblikovanje skupine Ekologičen N= 95				
SOCIALNO VPLIVANJE	nagrajevanje			usmerjeno informiranje in izobraževanje, zaobljuba, opomniki, nagrajevanje		nagrajevanje

Slika 19: Shema poteka celotne raziskave.

vkjučiti v skupino Ekologičen, smo kot spodbudo za vključitev podarili simbolično nagrado – okolju prijazno nakupovalno vrečko. Po končanem uvodnem sklopu anketiranj smo oblikovali skupino ter pripravili gradiva, potrebna za izbrane metode socialnega vplivanja. Vse aktivnosti nadaljnje raziskave so potekale izključno prek spletnih medijev, tako anketiranje kot socialno vplivanje.

Sodelujoče v skupini Ekologičen, skupno jih je bilo 95, smo povabili k nadaljnjemu anketiranju o rabi električne energije in ravnanju z odpadki v gospodinjstvu (Spletna anketa o rabi električne ... 2010), ki je potekalo od 6. do 23. maja. V tem anketiranju je bilo uporabljeno neverjetnostno priložnostno vzorčenje, saj so se udeleženci za vključitev odločili prostovoljno. Zaradi precejšnje verjetnosti, da je vzorec nereprezentativen, je rezultate teh anket tvegano uporabiti za sklepanje o značilnostih vedenja celotne populacije. Po opravljenem drugem sklopu anketiranja smo pričeli s sistematičnim socialnim vplivanjem, ki je potekalo od 24. maja do 24. novembra. Nato smo izvedli ponovitevno anketiranje. Anketni vprašalnik je vključeval tematiko obeh predhodnih anket, tako o rabi vode v gospodinjstvu kot tudi o rabi električne energije in ravnanju z odpadki (Ponovitvena spletna anketa ... 2010). Potekalo je od 25. novembra do 8. decembra. Po končanem anketiranju smo ponovno uporabili izbrano metodo nagradjenja in se tokrat udeležencem raziskave oddolžili s simboličnimi nagradami.

Raziskava je potekala v okviru projektov Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU. Prvi del raziskave, osebno anketiranje, smo opravili v okviru mednarodnega evropskega projekta INCOME (*Improved management of contaminated aquifers by integration of source tracking monitoring tools and decision strategies*), ki je bil financiran v okviru programa Evropske unije Life+, oziroma njegovega delovnega paketa, namenjenega ozaveščanju ljudi o rabi vode.

Raziskovanje splošne okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja nasploh nič več ne zadošča aktualnim potrebam sodobne teorije in prakse, saj ne prinaša ustreznih rezultatov in izhodišč za nadaljnje delo (Žibert 2009). Težava, s katero se srečujemo, je dejstvo, da ljudje na različnih področjih delujejo praviloma različno. Raziskovalci (na primer Diamantopoulos, Bohlen in Schlegelmilch 1996; Follows in Jobber 1999) zato predlagajo usmeritev k preučevanju konkretnjših vedenj. Že opravljene raziskave (Heberlein in Black 1976; Ajzen in Fishbein 1980; Hines, Hungerford in Tomera 1987; Follows in Jobber 1999; Kaiser in Shimoda 1999; Berenger in Corraliza 2000; Stern 2000; Kollmuss in Agyeman 2002) so pokazale, da okoljsko vedenje prepoznavamo in napovedujemo uspešneje, če namesto splošnega preučujemo in merimo usmerjeno vedenje. Pri preučevanju značilnosti okoljskega vedenja smo se osredotočili na preučevanje treh posamičnih vedenj, s katerimi se običajno meri urbane tokove (Plut 2006) in hkrati na podlagi literature in drugih raziskav (Michaelis in Lorek 2004) predstavljajo tri najpomembnejše vidike potrošnje gospodinjstev znotraj segmenta bivanja: rabo vode, rabo električne energije in ravnanje z odpadki. V uvodnem, obširnem anketiranju smo se še posebej osredotočili na preučevanje vedenja

v zvezi z vodo. Najpomembnejši razlog za to je dejstvo, da je za preučevano območje Metne občine Ljubljana bolj kot drugje značilno naglo naraščanje materialnega blagostanja in potrošnje, kar vodi v bistveno slabšanje življenjskega okolja. Ob tem velik del mesta stoji na obsežnem vodonosniku z bogatimi zalogami podzemne vode, ki je pomemben vir pitne vode slovenske prestolnice in okoliških naselij. Poleg tega imamo v mislih tudi njeno dragocenost v kontekstu naravnega vira in njeno ogroženost kot pokrajinske sestavine preučevanega območja. Eden od razlogov je tudi ta, da v dosedanjih raziskavah vodi ni bila namenjena potrebna pozornost, prav tako ji v primerjavi s politikami v zvezi z rabo ostalih dobrin v gospodinjstvu, bodisi rabe energije ali ravnanja z odpadki, resnejše pozornosti ne namenja niti Evropska unija. Tako v Evropski uniji kot pri nas še vedno prevladuje prepričanje o veliki razpoložljivosti pitne vode in njeni dobri kakovosti, zato vodo še vedno dojemamo kot nekaj samoumevnega in je ne cenimo dovolj.

V vsebinskem smislu smo se poleg večinskih lastnih vprašanj pri več vprašanih naslonili na dosedanje raziskave o okolju na ravneh Evropske unije, Slovenije in preučevanega območja. Na ravni Evropske unije in Slovenije smo uporabili tudi nekatera vprašanja raziskav o okolju *Eurobarometer – okolje*, ki so bile izvedene v letih 2002, 2004, 2008 in 2011 (Special Eurobarometer 2002, 2004, 2008 in 2011). Nekatera vprašanja smo povzeli tudi po vprašanih v okviru projekta *International Social Survey Program (ISSP) – Environment*, izvedenega v letih 1993, 2000 in 2010 (Toš 2012). Pri nekaterih vprašanih smo se naslonili na raziskavo *Zavest ljudi o pitni vodi* (Smrekar 2006), katere preučevano območje se v celoti ujema z našim. Pri tem smo poseben poudarek namenili vprašanju, s katerim lahko izmerimo razsežnost aktivnega okoljskega delovanja. Prav tako so bila Nekatera vprašanja, ki smo jih povzeli po zgoraj omenjenih študijah – Eurobarometer, ISSP in Slovensko javno mnenje – so bila uporabljena tudi v omenjeni študiji. S tem smo zagotovili medčasovno primerljivost rezultatov na ravneh Evropske unije, Slovenije in preučevanega območja, kar dobljenim rezultatom daje še dodatno težo.

Odgovore osebne ankete smo ročno vnesli v podatkovno zbirko programskega orodja Microsoft Excel, s katerim smo izvedli temeljne statistične obdelave. Odgovori iz spletnih anket so se neposredno po obdelavi posamezne ankete prenesli na izbrani strežnik. Pozneje smo jih izvozili v program Microsoft Excel in jih tam nadalje urejali. Za multivariantne statistične analize smo uporabili programsko orodje SPSS 19.0.

4.1 Spremenljivke modela razvoja okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja

Oblikovani lastni model nam je služil kot kompleksno ogrodje, s katerim lahko sistematično pojasnimo potek razvoja okoljske ozaveščenosti in spremembe vedenja v smeri trajnosti. Obenem je lahko tudi pomembno orodje za sanacijo degradiranega

okolja kot posledici človekovega neprimerne obnašanja. Sestavljajo ga gradniki izbranih vedenjskih teorij, Ajzenove teorije načrtovanega vedenja (1991), Sternove teorije vrednot, prepričanj in norm (2000) ter modela pomanjkanja znanja (Schultz 2002), ki delujejo kot dejavniki in vodijo k vedenju neposredno ali prek vedenjskih namer. Vključuje tudi demografske dejavnike in izbrane dejavnike socialnega vplivanja. Spremenljivke, ki so vključene v preučevani model, so podrobneje predstavljene v nadaljevanju.

Vrednote smo merili z desetimi kazalniki kakovosti življenja, ki smo jih določili s Schwartzovo lestvico vrednot (Schwartz 1992) ter z izsledki izbranih dotedanjih raziskav o vplivu vrednot na okoljsko vedenje (De Groot in Steg 2007; Steg s sodelavci 2011). Udeleženci v raziskavi so na podlagi Likertove lestvice (1 – popolnoma nepomemben, 2 – nepomemben, 3 – srednje pomemben, 4 – pomemben, 5 – zelo pomemben) ocenjevali, kako pomemben se jim kot življenjsko vodilo zdi kazalnik kakovosti življenja. Višje, kot so ga uvrščali na lestvici, bolj je pomemben v njihovem življenju.

Preglednica 1: Izbrane vrednote oziroma kazalniki kakovosti življenja.

1. ENAKOPRAVNOST IN PRAVIČNOST: enake možnosti za vse, popravljati krivice
2. MIR: stanje brez vojn in napetosti
3. MOČ IN VPLIV: prizadevanje za uveljavitev lastne volje, nadzor drugih
4. AMBICIOZNOST: delavnost, prizadevnost
5. BOGASTVO: materialna lastnina, denar, življenje v izobilju
6. UGLED IN SLAVA: biti priznan, uveljavljen v družbi
7. UDOBJE IN UŽIVANJE: živeti sproščeno, osebno ugodje, zadovoljitev želja
8. VESELJE DO ŽIVLJENJA: uživati v hrani, prostem času ...
9. SOŽITJE Z NARAVO: prilagajati se naravi, živeti skladno z načeli trajnostnega razvoja
10. VAROVANJE OKOLJA: skrbeti za ohranitev naravnega okolja, preprečevati onesnaževanje

Pri preučevanju vrednot smo izhajali iz predpostavke, da vrednote tvorijo več skupnih dimenzij (Schwartz 1992), ki jih lahko izločimo z različnimi multivariatnimi analizami (Musek 1993 in 2000). Tako smo dobljene podatke o kazalnikih kakovosti življenja analizirali z metodo glavnih komponent.

Stališča o rabi vode v gospodinjstvu smo merili s petstopenjsko Likertovo lestvico, pri čemer je bilo vsako od petih stališč sestavljeno iz treh podkategorij. Za njihovo oblikovanje smo uporabili Sternovo (2000) delitev prepričanj, kot jih opredeljuje v teoriji vrednot, prepričanj in norm. Stališča tako opredelimo kot skupek posameznikovega zavedanja posledic okoljskega delovanja, zavedanje njegove lastne odgovornosti ter njegovih stališč o smiselnosti okoljskega delovanja. Posameznikovo zavedanje posledic smo merili s pomočjo trditev »Količina načrpane vode na svetu se približuje zgornjim mejam razpoložljivih virov, kar predstavlja velik družbeni problem« in »Z varčevanjem

vode lahko pripomorem k ohranjanju dragocenih vodnih virov«. Zavedanje lastne odgovornosti za problematiko, povezano z vodo, smo merili s trditvama »Za vse večje probleme v zvezi s pomanjkanjem vode, ki pestijo svet, se čutim odgovornega« in »Za čezmerno izčrpavanje vodnih virov za potrebe človeka se čutim odgovornega«, stališče o smiselnosti okoljskega delovanja pa s trditvijo »Z vodo v gospodinjstvu je treba varčevati«. Zanesljivost konstrukta, oblikovanega iz pričujočih preučevanih spremenljivk, smo preverili s Cronbachovim koeficientom alfa (Cronbach 1951).

Norme, ki smo jih prav tako merili z Likertovo petstopenjsko lestvico, smo preučevali z dveh vidikov. Na eni strani se nanašajo na posameznikovo presojo normativnih pričakovanj njegovih vplivnežev ter njegove pripravljenosti, da njihovo mnenje upošteva pri svojem vedenju. Gre za pravila, ki vodijo družbeno vedenje. V raziskavi smo jih poimenovali subjektivne norme. Na drugi strani norme opredeljujemo kot občutek posameznikove dolžnosti za okolju prijazno delovanje. Nanašajo se na posameznikovo zaznavanje o tem, kaj je v danih razmerah »ustrezno«, in na posameznikovo samoocenjevanje nekega vedenja. Te norme smo poimenovali osebne norme. Subjektivne norme smo merili s pomočjo dveh trditvev: »Člani moje družine in prijatelji menijo, da je treba varčevati z vodo« in »Popolnoma podpiram mnenje svoje družine in prijateljev o ravnanju z vodo«. Osebne norme pa smo merili s pomočjo naslednjih treh trditvev: »Če čezmerno porabljam vodo, se počutim krivega«, »Za zmanjšano porabo vode se čutim moralno odgovornega, ne glede na to, kaj z njo počnejo drugi« in »Bolje se počutim, če porabim manj vode«. Zanesljivost konstrukta, oblikovanega iz predstavljenih spremenljivk, smo preverili s Cronbachovim koeficientom alfa.

Zaznani vedenjski nadzor odraža mnenje posameznika o lastnih zmožnostih za izvrševanje vedenja. Merili smo ga s petstopenjsko Likertovo lestvico na podlagi treh trditvev: »Poznam načine, kako varčevati z vodo«, »Manjša poraba vode je v veliki meri odvisna od mene samega« in »Porabo vode lahko zmanjšam brez težav«. Zanesljivost konstrukta, oblikovanega iz preučevanih spremenljivk, smo preverili s Cronbachovim koeficientom alfa.

V model smo vključili tri **demografske spremenljivke**: spol, starost in izobrazbo. Spolno sestavo udeležencev smo merili z nominalno lestvico (0 – moški, 1 – ženski). Starostno sestavo smo ugotavljali na podlagi štirih razredov na ordinalni lestvici (1 – od 18 do 34 let, 2 – od 35 do 54 let, 3 – od 55 do 64 let, 4 – 65 let in več). Najvišjo dokončano stopnjo izobrazbe smo merili na podlagi štirih razredov nominalne lestvice (1 – osnovnošolska, 2 – poklicna (2- in 3-letna šola), 3 – srednješolska (4- in 5-letna), 4 – višješolska, visokošolska ali univerzitetna).

Spremenljivko **znanje** smo merili na podlagi petih vprašanj, pri čemer smo odgovore nanje razvrstili v razrede z vrednostmi od 1 do 5, določene glede na njihovo pravilnost. V peti razred so bili uvrščeni odgovori, ki so od pravilnega odgovora odstopali za do 20 %, v četrti razred odgovori, ki so od pravilnega odgovora odstopali za 21 do 40 %, v tretjege odgovori, ki so odstopali za 41 do 60 %, v drugega tisti, ki so

odstopali za 61 do 80 %, v prvega pa tisti, ki so od pravilnega odgovora odstopajo za več kot 80 %. Za določanje znanja smo uporabili naslednja vprašanja: »Koliko vode povprečno porabi ena oseba na dan?«, »Koliko vode porabimo, če jo pustimo teči med umivanjem zob?«, »Koliko vode na dan steče iz pipe, iz katere kaplja po 1 kapljica na sekundo?«, »Koliko vode porabimo v petih minutah prhanja brez njenega vmesnega zapiranja?« in »Koliko vode porabimo za kopanje v kadi?« Rezultate posameznih spremenljivk smo sešteli in dobili sumarno številsko spremenljivko.

Namero za okoljsko vedenje smo merili s posameznikovo pripravljenostjo za izvršitev določenega dejanja. Merili smo jo s petstopenjsko Likertovo lestvico na podlagi naslednjih dveh trditev: »V naslednjih šestih mesecih sem pripravljen varčevati z vodo« in »V naslednjih šestih mesecih bom varčeval z vodo«. Zanesljivost konstrukta, oblikovanega iz obeh preučevanih spremenljivk, smo preverili s Cronbachovim koeficientom alfa.

Indeks vedenja meri stopnjo dejanskega okoljskega vedenja. Merili smo ga s spremenljivko, oblikovano na podlagi vrednosti naslednjih petih spremenljivk:

- Spremenljivka dejanskega izražanja preteklega vedenja v zvezi z varčevanjem z vodo. Udeleženci so z odgovori »2 – da«, »1 – delno« in »0 – ne« izrazili svoje dejansko varčevanje z vodo v zadnjih šestih mesecih.
- Spremenljivka dejanj v zvezi z rabo vode v gospodinjstvu, oblikovane na podlagi spremenljivk, ki opredeljujejo dejansko rabo vode. Primer ene od njih so odgovori na vprašanje »Kako pogosto se vam zgodi, da pustite teči vodo, medtem ko si umivate zobe?« Udeleženci so izbirali med odgovori »1 – nikoli«, »2 – redko«, »3 – občasno«, »4 – pogosto« in »5 – vedno«, ki smo jih naknadno združili v skupne kategorije. Kategorija »0« vsebuje odgovor »1«, kategorija »1« združuje odgovora »2 in 3«, kategorija »2« pa odgovora »4 in 5«. Na koncu smo sešteli število umestitev v navedene tri razrede.
- Spremenljivka izražanja šestih dejanj v zvezi z varčevanjem vode, kot je na primer odgovor na vprašanje »Ali ste v zadnjih šestih mesecih preverili, če v stanovanju kje uhaja voda?«. Merili smo jih z dihonomno spremenljivko (1 – da, 0 – ne). Navedbe za vseh šest spremenljivk smo na koncu sešteli in rezultate pretvorili v kategorije na naslednji način: kategorija »0« združuje vsoti »1 ali 2«, kategorija »1« vsoti »3 ali 4«, kategorija »2« pa vsoti »5 ali 6«.
- Spremenljivka pripravljenosti za vključitev v Fundacijo za zdravo pitno vodo in s tem na mesečno prispevanje 0,5 € za ohranjanje ali izboljšanje kakovosti pitne vode, ki smo jo merili z dihonomno spremenljivko (1 – da, 0 – ne) na podlagi odgovorov na vprašanje »Ali ste pripravljeni podpreti Fundacijo za zdravo pitno vodo s prispevkom 0,5 € mesečno?«
- Spremenljivka izražanja pripravljenosti za vključitev v skupino Ekologičen ter dejanska vključitev v skupino Ekologičen. Udeleženci so z navedbami »1 – da« in »0 – ne« odgovarjali na vprašanje »Ali ste se pripravljeni vključiti v skupino Ekologičen na portalu www.ekologicen.si?«, navedbo »2 – vključeni« pa smo na podlagi dejanske vključenosti v skupino dodali sami.

Na koncu smo vrednosti vseh petih izbranih spremenljivk sešteli in dobili skupno številsko spremenljivko, ki smo jo, kot rečeno, poimenovali **indeks vedenja**. Njegova najmanjša vrednost je 0, največja pa 9.

4.2 Metode socialnega vplivanja

Varčevanje z vodo in električno energijo ter smotrno ravnanje z odpadki v gospodinjstvu smo spodbujali z informacijskimi in strukturnimi strategijami. V okviru informacijskih prvih smo največji poudarek namenili **usmerjenemu informiranju** o okoljevarstveni problematiki in značilnostih preučevanih treh vedenj v gospodinjstvih na območju Mestne občine Ljubljana ter **izobraževanju** v obliki nasvetov, pri čemer smo članom podali konkretna znanja o načinih varčevanja v gospodinjstvu. Informiranje in izobraževanje, ki je potekalo od 24. 5. 2010 do 24. 11. 2010, smo prilagodili preučevani skupini in s tem dosegli večjo učinkovitost. Znotraj posameznega preučevanega vedenja smo oblikovali po šest nasvetov, pri čemer je uvodni nasvet vsakega sklopa vključeval tudi podrobnejše informacije o preučevani problematiki. V polletnem izobraževalnem obdobju so udeleženci prejeli 18 usmerjenih nasvetov. Vsak nasvet vsebuje njegovo podrobnejšo predstavitev in navodila za varčno vedenje, poleg tega smo udeležence skušali dodatno motivirati k varčevanju z usmerjenimi osebnimi nagovori. Nasveti so bili ob navedenih datumih (preglednica 2) članom skupine poslani prek elektronske pošte, obenem smo jih objavili tudi na spletnem portalu Ekologičen www.ekologicen.si in na Facebookovi strani Ekologičen.

Oktober 2010 smo v okviru projekta INCOME izdelali **spletni kviz** z naslovom »Ali znam varčevati z vodo?« (medmrežje 12). Z njim smo želeli ljudi ozaveščati in izobraževati o rabi vode oziroma preverjati njihovo znanje o rabi vode, ki so ga pridobili z nasveti v okviru skupine Ekologičen. K reševanju kviza smo jih povabili prek elektronske pošte in družbenega omrežja Facebook.

Pred začetkom usmerjenega informiranja in izobraževanja smo uporabili metodo **pisne zaobljube** (slika 18) kot posameznikovo obvezo, da se bo v naslednjih šestih mesecih vedel okolju prijazen. Na ta način smo vplivali na njegovo osebno normo, s čimer se je čutil obvezanega, da se primerno vede. Prek elektronske pošte smo vsakemu članu poslali dopis s predstavljeno metodo, zaobljubo in podrobnejša navodila za uporabo. Udeležence smo prosili, naj si zaobljubo natisnejo na papir in se pristojevoljno odločijo o njenem podpisu. O tem naj bi nam posredovali svojo odločitev v dveh tednih od prejema pošte.

V dosedanjih raziskavah socialnega vplivanja na spreminjanje okoljskega vedenja so se kot zelo učinkovita metoda izkazali **opomniki** (Gardner in Stern 2002), zato smo se zanje odločili tudi mi. Člane skupine smo po dveh in petih dneh od objave posamezne novice prek elektronske pošte z izbranimi opomniki spominjali na okolju prijazno vedenje v gospodinjstvu. Opomnike smo objavljali tudi na Facebook strani skupine Ekologičen.

Poleg informacijskih strategij smo uporabili tudi strukturne strategije. Glavna je bilo **nagrajevanje**, ki smo ga izvedli trikrat. Gre za strategijo družbene izmenjave, po kateri naj bi se oseba, ki nekaj dobi, čutila dolžna nekaj tudi vrniti (Homans 1958).

Preglednica 2: Nasveti za varčno vedenje v gospodinjstvu.

datum	INFORMIRANJE in IZOBRAŽEVANJE
	Raba vode v gospodinjstvu
24. 5. 2010	1 <i>Netrajnostni sodobni način življenja in raba vode v gospodinjstvu</i> 1.1 <i>Kaj lahko naredimo sami?</i>
31. 5. 2010	2 <i>Peremo in pomivamo na EKOLOGIČEN način</i>
7. 6. 2010	3 <i>Umivajmo se z glavo</i>
14. 6. 2010	4 <i>Vsaka kapljica vode šteje, šteje, šteje...</i>
21. 6. 2010	5 <i>Koliko vode odteče v prazno?</i>
28. 6. 2010	6 <i>Ne onesnažuj, raje varčuj!</i>
	Raba električne energije v gospodinjstvu
6. 9. 2010	1 <i>Raba električne energije v gospodinjstvu</i> 1.1 <i>Kako lahko varčujemo pri pranju perila?</i>
13. 9. 2010	2 <i>Razsvetljevanje domačih prostorov</i>
20. 9. 2010	3 <i>Skriti potratneži v našem gospodinjstvu</i>
27. 9. 2010	4 <i>Kuhajmo z glavo in z glavo tudi hladimo</i>
4. 10. 2010	5.1 <i>Ugotovimo, kateri električni aparat v našem stanovanju porabi največ električne energije in kdaj</i> 5.2 <i>Pametni merilci električne energije v stanovanju (smart metering)</i>
11. 10. 2010	6.1 <i>Zelena električna energija</i> 6.2 <i>Varčen in preudaren nakup</i>
	Ravnanje z odpadki v gospodinjstvu
18. 10. 2010	1 <i>Ravnanje z odpadki v gospodinjstvu</i> 1.1 <i>Ne onesnažuj, raje ločuj!</i>
25. 10. 2010	2 <i>Vse o ločevanju embalaže</i>
1. 11. 2010	3.1 <i>Ločeno zbiranje papirja in kartona</i> 3.2 <i>Ločeno zbiranje stekla</i>
8. 11. 2010	4.1 <i>Ločeno zbiranje bioloških odpadkov</i> 4.2 <i>Zbiranje ostalih odpadkov</i>
15. 11. 2010	5.1 <i>Ločeno zbiranje nevarnih odpadkov</i> 5.2 <i>Ločeno zbiranje kosovnih odpadkov</i>
22. 11. 2010	6.1 <i>Uporaba okolju prijazne nakupovalne vrečke</i> 6.2 <i>Storitev »nalepka za prepoved dostavljanja nenaslovljenih sporočil v predalčnik«</i>

Slika 20: Zaobljuba o okolju prijaznem vedenju v gospodinjstvu.

Čeprav smo se zavedali, da lahko nagrajevanje izzove le kratkotrajna pozitivna čustva in ustrezno vpliva na vedenje, smo ga v raziskavi vseeno uporabili. Razlog je bila želja po vključitvi čim večjega števila udeležencev v skupino Ekologičen. Najprej smo nagrajevanje uporabili za privabitev čim večjega števila udeležencev prve osebne ankete v skupino Ekologičen. Tistim, ki so v prvi osebni in spletni anketi izrazili pripravljenost za vključitev v skupino, smo podarili okolju prijazno nakupovalno vrečko projekta INCOME. Po končani drugi anketi smo anketirancem podarili 10 solarnih polnilcev podjetja Ekodom in 100 okolju prijaznih nakupovalnih vrečk projekta INCOME. Po končanem tretjem anketiranju je sledilo tretje nagrajevanje, v katerem smo podarili 10 solarnih polnilnikov podjetja Ekodom in kot glavno nagrado bioresonančno terapijo v Energijski točki.

5 Dejavniki okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja

Na okoljsko ozaveščenost in okoljsko vedenje vplivajo mnogi dejavniki. V raziskavi smo se usmerili v preučevanje razkoraka med deklarativno in dejansko ravno okoljske ozaveščenosti ter vloge socialnega vplivanja pri razvoju okoljske ozaveščenosti in okoljskem vedenju, pri čemer smo vse udeležene v raziskavi na podlagi njihovih okoljskih navad in ravnanj razvrstili v skupine, člane dokaj homogene skupine Ekologičen pa na podskupine.

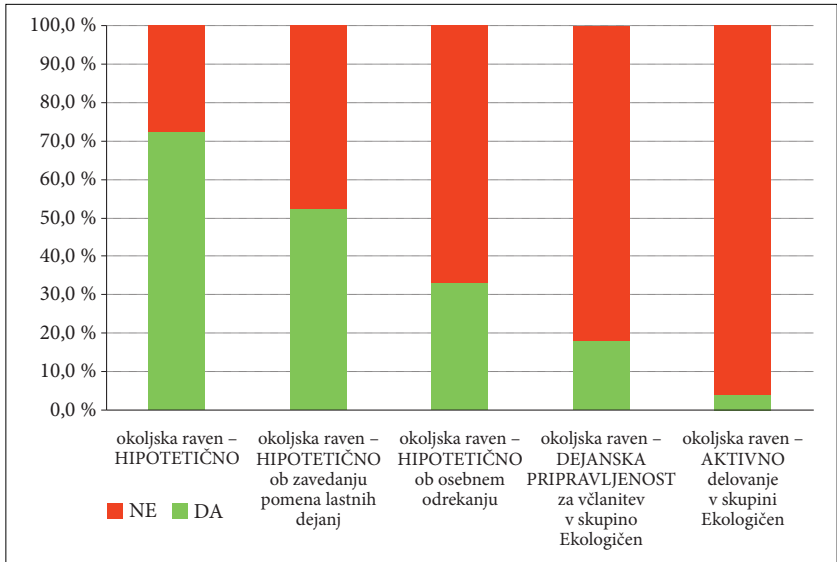
5.1 Deklarativna in dejanska raven okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja

Dosedanje javnomnenjske raziskave o stališčih so tako na slovenski ravni (Special Eurobarometer ... 2011; Toš 2012) kot na ravni Mestne občine Ljubljana (Smrekar 2006)

pokazale, da ljudje na načelni ravni izražajo enotno in visoko podporo varovanju okolja oziroma gre, kot se je izrazil Kirn (2004), za prevlado izrazite načelne okoljske držbe. Kar štiri petine (80,0 %) udeležencev raziskave Special Eurobarometer (2011) je navedlo, da je zanje varovanje okolja »zelo pomembno«. Do podobnih rezultatov smo prišli tudi v naši raziskavi, kjer na hipotetični ravni skoraj tri četrtine (72,3 %) anketirancev izraža visoko okoljsko držbo. Vendar je bilo v različnih raziskavah (na primer Milfont 2009) ugotovljeno, da je to značilno predvsem pri enostavno zastavljenih in čustveno pozitivno obarvanih stališčih, zato ne smemo prehitro sklepati, da je ljudem skrb za okolje tudi dejanska prioriteta. Pri splošnih javnomnenjskih raziskavah gre lahko pogosto za nagnjenost k soglašanju oziroma izražanje družbeno zelenih odgovorov, tako da del udeležencev soglaša s trditvijo ne glede na njeno vsebino (Malnar 2002). Na ta način si posameznik zagotovi pozitiven odziv okolice in je zaradi tega tudi sam sebi všečen (Uhan 1998). Družbeno zeleno odgovarjanje lahko opredelimo kot težnjo k posredovanju povečujočih podob o samem sebi oziroma kot težnjo po poudarjanju družbeno zelenih usmeritev oziroma poskus minimaliziranja družbeno neželenih pojavov (DeMaio 1984). To še posebej velja za izkazovanje naklonjenosti varovanju okolja, ki v javnosti vse pogosteje prihaja v ospredje in je obenem pozitivno nagrajevano (Malnar 2002). Po podatkih iz literature (Marin G., Gamba in Marin V. B. 1992; Schuman in Presser 1996; De Vaus 2001) je posameznikom, predvsem tistim z nižjo izobrazbo, v splošnem težje izraziti nasprotovanje kot soglasje ponujeni trditvi, zato smo se pri preučevanju deklarativne ravni okoljske ozaveščenosti osredotočili na trditve, pri katerih je moral udeleženec, če je želel izraziti svojo okoljsko naravnost, trditev zanikati. Vsebinsko smo se naslonili na zavedanje lastne vloge in pomena lastnih dejanj. Tako smo uporabili trditev »Nobenega smisla nima, da po svojih najboljših močeh skrbim za okolje, če tega ne počnejo tudi drugi.« Ni presenetljivo, da je negativno naravnana trditev dosegla nižjo podporo okoljski držbi, saj se z njo »sploh ni strinjala« ali »ni strinjala« le polovica (52,4 %) vprašanih. Vtis o pozitivnem odnosu do okolja začne še bolj plahneti, ko se udeleženci odločajo med varovanjem okolja na eni strani ter osebnimi odrekanki, večjim naporom, zmanjšanjem udobja in višjimi stroški na drugi. Tako je ob osebnih odrekanki le tretjina (33,1 %) udeležencev pripravljena narediti nekaj, kar je dobro za okolje. Z namenom pridobiti kar se da realne odgovore o pripravljenosti za okolju prijazno vedenje smo udeležence osebnega anketiranja na svetovnem spletu povabili k sodelovanju v skupini Ekologičen, namenjeni spodbujanju ljudi k varčnemu vedenju v gospodinjstvu in s tem ohranjanju okolja. Rezultati kažejo, da kljub razmeroma jasno izraženim stališčem o potrebnem varovanju okolja ta vnema splahni, ko je za doseg te ciljev potrebna njihova lastna aktivna udeležba. Le slaba petina (18,1 %) se jih je bilo namreč pripravljenih včlaniti v skupino in so za ta namen posredovali svoj elektronski naslov. Pri tem je treba poudariti, da ima med anketiranimi osebami kar štiri petine (81,4 %) internetni dostop, torej njegova morebitna odsotnost ni mogla biti ovira za bolj množično sodelovanje.

Slika 21: Razkorak med okoljsko ozaveščenostjo in vedenjem je še vedno velik.

Slika 22: Ljudje na deklarativni ravni izražajo veliko okoljsko ozaveščenost in pripravljenost delovati okolju prijazno, s konkretizacijo dejanj pa ta pripravljenost čedalje bolj plahni.

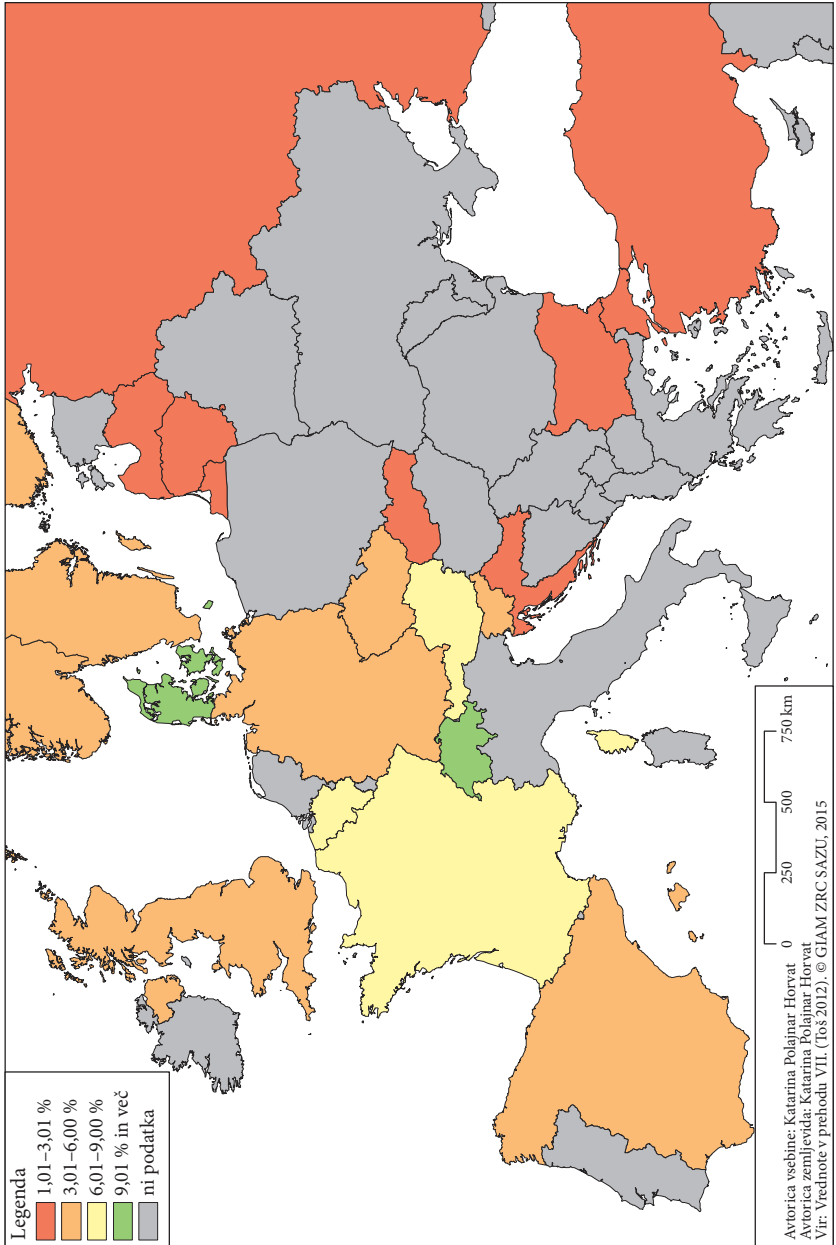
Udeležence osebnega anketiranja, ki so izrazili pripravljenost za vključitev v skupino Ekologičen, smo povabili, naj se prek elektronske pošte vanjo tudi včlanijo. Ob tem koraku se je delež okoljsko dejansko ozaveščenih še bolj izrazito zmanjšal, saj se je v skupino včlanilo le 4,2 % od vseh udeležencev oziroma 22,9 % od tistih, ki so za to predhodno izrazili pripravljenost.

Dobljene odgovore smo primerjali z vprašanjem Slovenskega javnega mnenja 2011 (Toš 2012), kjer so ugotavljali, koliko prebivalcev je bilo v zadnjih petih letih članov kakšne skupine, ki si je kot glavni cilj zastavila ohranjanje in varovanje okolja. Tudi rezultati javnega mnenja kažejo precej podobno sliko, saj je na zastavljeno vprašanje pritrnilo odgovorilo 3,6 % udeležencev raziskave, kar se v precejšnji meri ujema z rezultati naše raziskave (4,2 %). Na enako vprašanje so odgovarjali tudi anketiranci iz dvajsetih evropskih držav, pri čemer se Slovenija uvršča malenkost pod povprečje. Med državami z najvišjim deležem članov okoljevarstvenih skupin sta v ospredju Švica (13,5 %) in Danska (9,8 %), ki jima sledijo tri države zahodne in srednje Evrope: Avstrija (7,9 %), Belgija (7,8 %) in Francija (6,4 %). Nadpovprečen delež vključenih v okoljevarstvene skupine je značilen tudi za nekatere druge zahodno-, srednje- in severnoevropske države, kot so Nemčija (5,7 %), Švedska (5,4 %), Združeno kraljestvo (5,3 %), Norveška (4,8 %) in Finska (4,7 %). Malenkostno pod povprečjem sta poleg Slovenije Španija (3,3 %) in Češka (3,1 %), medtem ko se v spodnji razred z najmanjšim deležem okoljsko aktivnih uvrščajo predvsem tako imenovane države na prehodu, ki so nastale po razpadu večnacionalnih držav in »propadu« socializma: Hrvaška (2,6 %), Slovaška (2,3 %), Litva (1,9 %), Turčija (1,7 %), Rusija (1,6 %), Bolgarija (1,5 %) in Litva (1,2 %).

5.2 Značilnosti treh preučevanih vedenj in razlike med njimi

Na preučevanem območju Mestne občine Ljubljana so med najbolj zainteresiranimi za varovanje okolja oziroma nekakšen motor okoljevarstva udeleženci v skupini Ekologičen. Vendar ima še tako ozaveščen posameznik dejansko različen odnos do določenih opravil v gospodinjstvu, posredno ali neposredno povezanih z vplivi na okolje. Pridobljeni rezultati kažejo na precej enotno in na splošno zelo visoko mnenje o tem, da je v gospodinjstvu treba delovati okolju prijazno. Udeleženci imajo najbolj pozitiven odnos do ustreznega ravnanja z odpadki, nato do ustrezne rabe vode, še najmanj pa do ustrezne rabe električne energije. Največ znanja imajo pri ravnanju z odpadki, kjer smo ugotovili do petine (20,0 %) napačnih odgovorov. Sledi seznanjenost z rabo električne energije, kjer je v povprečju do dve petini (40,0 %) napačnih odgovorov, najmanj znanja pa imajo o rabi vode v gospodinjstvu, kjer je delež napačnih

Slika 23: Delež Evropejcev, ki so bili v zadnjih petih letih člani kakšne skupine, katere glavni cilj je ohranjanje in varovanje okolja (Toš 2012). ►

Slika 24: Prevladujoč odnos do ločenega zbiranja odpadkov je pozitiven.

Slika 25: Bistveno slabše zaznaven je aktiven odnos do varčevanja z električno energijo.

Slika 26: Za odnos do varčevanja z vodo lahko zatrdimo, da je tako rekoč brezbrizen.

odgovorov več kot tri petine (61,0 %). Eden od razlogov za takšno stanje je zagotovo aktivno razreševanje doslej preskromnega ločenega zbiranja odpadkov s strani Evropske unije, ki svoje članice obvezuje k naglemu ukrepanju. Uredba o odpadkih (Uradni list Republike Slovenije 103/2011) članice EU obvezuje, da morajo do leta 2020 ponovno uporabiti polovico od vseh komunalnih odpadkov. Za doseg tega cilja je treba zbrati blizu 70,0 % ločenih frakcij v masnem deležu vseh komunalnih odpadkov (medmrežje 13). Tudi na območju Mestne občine Ljubljana smo v zadnjih letih pričali intenzivnim naporom komunalnega podjetja Snaga d. o. o., ki vzporedno z izvajanjem konkretnih infrastrukturnih (zabojniki za ločeno zbiranje odpadkov v vsakem gospodinjstvu) in sistemskih (spremenjena plačilna politika) sprememb aktivno ozavešča občane. Na drugi strani so politike Evropske unije na področjih ravnanja z električno energijo in vodo precej skromnejše. Slovenija glede rabe električne energije nima kakšnega posebnega cilja. Ta je opredeljen le v širšem kontekstu, ki do leta 2016 predvideva 9,0 % prihranek končne energije (medmrežje 14). Evropska unija si je v okviru energetske politike zastavila cilj, da bo do leta 2020 izboljšala energetske učinkovitost za 20,0 % (medmrežje 15). Uvrstila ga je med prednostne razvojne cilje, vendar so ukrepi bolj kot v zmanjšanje porabe energije usmerjeni v izboljšanje energetske učinkovitosti, v okolju prijaznejšo proizvodnjo energije ter prestrukturiranje predelovalnih dejavnosti in gradbeništva kot njenih največjih porabnikov. Posamezne

aktivnosti za zmanjšanje porabe električne energije se izvajajo v okviru nekaterih projektov, vendar informacije o tem največkrat dosežejo le zainteresirano javnost. Na področju rabe vode ne Slovenija ne Evropska unija nimata konkretnega cilja, ki bi opredeljeval zmanjšanje njene porabe. Na ravni Evropske unije je bila sicer sprejeta Direktiva o vodah (medmrežje 16), ki pa je bolj kot na zmanjšanje porabe vode osredotočena na njeno manjše obremenjevanje. Podobno kot pri rabi električne energije se izvajajo določene aktivnosti za izobraževanje in ozaveščanje o učinkoviti rabi vode, vendar jih mediji le skromno podpirajo, zato dosežejo manjši krog uporabnikov. Vzrok za manjše znanje o učinkoviti rabi vode je lahko tudi majhna zainteresiranost podjetij, ki upravljajo z električno energijo in vodo, za zmanjšanje njune rabe. V tem se njihov interes razlikuje od interesa komunalnih podjetij, ki jih k zmanjšanju količine komunalnih odpadkov obvezuje uredba.

Omenjene razlike se niso pojavile le pri ocenjevanju dejavnikov okoljske ozaveščenosti in vedenja, ampak tudi pri pripravljenosti za dejavno okoljsko delovanje in delovanju samem. Rezultati so namreč razkrili, da so posamezniki v največji meri pripravljeni ločeno zbirati odpadke, zatem varčevati z električno energijo in še najmanj smotrno ravnati z vodo. Tudi udeleženci skupine Ekologičen so z naskokom pripravljeni ločeno zbirati odpadke, kar je zagotovo tudi posledica sprejetja precej stroge okoljske zakonodaje o ravnanju z odpadki na ravni Evropske unije, ki države članice usmerja k ukrepom na izvoru odpadkov, torej pri uporabnikih. Čeprav je Evropska unija sprejela tudi zahteve Kjotskega protokola o zmanjšanju količine toplogrednih plinov, ki so v precejšnji meri posledica ogrevanja in proizvodnje električne energije, se naša država bolj kot v spodbujanje zmanjšanja porabe energije pri uporabnikih usmerja k ostalim ukrepom, kot so pridobivanje energije iz obnovljivih virov energije in posodabljanje naprav. Zato tudi izražena pripravljenost za varčevanje z električno energijo ni presenetljiva. Še najmanjša je pripravljenost za varčevanje z vodo, kar lahko prav tako povežemo s stanjem te problematike na ravni Evropske unije in posledično tudi pri nas. Na področju vodooskrbe namreč ni nikakršnega dokumenta, ki bi članice EU silil v ukrepanje, namenjeno zmanjšanju porabe vode in ohranjanju njene kakovosti. Obenem tako v Evropi kot tudi pri nas prevladuje mnenje, da je pitne vode še v izobilju in je zato pretirana skrb odveč. To potrjujejo tudi rezultati odgovorov, ki s tem na svojstven način odsevajo dejansko stanje na vsakem od treh področij varovanja okolja in nakazujejo, kje so potrebni najbolj koreniti posegi.

Podobni so tudi odgovori anketirancev glede dejanskega delovanja v prid varovanja okolja. Največ pozitivnih odgovorov je povezanih z ločenim zbiranjem odpadkov, sledijo ravnanja v prid zmanjšanja porabe električne energije, najmanj pa jih je povezanih s smotrnim ravnanjem z vodo. Kot kažejo analize preučevanih sestavin okoljskega vedenja, je med preučevanimi okoljskimi vedenji v gospodinjstvu tudi pri Ljubljancih na najvišjem mestu ločeno zbiranje odpadkov, za katerega se zdi, da se je pri večini udeležencev že dodobra zasidralo v njihovi zavesti. To velja pripisati tudi okoliščini,

da je v sodobnosti čedalje pomembnejši estetski vidik življenjskega okolja. Prav odpadki so v okolju dobro vidni, na kar so posamezniki postali posebej občutljivi. Na drugi strani sta pomanjkanji električne energije in vode zaradi njune čezmerne rabe tako zelo oddaljeni od osebnih izkušenj posameznikov, da ju širša javnost največkrat spre-gleda.

5.3 Vloga socialnega vplivanja pri dejavnih okoljskega vedenja, nameri in okoljskem vedenju

Uporabljene metode socialnega vplivanja so se izkazale za precej uspešne tako v izboljšanjem znanju pri vseh treh preučevanih vedenjih, pozitivnejšem odnosu do okolja, večji motiviranosti in tudi ustrežnejšem ravnanju samem. Tako udeleženci skupine Ekologičen po socialnem vplivanju precej bolje poznajo preučevane vsebine kot pred njim, kar potrjuje ugotovitve sorodnih raziskav (Geller 1981; Staats, Wit in Midden 1996; Abrahamse 2007). Podrobnejša analiza razlik znotraj vseh treh preučevanih vsebin, torej rabe vode, električne energije in ločenega zbiranja odpadkov, je razkrila največje spremembe znanja o rabi vode, kjer so udeleženci skupine Ekologičen po izvedbi socialnega vplivanja svoje znanje v povprečju izboljšali za dobro petino (22,0 %), sledijo spremembe znanja o rabi električne energije, kjer so bile zaznane izboljšave za slabo desetino (9,3 %), v najmanjši meri pa so udeleženci spremenili znanje o ravnanju z odpadki v gospodinjstvu. Spremembe so bile v okviru slabe dvajsetine (4,2 %), kar je glede na dejstvo, da so udeleženci že pri njegovem prvem merjenju pokazali precejšnje znanje o ravnanju z njimi, pričakovano. Pričakovana pa je bila tudi največja sprememba v znanju na področju rabe vode, saj so pred izvajanjem metod socialnega vplivanja udeleženci razmeroma skromno poznali značilnosti njene rabe.

Udeleženci skupine Ekologičen so v šestih mesecih od preučevanih psiholoških spremenljivk v največji meri in v pozitivni smeri spremenili zaznani vedenjski nadzor, torej lasten občutek sposobnosti udejanjanja okolju prijaznega vedenja, in prepričanje o razpoložljivosti sredstev za udejanjanje takšnega vedenja. Vzrok je lahko v tem, da smo pri socialnem vplivanju precej pozornosti namenili seznanjanju udeležencev z razmeroma enostavnimi in drobnimi ukrepi v gospodinjstvu, s katerimi lahko pripomoremo k izboljšanju stanja okolja in jih lahko vsak posameznik opravi z minimalnim naporom, brez kakršnihkoli materialnih ali finančnih dodatnih sredstev. Poleg tega so udeleženci v pozitivni smeri spremenili svoja stališča oziroma odnos do varovanja okolja, zavedanje o pomembnosti njegovega varovanja ter zaznavanja vzrokov in posledic njegove degradacije. Razlog za pozitiven preskok v stališčih je deloma tudi v okoliščini, da smo pri vplivanju precejšen poudarek namenili ne le podajanju znanja o načinih varčevanja v gospodinjstvu, ampak tudi številnim argumentom, s katerimi smo udeležence skušali prepričati o nujnosti varovanja okolja. Na drugi strani so udeleženci v precej manjši meri spremenili subjektivne norme in vrednote.

Slika 27: Prvi primer uspešnosti metod socialnega vplivanja.

Slika 28: Drugi primer uspešnosti metod socialnega vplivanja.

Slika 29: Tretji primer uspešnosti metod socialnega vplivanja.

Razlog najbrž tiči v kratkem časovnem razponu med obema merjenjema. Vrednote so namreč dokaj stabilne in dolgoročne ter za razliko od stališč, vezanih na konkretne objekte in pojave, bolj splošne. Spreminjajo se predvsem z vstopanjem človeka v različna starostna obdobja. Razmeroma trajne so tudi posameznikove norme, ki jih lahko pojmuje kot trajna pravila obnašanja v določeni družbi. Podobno kot vrednote se spreminjajo na daljši čas oziroma vzporedno z razvojem družbe in njenega sistema. Poudariti je treba, da so norme in vrednote medsebojno tesno povezane, pri čemer norme izhajajo iz vrednot, kar potrjujejo tudi naše ugotovitve.

Nadalje so rezultati obeh izvedenih merenj pokazali precejšnje spremembe v nameri udejanjanja okolju prijaznega vedenja. Udeleženci skupine Ekologičen so po izvedbi socialnega vplivanja za kar slabo desetino (9,7 %) bolj pozitivno ovrednotili pripravljenost za okolju prijazno vedenje kot pred tem, torej so jih uporabljene metode socialnega vplivanja očitno spodbudile k dejanjem.

Izbrane metode socialnega vplivanja so se izkazale kot bolj ali manj uspešne tudi pri spremembi preučevanih vedenj. Rezultati kažejo, da udeleženci po končanem vplivanju bolj pozitivno ravna pri vseh treh preučevanih vedenjih, pri čemer analiza razlik pred in po izvršenem vplivanju razkriva precej večjo spremembo vedenj pri rabi vode in električne energije kot pri ločenem zbiranju odpadkov. Spremembe pri rabi vode so značilne predvsem za opravila, pri katerih lahko posameznik varčuje

z vodo z minimalnim naporom, kakršna sta na primer zapiranje vode med umivanjem zob ali krajše prhanje, medtem ko spremembe, povezane z zmanjšanim udobjem ali slabšo higieno, skorajda niso zaznavne ali v nekaterih primerih pomenijo celo večjo porabe vode. Minimalne spremembe so značilne tudi za vedenja, povezana z dodatnimi izdatki ali napor, kot so na primer menjava stranišnega izplakovalnika, namestitve individualnega števca za merjenje vode ali vgradnja vmesnika, ki vodi primeša zrak. Pri rabi vode so spodbudne tudi spremembe v manjši pogostosti rabe pralnega in pomivalnega stroja, predvsem takrat, ko nista polna. Seveda se je zato nekoliko povečala pogostost rabe polnih strojev. Do precejšnjih sprememb je prišlo tudi pri udejanjanju raznih enostavnih dejanj, povezanih z varčevanjem in okolju prijaznim ravnanjem z vodo, kot na primer redno pregledovanje naprav glede uhajanja vode in zmanjšana uporaba kemičnih sredstev. V zvezi s tem je treba poudariti, da smo s tovrstnimi vprašanji poleg preverjanja znanja želeli anketirance spodbuditi k enostavnim dejanjem in z njimi prispevati k trajnostnemu ravnanju.

Udeleženci so v pozitivni smeri spremenili tudi vedenje v zvezi z rabo električne energije, na primer drugačen način rabe pralnih in sušilnih strojev, opuščanje elektronskih naprav v stanju pripravljenosti v času, ko jih ne potrebujejo, ter raba energetskega potratnih gospodinjstkih aparatov ob nižji tarifi električne energije. Razlog je najverjetneje v tem, da smo pri metodah socialnega vplivanja poudarek v precejšnji meri namenili prav seznanjanju s tako imenovano posredno rabo električne energije, ki je največkrat niti ne opazimo. Spoznanje o precejšnji učinkovitosti seznanjanja s posredno rabo električne energije je lahko pomemben prispevek z vidika načrtovanja širših izobraževalnih strategij oziroma ozaveščevalnih akcij. Te so sicer večinoma usmerjene v zmanjševanje neposredne rabe električne energije.

Pri ravnanju z odpadki smo zaznali precej manjše spremembe, kar pa gre pripisati dejstvu, da so udeleženci že pred izvedbo socialnega vplivanja v večini primerov z njimi ustrezno ravnali.

Pri ugotavljanju sprememb dejanskega vedenja na rezultate analiz zagotovo vpliva metoda samoporočanja, ki bolj kot izračun dejanskih sprememb omogoča njihovo ocenitev. Nekatere raziskave pri samoporočanju opozarjajo tudi na slabosti v smislu nagnjenosti k navajanju družbeno zelenih odgovorov (Luyben 1982), spet druge ugotavljajo prav nasprotno (Warriner, McDougall in Claxton 1984). Ker skupino Ekološkičen sestavljajo izrazito nadpovprečno izobraženi in okoljevarstveno zainteresirani posamezniki, smo se tovrstnemu navajanju v precejšnji meri izognili. Manj pogosto navajanje družbeno zelenih odgovorov pri višje izobraženih namreč potrjujejo številne dosedanje raziskave (Marin G., Gamba in Marin V.B. 1992; Schuman in Presser 1996; De Vaus 2001). Eden od pomembnih razlogov za uporabo samoporočanja je bila okoliščina, da si lastnega merjenja vedenj zaradi finančnih in strukturnih omejitev nismo mogli privoščiti, ob tem pa smo si pri socialnem vplivanju prizadevali uporabiti čim bolj usmerjene informacije, s katerimi smo želeli v kar največji meri

spodbuditi spremembe vedenja. Za posredovanje takšnih informacij smo potrebovali čim podrobnejše podatke o dosedanjem vedenju udeležencev. S tem smo jim omogočili boljši vpogled, s katerimi vedenji bolj ali manj vplivajo na okolje, in tudi, katera vedenja lahko v večji ali manjši meri spremenijo. To še posebej velja za posredno rabo preučevanih naravnih virov, tako vode kot električne energije, ki ju pri neposrednem merjenju s števci sploh ne ali le stežka opazimo.

5.4 Vloga preučevanih dejavnikov pri nameri in okoljskem vedenju

Pričujoče podpoglavje namenjamo vrednotenju vpliva izbranih notranjih in zunanjih dejavnikov na namero za okolju prijazno vedenje in na vedenje samo. Za ugotavljanje tovrstnih vplivov smo izdelali večvariatne linearne regresijske analize, v katere smo dejavnike vključili po metodi *Enter*. S tem smo dobili vpogled v delež variabilnosti izbrane odvisne spremenljivke, ki ga lahko na eni strani pripišemo notranjim, psihološkim in kognitivnim dejavnikom, na drugi pa zunanjim, socialnim dejavnikom.

Pri osebnem anketiranju je v prvem regresijskem modelu kot odvisna spremenljivka nastopila namera za okolju prijazno vedenje, kot neodvisne spremenljivke pa naslednji notranji dejavniki: stališča, osebne in subjektivne norme, zaznani vedenjski nadzor, štiri vrste vrednot (biosferične, egoistične, hedonistične in altruistične) ter znanje. Poleg njih smo v prvi model vključili demografske spremenljivke spol, starost in izobrazba ter spremenljivko dejanski nadzor.

Model se je izkazal za uspešnega in statistično pomembnega na ravni $p < 0,001$. Vrednost R^2 je 0,62, kar pomeni, da lahko 62 % variabilnosti odvisne spremenljivke namera pripišemo razlikam v neodvisnih spremenljivkah. Model je statistično uspešen, statistična pomembnost testa (F) je visoka ($F = 33,44$). Na namero za okolju prijazno vedenje v največji meri vplivajo psihološke spremenljivke, in sicer zaznani vedenjski nadzor ($\beta = 0,321$, $p < 0,001$), njegova stališča ($\beta = 0,268$, $p < 0,001$) in subjektivne norme ($\beta = 0,223$, $p < 0,001$). Statistično značilno, vendar v manjši meri, vplivajo na namero tudi osebne norme ($\beta = 0,135$, $p < 0,05$). Na pripravljenost okolju prijaznega delovanja ne vpliva nobena od preučevanih vrst vrednot, prav tako ne vplivajo preučevane demografske spremenljivke, pa tudi ne znanje in dejanski nadzor (glej preglednico 4).

Motivacija oziroma pripravljenost okolju prijaznega vedenja je bolj kot od zunanjih, torej socialnih dejavnikov, odvisna od notranjih. V največji meri nanjo vplivajo prepričanje o lastni učinkovitosti, občutek lastne sposobnosti za udejanjanje okolju prijaznega vedenja in zaznava njegove težavnosti. Posameznika torej pomembno motivira občutek, da je sposoben delovati okolju prijazno. Bolj ko verjame v svoje sposobnosti, večja sta njegova motivacija oziroma pripravljenost za udejanjanje vedenja. Poleg zaznanega vedenjskega nadzora posameznika v precejšnji meri motivirata lastno prepričanje o smiselnosti udejanjanja vedenja ter njegovo zavedanje posledic in odgovornosti, ki jih vedenje prinaša. Bolj ko so stališča naklonjena udejanjanju

okolju prijaznega vedenja, večja je njegova pripravljenost za njegovo udejanjanje. Posameznika v precejšnji meri motivira tudi razmišljanje, kakšno vedenje od njega pričakujejo njegovi vplivneži, torej njegovi bližnji, družina in prijatelji, in seveda njegova pripravljenost podrejanja njihovemu mišljenju. Višje ko so posameznikove subjektivne norme, bolj je njegova motivacija odvisna od prevladujočega mnenja njegovih vplivnežev. Bolj ko so ti prepričani, da je treba delovati okolju prijazno, večja je njegova pripravljenost za takšno delovanje. Na njegovo motivacijo vplivajo tudi osebne norme, torej občutek dolžnosti okolju prijaznega vedenja v danih razmerah. Bolj ko se torej posameznik čuti dolžnega delovati skladno z družbenimi pravili oziroma tako, »kot je prav«, večja je njegova motivacija, da se bo tako tudi dejansko vedel. Zanimivo je, da dejanski nadzor, v našem primeru merjenje porabljene vode v gospodinjstvu, ne vpliva na motiviranost biti okolju prijazen.

V drugem regresijskem modelu, prav tako navezanem na osebno anketiranje, smo ugotavljali vpliv preučevanih neodvisnih spremenljivk na odvisno spremenljivko vedenje. Povzetek regresijskega modela kaže njegovo statistično pomembnost pri $p < 0,001$. Vrednost R^2 je 0,35, torej lahko 35 % variabilnosti odvisne spremenljivke pripišemo razlikam v neodvisnih spremenljivkah. Vrednost F je 10,9.

Preglednica 3: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko namera pri osebnem anketiranju.

model	standardizirani	t	p
	koeficienti		
	Beta		
(konstanta)		-0,965	0,335
stališča	0,268	5,536	0,000
subjektivne norme	0,223	3,601	0,000
zaznani vedenjski nadzor	0,321	6,017	0,000
osebne norme	0,135	2,119	0,035
egoistične vrednote	0,044	1,092	0,276
altruistične vrednote	0,005	0,108	0,914
biosferične vrednote	-0,009	-0,187	0,852
hedonistične vrednote	0,036	0,822	0,412
spol	0,068	1,720	0,087
starost	-0,029	-0,716	0,475
izobrazba	0,027	0,687	0,493
dejanski nadzor	-0,033	-0,840	0,402
znanje	0,054	1,347	0,179

Med neodvisnimi spremenljivkami, ki so sočasno vstopile v regresijski model, na udejanjanje okolju prijaznega vedenja v največji meri vplivajo osebne norme ($\beta = 0,246$, $p < 0,001$), izobrazba ($\beta = 0,194$, $p < 0,001$), znanje ($\beta = 0,120$, $p < 0,05$) in vrednote, med katerimi egoistične v negativni smeri ($\beta = -0,106$, $p < 0,05$), biosferične pa v pozitivni ($\beta = 0,112$, $p < 0,05$). Pri ostalih neodvisnih spremenljivkah je signifikacija koeficientov $p > 0,05$, kar pomeni, da je njihov vpliv statistično neznačilen.

Dejansko okolju prijazno vedenje je torej v največji meri odvisno od lastnega zaznavanja svojih dejanj in samoocenjevanja vedenja, pri čemer okolju prijazno delujejo tisti, ki se za to čutijo bolj moralno odgovorne in imajo večji občutek krivde, če tega ne počnejo. Med psihološkimi dejavniki na dejansko vedenje vplivajo tudi vrednote. Do okolja so bolj prijazni tisti, ki bolj pozitivno ocenjujejo biosferične vrednote, denimo skrb za okolje in naravo, ob tem pa izrazito negativno dojemajo egoistične vrednote, ki se zrcalijo v želji po moči, vplivu, bogastvu ter ugledu in slavi. Med preučevanimi socialnimi dejavniki na dejansko vedenje v precejšnji meri vpliva tudi izobrazba. Višje izobraženi namreč v večji meri udejanjajo okolju prijazno vedenje. Kot pomemben pokazatelj vedenja se je izkazalo znanje, pri čemer tisti z več znanja bolj vestno

Preglednica 4: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko vedenje pri osebnem anketiranju.

model	standardizirani	t	p
	koeficienti		
	Beta		
(konstanta)		-0,649	0,517
zaznani vedenjski nadzor	0,127	1,825	0,069
osebne norme	0,246	3,010	0,001
subjektivne norme	0,048	0,750	0,454
stališča	0,095	1,143	0,254
egoistične vrednote	-0,106	-1,976	0,049
altruistične vrednote	0,058	1,036	0,301
biosferične vrednote	0,112	1,439	0,050
hedonistične vrednote	-0,059	-1,041	0,299
spol	0,006	0,117	0,907
starost	-0,023	-0,426	0,671
izobrazba	0,194	3,711	0,000
dejanski nadzor	-0,093	-1,778	0,077
znanje	0,120	2,252	0,025

skrbijo za okolje, pri vsakdanjih opravilih v gospodinjstvu so bolj varčni, obenem pa so zdravemu okolju v večji meri pripravljeni nameniti denar in dejavno delovati v prid varovanja okolja. Dejanski nadzor podobno kot na motivacijo za okolju prijazno vedenje tudi na vedenje samo ne vpliva. Način plačila vode se torej ni izkazal za pomemben dejavnik niti pri motivaciji za okolju prijazno vedenje niti pri okolju prijaznem vedenju samem.

Rezultati kažejo razlike med vplivom neodvisnih spremenljivk na namero oziroma motivacijo za okolju prijazno vedenje na eni strani in na dejansko vedenje na drugi. Edini neodvisni dejavnik, ki ima statistično značilen vpliv na obe odvisni spremenljivki, so osebne norme. Na drugi strani so stališča, zaznani vedenjski nadzor in subjektivne norme močan motivator okolju prijaznega vedenja, medtem ko se njihov vpliv na prehodu od namere k dejanskemu vedenju razblini. To kaže, da precej ljudi na načelni ravni podpira varovanje okolja in temu primerno vedenje, za kar se čutijo tudi sposobne, obenem pa jim veliko pomeni tudi mnenje in podpora bližnjih o svojem vedenju. Ko bi se lahko izkazali z lastno udeležbo, njihova vnema naglo popusti, zato pogosto ne delujejo skladno s svojimi dobrimi namerami. Na vedenje vplivajo tudi vrednote, biosferične v pozitivni smeri in egoistične v negativni. Udeleženci z bolj izraženimi biosferičnimi vrednotami dejansko delujejo okolju bolj prijazno.

Poleg preučevanih psiholoških dejavnikov na vedenje vplivajo tudi socialni dejavniki, predvsem izobrazba, in tudi kognitivni, denimo znanje, kar na nek način potrjuje ugotovitve podobnih raziskav (Midden in Ritzema 1986; Brandon in Lewis 1999; Gatersleben, Steg in Vlek 2002; Abrahamse 2007). Udeleženci z višjo izobrazbo in boljšim poznavanjem preučevane problematike namreč delujejo okolju bolj prijazno.

Na dejansko okolju prijazno vedenje torej bolj kot na namero, kjer so v ospredju individualni vzgibi (prevladujejo dejavniki Ajzenove teorije načrtovanega vedenja (1991)), vplivajo okoljevarstveni vzgibi (zrcalijo se v dejavnikih Sternove teorije vrednot, prepričanj in norm (2000)) in znanje. Ljudje se torej bolj kot zaradi materialnega blagostanja in ugodja vedejo okolju prijazno zaradi želje po njegovem ohranjanju, medtem ko na namero vplivajo tudi drugi dejavniki, ki z okoljem niso neposredno povezani.

Tako na motivacijo kot na vedenje dejanski nadzor ne vpliva, kar je presenetljivo glede na to, da so udeleženci, ki vode ne plačujejo po dejanski porabi, na načelni ravni precej kritični do tovrstnega omejevanja. Bolj kot dejanski nadzor se je za pomemben dejavnik vedenja izkazal zaznani vedenjski nadzor, torej subjektivno zaznavanje nadzora oziroma prepričanje sodelujočih v raziskavi o samoučinkovitosti, kar so že prej razkrili številni avtorji (na primer Bandura 1986 in 1997; Endler, Macrodimitris in Kocovski 1999). To kaže, da se udeleženci, ki resnično varčujejo z vodo, v manjši meri ozirajo na njeno plačevanje glede na dejansko porabo, saj njihovo varčevanje izhaja iz dejanskih okoljevarstvenih vzgibov.

Subjektivne norme so se izkazale kot pomemben dejavnik pri nameri okolju prijaznega vedenja, vendar pri dejanskem vedenju njihov vpliv zbledi. Eden od razlogov je lahko, da se tisti, ki se dejansko vedejo okolju prijazno, v manjši meri opirajo na mnenje svojih vplivnežev. Bolj se namreč vedejo skladno z lastnim mišljenjem, vendar še vedno v okviru splošnih družbeno veljavnih norm.

Rezultati razkrivajo, da med socialnimi dejavniki vplivata na dejansko vedenje predvsem izobrazba in znanje, ki se odražata tudi v premoščanju razkoraka med motivacijo in dejanskim vedenjem. Eden od vzrokov za odvisnost namere oziroma motivacije za okolju prijazno vedenje zgolj od psiholoških spremenljivk je lahko dejstvo, da jo pojmujejo kot zavestno odločitev (Abrahamse 2007). Ljudje se namreč zavestno odločamo, ali smo se pripravljene vesti okolju prijazno ali ne, medtem ko na dejansko vedenje, kot kažejo rezultati, poleg naše zavesti vplivajo tudi zunanji dejavniki, v našem primeru predvsem izobrazba in znanje.

Vpliv vloge socialnih in psiholoških dejavnikov na pripravljenost za okolju prijazno vedenje in dejansko vedenje smo raziskali tudi pri skupini Ekologičen, v prvem modelu še pred izvedbo socialnega vplivanja. Vanj za razliko od regresijskega modela osebnega anketiranja nismo vključili spremenljivke dejanski nadzor, saj ta nima pomembnega, statistično značilnega vpliva na vedenje. Glede na to, da je delež vključenih v skupino Ekologičen, ki vode v gospodinjstvu ne plačujejo glede na njeno dejansko porabo, precej manjši kot pri osebnem anketiranju, je spremenljivka dejanski nadzor z vidika uporabnosti pri pričujoči analizi nesmiselna.

Pri skupini Ekologičen je v prvem regresijskem modelu kot odvisna spremenljivka nastopila namera okolju prijaznega vedenja, izmerjena pred izvedbo socialnega vplivanja. Model se je izkazal za statistično pomembnega na ravni $p < 0,001$. Statistična pomembnost testa F je 4,44. Vrednost R^2 je 0,47, kar pomeni, da lahko 47 % variabilnosti odvisne spremenljivke namera pripišemo razlikam v neodvisnih spremenljivkah. Na namero v največji meri vplivajo stališča ($\beta = 0,214$, $p < 0,05$), statistično značilno je odvisna tudi od osebnih norm ($\beta = 0,375$, $p < 0,05$) in zaznanega vedenjskega nadzora ($\beta = 0,296$, $p < 0,05$). Pri ostalih neodvisnih spremenljivkah, vrednotah, demografskih spremenljivkah in znanju je signifikacija koeficientov $p > 0,05$, njihov vpliv je torej statistično neznačilen.

Motivacija skupine Ekologičen je torej odvisna predvsem od posameznikovega občutka dolžnosti za okolju prijazno vedenje in njegovega občutka krivde. Statistično pomemben vpliv imajo tudi stališča, torej prepričanja o smiselnosti in pomembnosti varovanja okolja ter zavedanje posledic tako pozitivnega kot tudi negativnega okoljskega vedenja. Poleg tega je motivacija odvisna tudi od posameznikovega prepričanja o lastnih zmožnostih udejanjanja okolju prijaznega vedenja in o razpoložljivosti sredstev za njegovo udejanjanje.

Nadalje je v drugem regresijskem modelu nastopila odvisna spremenljivka vedenje (pred vplivanjem). Model se je izkazal za delno uspešnega in statistično pomembnega

na ravni $p < 0,05$. Vrednost R^2 je 0,24, torej lahko 24 % variabilnosti odvisne spremenljivke namera pripišemo razlikam v neodvisnih spremenljivkah. Statistična pomembnost testa F je precej nizka (2,73).

Vedenje udeležencev skupine Ekologičen je podobno kot njihova motivacija v največji meri povezano z osebnimi normami ($\beta = 0,271$, $p < 0,05$) in zaznanim vedenjskim nadzorom ($\beta = 0,229$, $p < 0,05$), medtem ko vpliv stališč zbledi. V ospredju se pojavijo egoistične vrednote ($\beta = -0,231$, $p < 0,05$), njihova povezanost z vedenjem pa je negativna. Vedenje udeležencev skupine Ekologičen je torej v precejšnji meri odvisno od posameznikovega občutka dolžnosti delovanja skladno s pravili družbe in občutkom krivde, pa tudi od občutka lastne sposobnosti njegovega udejanjanja. Za razliko od namere je dejansko vedenje v precejšnji meri povezano z vrednotami. Tisti torej, ki so v manjši meri prežeti z egoističnimi vrednotami, kot so na primer denar, materialne dobrine, slava in ugled, se v večji meri vedejo okolju prijazno.

Multiple linearno regresijsko analizo smo izvedli tudi po končanem socialnem vplivanju. V tretjem regresijskem modelu je odvisna spremenljivka namera, neodvisne spremenljivke pa so preučevane psihološke spremenljivke, demografske spremenljivke in spremenljivka znanje.

Preglednica 5: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko namera pri skupini Ekologičen pred izvedbo socialnega vplivanja.

model	standardizirani	t	p
	koeficienti		
	Beta		
(konstanta)		0,637	0,527
stališča	0,214	2,004	0,049
subjektivne norme	-0,100	-0,854	0,396
zaznani vedenjski nadzor	0,296	2,727	0,008
osebne norme	0,375	3,000	0,004
egoistične vrednote	-0,084	-0,811	0,421
altruistične vrednote	0,070	0,622	0,536
biosferične vrednote	0,142	1,206	0,232
hedonistične vrednote	-0,098	-0,959	0,341
spol	-0,043	-0,387	0,700
starost	0,114	1,144	0,257
izobrazba	0,033	0,273	0,786
znanje	0,080	0,802	0,425

Model se je izkazal za statistično značilnega pri $p < 0,05$. Statistična pomembnost testa F je 2,28. Vrednost R² je 0,29, kar pomeni, da lahko 29 % variabilnosti odvisne spremenljivke namera pripišemo razlikam v neodvisnih spremenljivkah. V primerjavi z regresijskim modelom, kjer smo preučevali vpliv izbranih spremenljivk na motivacijo okolju prijaznega vedenja pred izvedbo socialnega vplivanja, pri pričujočem modelu ugotavljamo precej nižjo statistično zanesljivost. Vzrok so lahko precej bolj homogeni odgovori udeležencev pri izbranih spremenljivkah, podani po izvedbi socialnega vplivanja. Na motivacijo za okolju prijazno vedenje skupine Ekologičen po izvedbi socialnega vplivanja podobno kot že pred njo v največji meri vplivajo osebne norme ($\beta = 0,371$, $p < 0,05$), zaznani vedenjski nadzor ($\beta = 0,270$, $p < 0,05$) in stališča ($\beta = 0,234$, $p < 0,05$). Rezultati torej kažejo, da se motivi za okolju prijazno delovanje pred izvedbo socialnega vplivanja in po njej niso bistveno spremenili.

Pri skupini Ekologičen je v četrtem regresijskem modelu odvisna spremenljivka vedenje po vplivanju. Model se je izkazal za uspešnega, pri čemer je statistična značilnost $p < 0,05$. Vrednost R² je 0,33, torej lahko 33 % variabilnosti odvisne spremenljivke vedenje po vplivanju pripišemo razlikam v uporabljenih neodvisnih spremenljivkah. Statistična pomembnost testa F je precej nizka ($F = 2,74$). Na odvisno spremenljivko vedenje (po vplivanju) za razliko od vpliva na vedenje pred izvedbo socialnega

Preglednica 6: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko vedenje pri skupini Ekologičen pred izvedbo socialnega vplivanja.

model	standardizirani	t	p
	koeficienti		
	Beta		
(konstanta)		-0,135	0,893
stališča	0,103	0,846	0,400
subjektivne norme	0,041	0,337	0,737
zaznani vedenjski nadzor	0,229	2,187	0,032
osebne norme	0,271	2,445	0,017
egoistične vrednote	-0,231	-2,020	0,047
altruistične vrednote	0,059	0,572	0,569
biosferične vrednote	0,072	0,638	0,525
hedonistične vrednote	0,071	0,639	0,525
spol	-0,059	-0,585	0,560
starost	-0,049	-0,430	0,669
izobrazba	0,008	0,065	0,948
znanje	0,141	1,318	0,191

Preglednica 7: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko namera pri skupini Ekologičen po izvedbi socialnega vplivanja.

model	standardizirani	t	p
	koefficienti		
	Beta		
(konstanta)		1,726	0,089
stališča	0,234	2,008	0,049
subjektivne norme	-0,009	-0,072	0,943
zaznani vedenjski nadzor	0,270	2,265	0,027
osebne norme	0,371	2,456	0,017
egoistične vrednote	-0,157	-1,388	0,170
altruistične vrednote	0,009	0,070	0,944
biosferične vrednote	0,069	0,542	0,589
hedonistične vrednote	-0,073	-0,650	0,518
spol	-0,189	-1,451	0,151
starost	-0,035	-0,285	0,777
izobrazba	0,022	0,189	0,850
znanje	0,101	0,919	0,361

vplivanja v največji meri vpliva znanje (po vplivanju) ($\beta = 0,251$, $p < 0,05$), poleg tega na vedenje vplivajo tudi osebne norme ($\beta = 0,247$, $p < 0,05$) in egoistične vrednote ($\beta = -0,239$, $p < 0,05$). Rezultati torej kažejo, da se okolju prijazno vedenje dejansko izboljšuje z večanjem znanja.

Vedenje pred vplivanjem je drugače kot vedenje po njem pomembno odvisno predvsem od psiholoških dejavnikov, tako tistih, ki izhajajo iz individualnih vzgibov (zaznani vedenjski nadzor), kot tistih, ki izhajajo iz okoljevarstvenih (osebne norme, vrednote).

Vedenje udeležencev skupine Ekologičen je pred izvedbo metod socialnega vplivanja odvisno predvsem od zaznanega vedenjskega nadzora oziroma prepričanja o lastni učinkovitosti. Pred izvedbo aktivnosti so se torej tisti, ki so se čutili sposobnejše udeležati okolju prijazno vedenje in so bili prepričani, da imajo za to na razpolago ustrezna sredstva, vedli okolju bolj prijazno, po izvedbi socialnega vplivanja pa se je ta segment razblinil. Razlog je lahko precejšnja pozitivna sprememba zaznanega vedenjskega nadzora po končanih metodah socialnega vplivanja. To velja še posebej za tiste, ki so zaznani vedenjski nadzor ovrednotili podpovprečno. Na drugi strani je drugače kot pri vedenju pred vplivanjem po njem v ospredju znašlo znanje, ki se je poleg osebnih norm in egoističnih vrednot izkazalo kot pomemben dejavnik oziroma napovedovalec okolju prijaznega vedenja.

Preglednica 8: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko vedenje pri skupini Ekologičen po izvedbi socialnega vplivanja.

model	standardizirani	t	p
	koeficienti		
	Beta		
(konstanta)		-0,847	0,400
stališča	0,061	0,509	0,613
subjektivne norme	0,001	0,008	0,993
zaznani vedenjski nadzor	0,182	1,395	0,168
osebne norme	0,247	2,308	0,024
egoistične vrednote	-0,239	-2,253	0,028
altruistične vrednote	0,083	0,764	0,448
biosferične vrednote	0,190	1,678	0,098
hedonistične vrednote	-0,032	-0,278	0,782
spol	0,044	0,349	0,728
starost	0,011	0,092	0,927
izobrazba	0,075	0,712	0,479
znanje	0,251	2,078	0,042

Eden od razlogov za tako močan vpliv osebnih norm tako pri udeležencih osebne anketiranja kot pri udeležencih skupine Ekologičen, ter za močan vpliv tako na motivacijo za okolju prijazno vedenje kot na vedenje samo je lahko, da je za Slovence na splošno značilen precejšen občutek krivde, o čemer sta podrobneje pisala že Trstenjak in Ringl (Mazzini 2006). Podobno trdi tudi Mazzini (2006), ki v svojih zapiskih piše, da je za naš narod značilen velik občutek krivde, ki ga obrazloži s trditvijo: »kriv sem že, da sem živ«. Trdi tudi, da je najpogosteje tvorjeni stavek pri nas prav izraz krivde brez razloga: »Kaj bodo pa sosede rekli?« Okoljsko krizo lahko označimo tudi kot krizo morale. Ni naključje, da se je poleg občutka krivde za pomemben dejavnik pri dejanskem okoljskem vedenju izkazala prav osebna morala. Prevzem odgovornosti za svoje ravnanje z okoljem je očitno temeljni pogoj za dejanska dejanja.

5.5 Segmentacija udeležencev

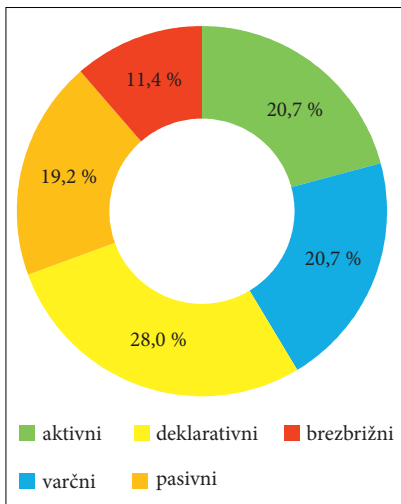
Udeležence **osebne anketiranja** smo glede na njihove značilnosti z metodo voditeljev (*K – means*) po načelu podobnosti razdelili v skupine, tako da se v posamezno skupino uvrščajo tisti, ki so si glede na preučevane dejavnike čim bolj podobni, skupine same pa so si glede na taiste dejavnike čim bolj različne. Analiza je nakazala pet

skupin, katerih pripadniki se v svojih odgovorih statistično pomembno razlikujejo in so si ob enem dovolj podobni, da jih lahko uvrstimo v eno od petih skupin.

V prvo, okoljsko najbolj aktivno skupino, se uvršča petina (20,7 %) udeležencev, ki smo jih poimenovali **aktivni**. V drugo skupino se jih prav tako uvršča petina (20,7 %), ki smo jih poimenovali **varčni**, v tretjo skupino dobra četrtnina (28,0 %), ki smo jih poimenovali **deklarativni**, v četrto skupino petina (19,2 %), ki smo jih poimenovali **pasivni**, v peti skupini, kamor se uvrščajo popolnoma nezainteresirani oziroma **brezbrižni**, pa je dobra desetina (11,4 %) udeležencev anketiranja.

Skupina aktivnih: Za aktivne je značilna velika okoljska ozaveščenost, ki se kaže v nadpovprečnem vrednotenju stališč, subjektivnih norm, zanzanega vedenjskega nadzora in še posebej osebnih norm. S preučevanimi trditvami se torej večinoma strinjajo ali zelo strinjajo. Zanje je značilno tudi zelo visoko vrednotenje biosferičnih vrednot, kar glede na to, da se v njih zrcali skrb za varovanje okolja, ni presenetljivo. Skupino, ki smo jo razglasili za »okoljsko telo« preučevanega območja, nadpovprečno krasijo tudi altruistične vrednote, ob tem pa pomanjkanje hedonističnih vrednot, še bolj pa egoističnih, ki jim njeni pripadniki ne pripisujejo nikakršnega pomena. Na nek način to skupino še najbolj zaznamujeta visoko vrednotenje biosferičnih vrednot ter izrazito visoko vrednotenje osebnih norm, ki razkrivajo njihov velik občutek krivde, če ne skrbijo dovolj za okolje, zelo veliko osebno odgovornost za okoljsko aktivnost in pozitivni občutki ob udejanjanju okolju prijaznega vedenja.

Skupina varčnih: Za varčne je značilno zmerno strinjanje s preučevanimi spremenljivkami, malenkostno pod povprečjem odgovorov celotne preučevane skupine.

Slika 30: Zastopanost udeležencev anketiranja po skupinah.

Slika 31: Skupina aktivnih.

Slika 32: Skupina varčnih.

Do trditev imajo večinoma nevtralnno oziroma zmerno pozitivno mnenje, torej se z njimi bodisi niti ne strinjajo niti strinjajo bodisi strinjajo. Najbolj kritično vrednotijo subjektivne norme, zaznani vedenjski nadzor in osebne norme. Pod povprečjem ocenjujejo mnenje svojih vplivnežev o pomembnosti aktivnega okoljskega delovanja. Poleg tega se v manjši meri čutijo sposobne za aktivno okoljsko delovanje, pri čemer so prepričani, da nima smisla delovati na takšen način, v kolikor tako ne delujejo tudi drugi. Ob neokoljskem delovanju jih v manjši meri prevevata občutka krivde in odgovornosti, prav tako jih pri dejanjih, povezanih z okoljem, v manjši meri vodijo notranji občutki. Varčni v največji meri in nadpovprečno vrednotijo egoistične vrednote, povprečno pa hedonistične. Bolj kot prepričanje, da je cilj človekovega življenja uživanje, pripadnike te skupine usmerjajo vrednote, kot so bogastvo, denar, moč, slava in vpliv. S povprečnimi vrednostmi vrednotijo altruistične vrednote, medtem ko so pri ocenjevanju biosferičnih vrednot bolj kritični.

Skupina deklarativnih: V to skupino se uvršča največ udeležencev. Zanje je značilno nadpovprečno vrednotenje nekaterih preučevanih spremenljivk, med katerimi se najvišje uvrščajo zaznani vedenjski nadzor, stališča in subjektivne norme, medtem ko so osebne norme v bližini povprečja. Deklarativni se večinoma čutijo sposobne za dejansko okolju prijazno delovanje, pri čemer so prepričani o svoji dobri seznanjenosti z načini ustreznega delovanja. Prav tako po večini izražajo naklonjenost okolju prijaznemu delovanju. Zavedajo se posledic in načelne odgovornosti neustreznega ravnanja. Zelo visoko vrednotijo tudi subjektivne norme, torej posameznikovo presojo normativnih pričakovanj njegovih vplivnežev ter pripravljenost, da pri svojem vedenju upošteva njihovo mnenje. Osebne norme vrednotijo precej nižje, kar nakazuje, da njihova načelna podpora usiha ob lastnem občutku krivde, lastnem notranjem, iskrenem občutku za okolju prijazno delovanje ter lastni morali. Na deklarativni ravni izražajo zelo visoko podporo varovanju okolja, kar odseva zelo visoko okoljsko ozaveščenost.

Skupina nedejavnih: Za pripadnike te skupine je značilno povprečno vrednotenje preučevanih stališč. Na deklarativni ravni se zavedajo potrebe po okolju prijaznem delovanju in jim torej za okolje ni vseeno. Prav tako razmeroma visoko, nekako na ravni povprečnih vrednosti, vrednotijo osebne in subjektivne norme ter zaznani vedenjski nadzor. Strinjajo se, da je treba za okolje kaj postoriti, četudi drugi tega ne počno. Če ne delujejo okolju prijazno, se do določene mere čutijo krive in moralno odgovorne. Nadpovprečno ocenjujejo hedonistične vrednote, torej svoje lastne užitke, medtem ko egoističnim vrednotam ne namenjajo tolikšnega pomena. Biosferične in altruistične vrednote uvrščajo v povprečje. Tudi nedejavne lahko na deklarativni ravni uvrstimo med okoljsko ozaveščene in podpornike varovanja okolja.

Skupina brezbriznih: Za pripadnike te skupine je značilno izrazito podpovprečno vrednotenje osebnih norm, stališč, subjektivnih norm in zaznanega vedenjskega nadzora. S trditvami, ki te dejavnike merijo, se večinoma ne strinjajo. Negativno vrednotijo

Slika 33: Skupina deklarativnih.

Slika 34: Skupina nedejavnih.

potrebo po okolju prijaznem delovanju in se za takšno delovanje ne čutijo sposobne. Prepričani so tudi, da ne poznajo ustreznih načinov ravnanja. Posledic neprimerne- ga okoljskega delovanja se ne zavedajo, prav tako se ne čutijo odgovorne zanje. V veliki meri se ne strinjajo z občutkom lastne krivde za neprimerno okoljsko delovanje, ne čutijo nikakršne moralne odgovornosti in za neprimerno okoljsko delovanje nimajo nikakršne slabe vesti. Izrazito nadpovprečno ocenjujejo egoistične vrednote, kjer med vsemi preučevanimi skupinami dosegajo najvišjo vrednost. Nadpovprečno ocenjujejo tudi hedonistične vrednote, medtem ko skladno s pričakovanji izrazito podpovprečno altruistične, še bolj pa biosferične. Na splošno menijo, da ne morejo kaj dosti prispevati k ohranitvi okolja in so okoljsko izrazito neozaveščeni.

Zanimalo nas je tudi, kakšno znanje imajo udeleženci, uvrščeni v določeno skupino. Rezultati so pokazali, da je znanje v povprečju precej slabo. Izrazito nadpovprečno je pri aktivnih. Pripadniki skupine varčnih se po znanju uvrščajo v povprečje, kar pomeni, da je njihovo znanje razmeroma slabo, še posebej to velja za precejšnjo količino porabljene vode na dan in tudi za posamezna opravila. Njihovi odgovori od pravih vrednosti v povprečju odstopajo za več kot 60 %. Deklarativni imajo po večini nadpovprečno znanje, medtem ko je za nedejavne, še bolj pa za brezbrizne značilno izrazito slabo poznavanje preučevane tematike.

Slika 35: Skupina brezbriznih.

Preglednica 9: Srednje vrednosti in indeksi preučevanih spremenljivk po skupinah, oblikovanih na podlagi osebnega anketiranja (1 – skupina aktivnih, 2 – skupina varčnih, 3 – skupina deklarativnih, 4 – skupina nedejavnih, 5 – skupina brezbriznih, 6 – skupaj).

spremenljivka	enota	1	2	3	4	5	6
stališča	\bar{x}	3,51	3,32	3,90	3,35	2,44	3,42
	indeks	102	97	114	98	71	100
osebne norme	\bar{x}	4,17	3,37	3,82	3,44	2,39	3,56
	indeks	117	95	106	97	67	100
subjektivne norme	\bar{x}	3,95	3,49	4,22	3,75	2,74	3,75
	indeks	105	93	113	100	73	100
zaznani vedenjski nadzor	\bar{x}	3,74	3,46	4,21	3,63	2,81	3,68
	indeks	102	94	115	99	76	100
altruistične vrednote	\bar{x}	4,78	4,63	4,71	4,53	4,13	4,6
	indeks	104	100	102	98	89	100
biosferične vrednote	\bar{x}	4,80	3,95	4,50	4,22	3,14	4,24
	indeks	114	94	105	99	74	100
hedonistične vrednote	\bar{x}	3,87	3,90	4,51	4,41	4,42	4,22
	indeks	91	92	106	104	105	100
egoistične vrednote	\bar{x}	2,36	3,44	3,06	2,77	3,51	2,96
	indeks	79	114	102	93	119	100
namera	\bar{x}	4,59	3,72	4,31	2,91	2,90	3,82
	indeks	120	97	113	76	76	100
vedenje	\bar{x}	4,10	3,45	3,07	2,75	1,93	3,19
	indeks	129	108	96	86	61	100

Ob preučevanju sestavin okoljske ozaveščenosti nas je zanimalo tudi, kakšna namera oziroma motivacija za okolju prijazno vedenje in vedenje samo je značilno za vsako od izločenih skupin oziroma njihovih pripadnikov. Rezultati so pokazali, da imajo najbolj trdno namero za okolju prijazno vedenje aktivni, pri katerih je indeks 120, sledijo jim deklarativni, za katere je značilna precejšnja nadpovprečna pripravljenost za okolju prijazno vedenje, indeks je namreč 113. Malenkostno pod povprečjem so varčni z indeksom 97, najmanjšo pripravljenost okolju prijaznega vedenja pa smo razkrili pri nedejavnih in brezbriznih.

Ob pogledu na spremenljivko vedenje ugotovimo, da je najbolj smotrno vedenje značilno za skupino aktivnih, kjer je indeks 129, sledi skupina varčnih, pri kateri je indeks 108. Povprečno oziroma malenkostno podpovprečno vedenje je značilno za deklarativne z indeksom 96, za nedejavne, kot že ime samo pove, pa je značilno precej podpovprečno vedenje z indeksom 86, še slabše pa je pri brezbriznih z indeksom 61. Glede na to, da je spremenljivka vedenje sestavljena tako iz deklarativnega kot dejanskega vedenja, smo z namenom vpogleda v razlike med obema sestavnima deloma deloma podrobneje analizirali značilnosti obeh.

Aktivni so se najbolj izkazali tudi pri varčevanju z vodo v preteklih šestih mesecih. Ob tem v največji meri zapirajo vodo med posameznimi opravili, vestno preverjajo morebitno uhajanje vode, ob njeni uporabi v manjši meri uporabljajo kemična sredstva, zelo varčni so pri uporabi tekoče vode ob ročnem pomivanju posode, ob vsem tem pa so zelo pazljivi pri odlaganju neprimernih odpadkov v straniščno školjko. Varčni in deklarativni izražajo smotrno ravnanje z vodo. Srednje vrednosti oziroma izračunani indeksi se skoraj pri vseh vedenjih uvrščajo nad povprečje. Na drugi strani je za nedejavne in še bolj za brezbrizne značilno precejšnje podpovprečno izražanje vedenja. Nedejavni večinoma le delno varčujejo z vodo, pri čemer jih skoraj polovica (48,6 %) z njo sploh ne varčuje, pri brezbriznih pa je takšnih še več, saj jih je skoraj dve tretjini (61,3 %) navedlo, da z vodo sploh ne varčujejo. Pod povprečje se uvrščajo tudi njihova vedenja, povezana z zapiranjem vode med posameznimi opravili. Še posebej nizko in s tem izrazito okolju neprijazno so se izjasnili glede vedenj, s katerimi se zmanjšuje možnost onesnaževanja vode, in vedenj, s katerimi se brez posebnega napora preprečuje nesmotrno ravnanje z njo. Med temi sta najmanjša deleža ustreznega vedenja pri zmanjšani rabi kemičnih sredstev v povezavi z vodo in odlaganje neprimernih odpadkov v straniščno školjko.

Prav tako nas je zanimalo, v kolikšni meri so pripadniki posameznih skupin pripravljene aktivno udeležati okolju prijazno delovanje, kar smo merili z njihovo pripravljenostjo na vključitev v okoljsko skupino Ekologičen, prispevati denar za varovanje okolja, kar smo izmerili s prispevanjem Fundaciji za zdravo pitno vodo, in seveda za dejansko aktivno delovanje, ki se je odrazilo z dejansko vključitvijo v skupino Ekologičen. Skupni delež vseh, ki so pripravljene prispevati Fundaciji, je dobri dve tretjini (68,1 %). Med aktivnimi so prav vsi udeleženci izrazili pripravljenost v višini 0,5 evra

mesečno, izračunani indeks pa je 147. Precej nadpovprečno izražena pripravljenost prispevanja Fundaciji je značilna tudi za deklarativne, med katerimi je takšnih devet desetih. Sledijo nedejavni, pri katerih je tovrstna pripravljenost že precej podpovprečna, vsega dobra polovica (55,2 %) članov skupine pripravljenih za omenjeno. Najnižja pripravljenost je značilna za varčne, med katerimi jih je polovica (51,3 %) pripravljenih »razvezati mošnjiček«, in še zlasti za brezbrizne, med katerimi se jih je pozitivno izrazila le dobra desetina (12,6 %).

Nadalje nas je zanimalo, koliko članov posamezne skupine je pripravljenih plačati vsaj 2 evra na mesec Fundaciji za zdravo pitno vodo. Med vsemi udeleženci je takšnih slaba petina (19,2 %). Izrazito nadpovprečna pripravljenost je značilna za aktivne z več kot tretjinskim (40,0 %) deležem. Dokaj presenetljivo sledijo deklarativni, med katerimi je na takšen prispevek pripravljena slaba četrtina (24,3 %). Precej manjša pripravljenost je med nedejavnimi z desetino (10,4 %) pozitivno opredeljenih članov, še manjša pa za varčne z dvajsetino (5,0 %) in brezbrizne z vsega slabo dvajsetino (4,5 %).

Za razliko od dokaj visokega deleža pripravljenih prispevati Fundaciji je delež tistih, ki so se pripravljene vključiti v skupino Ekologičen, le slaba petina (18,2 %). Skladno s pričakovanji so se v največji meri pripravljene vključiti člani skupine aktivnih, med katerimi je takšnih dobra polovica (53,4 %), sledijo člani skupine varčnih, med katerimi jih je pozitivno odgovorila slaba petina (18,0 %), v skupini deklarativnih je takšnih desetina (10,2 %). Med člani iz zadnjih dveh skupin, to je med nedejavnimi in brezbriznimi ni prav nobeden pripravljen sodelovati v skupini Ekologičen, kar je na nek način pričakovano. Delež udeležencev, ki so se dejansko vključili v skupino Ekologičen, je še bistveno manjši. Za to se jih je odločila le petindvajsetina (4,2 %), velika večina iz skupine aktivnih, skupini varčnih in deklarativnih pa sta prispevali po enega predstavnika.

Na koncu nas je zanimalo še, kakšne so značilnosti skupin glede na izbrane demografske dejavnike. V skupini aktivnih so nadpovprečno zastopane ženske. Glede na starost so udeleženci večinoma stari med 25 in 44 let. Glede na izobrazbo je izrazito nadpovprečna zastopanost višje-, visokošolsko ali univerzitetno izobraženih, glede na dohodek pa tistih z nadpovprečnimi dohodki.

Tudi v skupini varčnih je nadpovprečen delež žensk, glede na starost se vanjo po večini uvrščajo udeleženci, stari od 45 do 64 let, ter stari 65 let in več. Glede na izobrazbeno strukturo je med varčnimi nadpovprečen delež osnovnošolsko in poklicno izobraženih, glede na dohodek pa tistih z najnižjimi dohodki. V skupini deklarativnih je nadpovprečen delež moških, glede na starostno strukturo nadpovprečen delež mlajših, starih od 15 do 24 let, in starih med 45 in 64 let. Glede na izobrazbo se vanjo uvršča nadpovprečen delež srednješolsko izobraženih, v njej je tudi precej tistih z najvišjo stopnjo izobrazbe. Dvojnost je značilna tudi za vidika dohodka: na eni strani se v skupino uvrščajo posamezniki s povprečnim oziroma rahlo podpovprečnim dohodkom, na drugi je v njej ne ravno zanemarljiv delež anketirancev z najvišjimi dohodki,

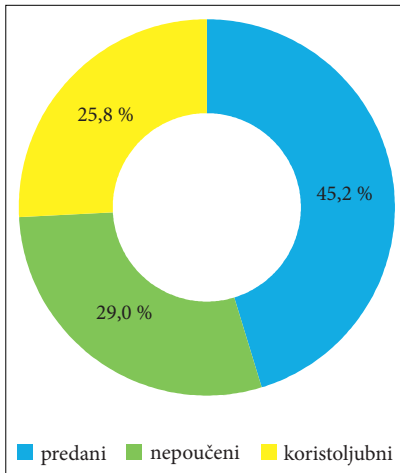
to je z več kot 3000 evri na gospodinjstvo. Skupina nedejavnih je z vidika spolne sestave precej enakovredno zastopana, glede na starostno strukturo se prav vanjo dokaj enakomerno uvrščajo pripadniki vseh starostnih skupin. Med nedejavnimi je nadpovprečen delež nižje izobrazbenih skupin prebivalcev. Glede na dohodek se med nedejavne uvrščajo tisti s podpovprečnim dohodkom. Med tako imenovanimi brezbriznimi je nadpovprečen delež moških, starih med 45 in 64 let. Glede na izobrazbeno strukturo prevladujejo slabše izobraženi. Največ je tistih s poklicno izobrazbo, nezamenljivo precej je zgolj osnovnošolsko izobraženih. Z vidika dohodkov se vzporedno s pričujočimi značilnostmi skupine uvrščajo tisti s podpovprečnimi, ne pa tudi najnižjimi dohodki.

Na podlagi analize rezultatov razvrščanja v skupine in rezultatov merjenj posameznih vedenjskih dimenzij ugotavljamo, da so prav aktivni pripadniki skupine, ki jo po okoljski ozaveščenosti lahko uvrstimo na najvišji del lestvice. Njihova dejanja pričajo o tem, da svoje okoljsko prepričanje udeležajo tudi v praksi. Tako na deklarativni kot na dejanski ravni jih odlikujejo nadpovprečna zastopanost pozitivnih odgovorov, izrazito nadpovprečna znanja in nadpovprečno število dejanj samih. Kljub vsemu lahko tudi znotraj tako imenovanega »okoljskega telesa« izločimo posameznike, ki jih lahko označimo za »okoljske aktiviste«, saj z dejansko vključenostjo v skupino Ekologičen in delovanjem znotraj nje dokazujejo željo po resnejšem in bolj organiziranem aktivnem ukrepanju. Kot že povedano, je teh znotraj skupine slaba petina (18,7%), znotraj celotne populacije anketirancev pa slaba petindvajsetina (4,2%). Ugotovitve se na nek način ujemajo z rezultati Slovenskega javnega mnenja 2011, po katerem je delež tistih, ki so člani kakšne skupine, katere glavni cilj je ohranjanje in varovanje okolja, 3,6%.

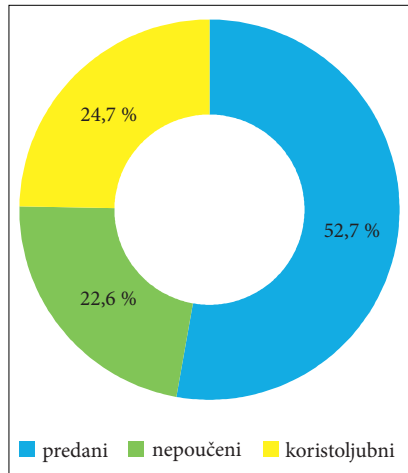
Varčni so na deklarativni ravni sicer prepričani, da je okolje treba varovati, vendar jih lahko označimo tudi kot skeptike, saj so nadpovprečno prepričani, da sami ne morejo kaj dosti prispevati k varovanju okolja, še posebej, če tega ne počnejo tudi drugi. Vendar na drugi strani njihova pretekla dejanja kažejo, da se vendarle obnašajo na okolju prijazen način, k čimer jih bolj kot želja po varovanju okolja usmerja varčevanje. Rezultati analize namreč na eni strani kažejo precej podpovprečno pripravljenost za prispevek Fundaciji, še posebej, če je ta povezan s prispevkom 2 evra ali več, na drugi pa nadpovprečno pripravljenost in dejansko vključenost v skupino Ekologičen. Ugotovitev potrjujejo značilnosti vrednot, saj varčni občutno nadpovprečno izpostavljajo egoistične vrednote, podpovprečno pa biosferične. Razlog za izrazito nadpovprečen pomen finančnih sredstev nam razkrivata tudi podatka o njihovih dohodkih in izobrazbi. V skupino se namreč, kot rečeno, uvrščajo udeleženci z najnižjimi dohodki in najnižjo izobrazbo, torej tisti, ki se dejansko borijo za svoj vsakdanji kruh, zato je njihovo tovrstno obnašanje razumljivo.

Za deklarativne je značilna izrazita dvojnost med izraženo okoljsko ozaveščenostjo in dejanskim vedenjem. Na deklarativni ravni pomen varovanja okolja ocenjujejo

celo višje kot aktivni, ko pa so soočeni z omejitvami, ki jih dejanska okoljska aktivnost prinaša, njihova vnema hitro popušča. Tako na eni strani izražajo nadpovprečno pripravljenost za prispevek Fundaciji za zdravo pitno vodo v višini pol evra na mesec, na drugi so se izrazito podpovprečno pripravljene vključiti v skupino Ekologičen in dati svoj elektronski naslov. Zanimiv je izrazito nadpovprečen delež tistih, ki so pripravljene prispevati 2 evra ali več za Fundacijo za zdravo pitno vodo, kar je zahtevalo dodatno analizo, s kakšno skupino ljudi imamo opravka. Z njo smo razkrili, da lahko znotraj skupine deklarativnih oblikujemo podskupino, ki jo sestavljajo **sebičneži**. Vanjo se uvršča slaba desetina (8,5 %) vseh udeležencev oziroma slaba tretjina (32,4 %) med deklarativnimi. Njeni pripadniki se dobro zavedajo pomembnosti varovanja okolja in na deklarativni ravni takšno delovanje popolnoma podpirajo, ob tem imajo nadpovprečno znanje o ustreznem vedenju in so dejansko pripravljene narediti precej za okolje, vendar zgolj s finančnimi prispevki. Za varovanje okolja so pripravljene prispevati tudi precej več kot le minimalen oziroma povprečen znesek, ko pa jih soočimo z možnostmi drugačnih aktivnosti, je njihov odziv popolnoma nasproten. Nihče od sebičnežev se namreč ni pripravljene vključiti v skupino Ekologičen in s tem dodatno prispevati k varovanju okolja. Analiza demografskih značilnosti te podskupine je razkrila, da so vanjo vključeni predvsem nadpovprečno izobraženi moški z bistveno nadpovprečnimi dohodki. Naj omenimo, da je eden od sebičnežev anketarju odrezavo odgovoril: »Plaćam vam 2 evra, lahko tudi več, ampak potem me pustite na miru!«

Slika 36: Zastopanost pripadnikov skupine Ekologičen po podskupinah pred izvedbo socialnega vplivanja.

Slika 37: Zastopanost pripadnikov skupine Ekologičen po podskupinah po izvedbi socialnega vplivanja.

Nedejavne prav tako odlikuje dvojnost oziroma razkorak med deklarativnim in dejanskim vedenjem, vendar je pri njih še bolj izrazita pasivnost. Ob siceršnji precejšnji zaskrbljenosti za varovanje okolja svoj pravi obraz razkrijejo s precej podpopovprečno motiviranostjo za okoljevarstvo, z neznanjem, še bolj jasno pa s popolno odsotnostjo aktivnega delovanja.

Brezbrižne lahko z drugimi besedami opišemo kot ravnodušne. Zanje varovanje okolja ni pomembno in se temu ustrezno tudi obnašajo; kažejo torej popolno nepripravljenost za sodelovanje in za tem dejansko tudi stojijo.

Segmentacijo pred izvedbo socialnega vplivanja in po njej smo izvedli tudi znotraj **skupine Ekologičen**. Čeprav smo se zavedali, da so si njeni člani med seboj precej podobni, smo jih glede na njihove značilnosti z metodo voditeljev (K – means) razdelili v tri podskupine. Njihovi pripadniki se v svojih odgovorih statistično pomembno razlikujejo. Slaba polovica (45,2 %) udeležencev se uvršča v prvo podskupino okoljsko najaktivnejših, ki smo jih poimenovali **predani**. V drugo, na nek način nevtralno podskupino se uvršča slaba tretjina (29,0 %) udeležencev; poimenovali smo jih **nepoučeni**. Tretjo podskupino sestavljajo tako imenovani **koristoljubni**, ki jih je med člani skupine Ekologičen četrtina (25,8 %). Po socialnem vplivanju se je delež predanih skladno s pričakovanji nekoliko povečal. Mednje se uvršča dobra polovica (52,7 %) udeležencev. Povečanje gre v največji meri na račun nepoučenih, ki jih je le še dobra petina (22,5 %). Delež koristoljubnih ali, z drugimi besedami, finančno občutljivih, ostaja skorajda enak (24,7 %).

Podskupina predanih: Za predane je značilna zelo visoka okoljska ozaveščenost, ki se izraža v nadpovprečnem vrednotenju tako stališč kot subjektivnih norm, še posebej osebnih norm in zaznanega vedenjskega nadzora. Po večini se s preučevanimi trditvami »zelo strinjajo« ali »strinjajo«. Značilno zanje je nadpovprečno vrednotenje biosferičnih vrednot, vendar je pri tem treba poudariti, da so razlike med vrednotenjem biosferičnih vrednot po posameznih podskupinah precej manjše kot pri skupinah osebnega anketiranja. Predstavniki podskupine z najvišjo stopnjo okoljske ozaveščenosti le povprečno vrednotijo altruistične vrednote, podobno pomembne so jim tudi hedonistične vrednote. Na drugi strani je zanje značilno podpopovprečno vrednotenje egoističnih vrednot, ki so jim podobno kot aktivnim pri osebnem anketiranju, izrazito nepomembne. Podskupino predanih pred socialnim vplivanjem v največji meri določajo osebne norme in zaznani vedenjski nadzor, katerih srednje vrednosti nadpovprečno pozitivno odstopajo glede na vrednotenje preučevanih psiholoških dejavnikov okoljskega vedenja. Ob tem egoistične vrednote vrednotijo precej podpopovprečno oziroma negativno. Po socialnem vplivanju vloga zaznanega vedenjskega nadzora stopi v ozadje, tako da v ospredju ostanejo osebne norme in problematične egoistične vrednote.

Podskupina nepoučenih: Pri nepoučenih je strinjanje s stališči in subjektivnimi normami zmerno, medtem ko je strinjanje z osebnimi normami in zaznanim vedenj-

Slika 38: Podskupina predanih.

Slika 39: Podskupina nepoučenih.

skim nadzorom podpovprečno. Za »nepoučene« je dokaj pomembno mnenje njihovih vplivnežev o nujnosti varovanja okolja, ob tem pa tudi želijo delovati na podlagi njihovega mnenja. Poleg tega nižje vrednotijo notranji občutek krivde in lastno odgovornost za okoljevarstvo. Prav tako je zanje značilno najnižje vrednotenje prepričanja o lastnih zmožnostih izvedbe vedenja, ki se zrcali predvsem v pomanjkanju znanja oziroma nizkem vrednotenju poznavanja načinov udejanjanja okolju prijaznega vedenja ter nižjem vrednotenju sposobnosti za njegovo udejanjanje. Nepoučeni dokaj nevtravno vrednotijo altruistične in biosferične vrednote, tiste torej, ki se uvrščajo med kolektivne vrednotne dimenzije. Na drugi strani zmerno nadpovprečno vrednotijo hedonistične in še malenkostno bolj egoistične vrednote, ki se skupaj uvrščajo v individualne vrednotne dimenzije.

Podskupina koristoljubnih: Za koristoljubne je značilno podpovprečno vrednotenje osebnih norm, torej notranjega občutka krivde ob udejanjanju okolju neprijaznega vedenja in občutka osebne moralne zavezanosti. Poleg tega podpovprečno vrednotijo zaznani vedenjski nadzor in stališča. V primerjavi s predanimi so manj prepričani, da je okolje treba varovati. Poleg tega v manjši meri vidijo smiselnost tovrstnih dejanj, če tega ne počnejo tudi drugi. Precej kritični so tudi do lastne seznanjenosti z načini udejanjanja okolju prijaznega vedenja. Njihove subjektivne norme so nekje v mejah

Slika 40: Podskupina koristoljubnih.

Preglednica 10: Srednje vrednosti in indeksi preučevanih spremenljivk glede na izločene podskupine skupine Ekološki pred izvedbo socialnega vplivanja in po njej (1 – podskupina predanih, 2 – podskupina nepoučenih, 3 – podskupina koristiljubnih, 4 – skupaj).

spremenljivka	enota		1		2		3		4	
	pred/ povplivanju	in	pred	po	pred	po	pred	po	pred	po
stališča	\bar{x}		4,09	4,19	3,76	3,96	3,60	3,85	3,86	4,05
	indeks		106	103	97	98	93	95	100	100
osebne norme	\bar{x}		4,54	4,53	3,65	3,77	3,35	3,37	3,97	4,07
	indeks		114	111	92	92	84	84	100	100
subjektivne norme	\bar{x}		3,81	3,72	3,58	3,76	3,64	3,68	3,70	3,72
	indeks		103	100	97	101	98	99	100	100
zaznani vedenjski nadzor	\bar{x}		4,27	4,11	3,31	4,14	3,39	4,01	3,76	4,09
	indeks		114	100	88	101	90	98	100	100
altruistične vrednote	\bar{x}		4,71	4,76	4,83	4,87	4,71	4,71	4,74	4,77
	indeks		99	100	101	102	99	99	100	100
biosferične vrednote	\bar{x}		4,75	4,87	4,57	4,59	4,42	4,50	4,61	4,71
	indeks		103	103	99	97	96	95	100	100
hedonistične vrednote	\bar{x}		4,32	4,25	4,49	4,40	4,16	4,06	4,33	4,24
	indeks		100	100	104	104	93	96	100	100
egoistične vrednote	\bar{x}		2,61	2,60	3,01	2,96	3,06	3,07	2,84	2,80
	indeks		92	93	106	106	108	110	100	100
namera	\bar{x}		4,45	4,58	3,78	4,51	3,65	4,11	4,04	4,45
	indeks		110	103	93	101	90	92	100	100
vedenje	\bar{x}		4,58	4,69	3,96	4,56	3,37	3,81	4,08	4,44
	indeks		112	106	97	103	83	86	100	100

povprečja. Med vrednotami nadpovprečno vrednotijo egoistične, torej materialno blagostanje, ter moč in vpliv. Na drugi strani podobno kot varčni pri osebnem anketiranju podpovprečno vrednotijo hedonistične vrednote, kot so veselje do življenja in uživanje. Ob tem bolj kot biosferične vrednote cenijo altruistične, kar pomeni, da jim je odnos do sočloveka na nek način pomembnejši od odnosa do okolja oziroma narave.

Znanje lahko razumemo kot celoto urejenih informacij in dejstev, ki omogočijo razumevanje preučevanega. V nasprotju z vlogo znanja pri vedenju udeležencev osebnega anketiranja se je pri skupini Ekologičen izkazalo, da znanje pred izvedenimi aktivnostmi vplivanja nima pomembnejšega vpliva na vedenje. Rezultati analize razkrivajo tudi, da je znanje pripadnikov skupine Ekologičen predvsem pri zahtevnejših vprašanih precej slabo. Med pripadniki njenih treh podskupin v znanju ni zaznati večjih oziroma pomembnejših razlik, nakazane pa so določene težnje. Pripadniki vseh treh podskupin zvečine poznajo enostavnejše vidike rabe vode, na primer, da se pri ročnem pomivanju posode in prhanju porabi več vode. Na drugi strani se kažejo razlike v seznanjenosti z zahtevnejšo problematiko. Predani imajo najboljše znanje, sledijo jim koristoljubni, medtem ko je znanje nepoučenih pri večini odgovorov podpovprečno. Po izvedbi socialnega vplivanja imajo najboljše znanje še vedno okoljsko najbolj dejavni, torej predani, medtem ko so nepoučeni prehiteli koristoljubne. Vzrok za to lahko pripisujemo dejstvu, da so v preučevanem obdobju prav nepoučeni med vsemi tremi podskupinami v največji meri izboljšali svoje znanje. Prav nasprotno velja za koristoljubne, za katere se zdi, da bolj kot znanje cenijo materialne dobrine.

Nadalje nas je zanimalo, kolikšna pripravljenost okolju prijaznega vedenja in kakšno vedenje je značilno za pripadnike vsake od podskupin skupine Ekologičen. Najbolj trdno izraženo namero za okolju prijazno delovanje smo zaznali pri predanih z indeksom 110, sledijo nepoučeni s podpovprečnim indeksom 93, še manjša mera pripravljenosti pa je med koristoljubnimi z indeksom 90. Ob pogledu na spremenljivko vedenje ugotovimo precejšnjo podobnost rezultatov s spremenljivko namera, pri čemer je okolju najbolj prijazno vedenje značilno za predane. Srednja vrednost njihovih odgovorov je 4,58, vrednost indeksa pa 112. Sledijo tako imenovani nepoučeni z malo podpovprečnima vrednostma 3,69 oziroma 97. Najmanj okolju prijazno se vedejo koristoljubni s srednjo vrednostjo 3,37 in precej podpovprečnim indeksom 83. Po izvedenem socialnem vplivanju največjo pripravljenost okolju prijaznega vedenja še vedno izkazujejo predani z indeksom 103, sledijo jim nepoučeni, katerih pripravljenost se z indeksom 101 le malenkostno razlikuje od pripravljenosti predanih, medtem ko se je namera zadnjevrščnih koristoljubnih v precejšnji meri izboljšala, četudi indeks 92 ostaja podpovprečen. Najvišje poznavanje ravnanja z vodo je po pričakovanih med predanimi, sledijo jim nepoučeni in njim koristoljubni. Zanimalo nas je tudi, člani katere podskupine so svoje vedenje v primerjavi z vedenjem pred izbranimi metodami najbolj spremenili. Rezultati govore v prid nepoučenim, med

katerimi jih je vedenje spremenila dobra desetina (12,0 %). Presenetljivo jim sledijo koristljubni s slabo desetino (8,8 %) pozitivnih odgovorov, v najmanjši meri pa so se »poboljšali« predani, za vsega tri odstotke (2,9 %), seveda pa je prav njih že prej v daleč največji meri krasilo okolju prijazno vedenje.

V naslednjem koraku smo poizvedovali, v kolikšni meri so pripadniki treh podskupin pripravljeni aktivno delovati okolju prijazno. Analize so razkrile, da so v vseh treh podskupinah enotno pripravljeni prispevati Fundaciji za zdravo pitno vodo v višini pol evra mesečno. Seveda so tudi prav vsi včlanjeni v skupino Ekologičen. Razlike pa se pokažejo pri pripravljenosti prispevati 2 evra ali več mesečno, za katerega imajo najmanj zadržkov predani, največ pa koristljubni. Povsem enak rezultat smo dobili tudi po socialnem vplivanju.

Glede na spol je v podskupini predanih več žensk, glede na starostno strukturo je nadpovprečen delež starih od 25 do 44 let, glede na izobrazbeno raven pa nadpovprečen delež višje-, visokošolsko ali univerzitetno izobraženih. Z vidika dohodkov se vanjo v prevladujoči meri uvrščajo posamezniki z nadpovprečno visokimi dohodki. Med koristljubnimi je več moških, glede na starostno sestavo tudi med njimi prevladujejo stari od 25 do 44 let, pri čemer je v podskupini koristljubnih večina udeležencev skupine Ekologičen, starih več kot 45 let. Glede na izobrazbo se vanjo uvrščajo pripadniki vseh izobrazbenih ravni, vendar je treba poudariti, da so glede na stanje celotne skupine Ekologičen v njej nadpovprečno zastopani najmanj izobraženi, pa tudi tisti s srednješolsko ter višje- in visokošolsko oziroma univerzitetno izobrazbo. Z vidika dohodkov so v podskupini koristljubnih osebe s podpovprečnimi dohodki. Za podskupino nepoučenih je značilna nadpovprečna zastopanost žensk, glede na starostno strukturo nadpovprečna zastopanost najmlajših, starih od 15 do 24 let, in tistih, starih od 25 do 44 let. Glede na izobrazbo so v njej pripadniki vseh izobrazbenih ravni. Z vidika dohodkov so njeni pripadniki nekje v povprečju celotne skupine. Po izvedbi socialnega vplivanja se je najbolj povečala podskupina predanih, ki se ji je pridružilo največ predstavnikov iz podskupine nepoučenih, pri čemer je »prestopilo« več žensk kot moških, več mlajših kot starejših in več bolj izobraženih.

Ugotavljali smo še, ali se pripadniki vseh treh podskupin podobno kot pri vedenju z vodo obnašajo tudi pri vedenjih z električno energijo in odlaganjem odpadkov. Glede na to, da se je znanje o posameznem vedenju izkazalo za pomemben dejavnik, ki izrazito zaznamuje tako imenovano »okoljsko telo«, smo preverjali tudi, kakšno znanje imajo predstavniki omenjenih skupin glede rabe električne energije in odlaganja odpadkov.

Predani imajo nadpovprečno znanje o ravnanju z električno energijo, kar še posebej velja za zahtevnejša vprašanja, kot sta na primer poznavanje storitve zelena električna energija ali poznavanje naprav v stanju pripravljenosti. Za koristljubne je značilno povprečno poznavanje enostavnejših vprašanj. Pri njihovih odgovorih se pojavi dvojnost, na eni strani pri zahtevnejših vprašanjih in na drugi pri vprašanjih, s katerimi

smo preverjali znanje o možnih učinkovitih načinih varčevanja z električno energijo. Tako so na eni strani zelo slabo seznanjeni s storitvijo zelena električna energija, na drugi pa dobro poznajo čas nižje tarife električne energije v gospodinjstvu. Za nepoučene je pri večini zastavljenih vprašanj značilno podpovprečno znanje o rabi električne energije v gospodinjstvu. Po izvedbi socialnega vplivanja imajo prav predani še vedno nadpovprečno znanje, velja tako za enostavnejša kot tudi zahtevnejša opravila. Največji preskok v znanju smo zaznali med nepoučenimi, kar kaže na njihov precejšen interes za preučevano tematiko in željo po dodatnem znanju. Na drugi strani je med koristoljubnimi opazno precejšnje znanje o rabi električne energije v gospodinjstvu, vendar pa niso pretirano zainteresirani za njegovo izboljšanje, zato se je po končanem vplivanju njihovo znanje le malenkostno izboljšalo.

Pri vedenju v zvezi z rabo električne energije kaže nadpovprečno vedenje podskupina predanih, vendar so pri določenih vedenjih najboljši koristoljubni. Tako ti ponoči zelo vestno izklaplajo televizor, pazljivo ugašajo običajne žarnice v praznih sobah ter perejo perilo in posodo ter segrevajo vodo v največji možni meri v času nižje tarife električne energije. Značilna zanje je torej izrazita nagnjenost k varčevanju. Na drugi strani se podpovprečno poslužujejo storitev, ki za varovanje okolja zahtevajo določen finančni vložek. Za nepoučene je značilno rahlo do zmerno podpovprečno udejanjanje skoraj vseh vedenj, povezanih z rabo električne energije, vendar je treba poudariti, da je v njihovih odgovorih in komentarjih mogoče zaznati željo po spremembah. Pri interpretaciji rezultatov analize vedenja o rabi električne energije po izvedbi socialnega vplivanja ni enoznačnega zaznavanja, katera podskupina kaže najbolj smotrno vedenje. Tako koristoljubni izražajo najvišjo stopnjo okolju prijaznega vedenja predvsem pri enostavnejših vedenjih, medtem ko se predani najbolj smotrno vedejo pri zahtevnejših vedenjih oziroma tistih, ki z vidika finančnih sredstev zahtevajo določeno odrekovanje. Med nepoučenimi se je vedenje v primerjavi s stanjem pred metodami precej izboljšalo, vendar je njihovo vedenje pri varčevanju električne energije glede na preostali podskupini okolju še vedno najmanj prijazno.

Preverili smo tudi znanje o ustreznem odlaganju odpadkov v gospodinjstvu. Nadpovprečno znanje krasi predane, nepoučeni in koristoljubni pa so si po znanju precej podobni in njihovi odgovori se gibljejo v mejah povprečja. Po socialnem vplivanju so znanje v največji meri izboljšali nepoučeni, kar je dodaten dokaz, da so prav oni tisti, ki si resnično želijo znanj o smotrnem okoljskem delovanju.

Nadalje nas je zanimalo, kakšno vedenje je značilno za pripadnike določene podskupine pri odlaganju odpadkov. Rezultati so razkrili, da odpadke najbolj vestno ločujejo predani, kjer so izračunani indeksi posameznih vedenj nadpovprečni. Še najbolj izstopajoči so pri vedenjih, ki zahtevajo večjo mero odrekovanja oziroma angažiranja. Primera tovrstnih vedenj sta nalepka proti neželenim reklamnim sporočilom in udeležba na akciji Očistimo Slovenijo v enem dnevu 2010. Za koristoljubne je značilno podpovprečno udejanjanje ločenega zbiranja odpadkov. Njihova podpovprečna udeležba je

še posebej značilna za opravila, ki, kot rečeno, od posameznika zahtevajo več odrenosti ali angažiranosti. Za nepoučene je značilno bolj ali manj povprečno vedenje pri odlaganju odpadkov. Podobno kot pri koristoljubnih je zaznati precej podpovprečno angažiranost pri nalepkah proti neželenim reklamam ali pri akciji Očistimo Slovenijo v enem dnevu 2010. Zelo podobni rezultati so tudi po socialnem vplivanju.

Analiza segmentacije udeležencev obeh preučevanih skupin je pokazala precej vzporednic z doslej izvedenimi raziskavami (Ginsberg in Bloom 2004; Gilg, Barr in Ford 2005; D'Souza, Taghian in Lamb 2006; Raziskava energetske učinkovitosti ... 2012). Na eni strani gre za precej velik delež anketirancev, ki se uvrščajo med deklarativne, na drugi je le malo dejansko okoljsko aktivnih, pri čemer pa je malo tudi takšnih, ki so do okolja povsem brezbrizni. Izkazalo se je, da se ob ustrezni uporabi metod socialnega vplivanja pri nekaterih ozaveščenost in posledično vedenje spremenita v pravi smeri, čemur je treba poudariti, da morajo biti ti na spremembe tudi pripravljeni.

6 Sklep

V knjigi predstavljamo raziskavo o vlogi socialnih dejavnikov pri razvoju okoljske ozaveščenosti in oblikovanju okolju prijaznega vedenja. Človek s svojim materialno čedalje zahtevnejšim načinom življenja in antropocentričnim pogledom na svet vse bolj aktivno posega v okolje in ga čedalje bolj temeljito preoblikuje. S svojim delovanjem ga marsikod degradira, zato so njegova miselnost, ozaveščenost in vedenje ključni dejavniki tako pri njegovem obremenjevanju kot pri odpravljanju okoljskih bremen. Pot od človekovega zavedanja okoljske problematike do dejanskega okolju prijaznega vedenja je zelo dolga. Osrednji del raziskave prinaša spoznanja, v kolikšni meri so metode socialnega vplivanja, s katerimi spodbujamo posameznikovo okoljsko ozaveščenost in okolju prijazno vedenje, uspešne pri podpiranju njegovih okoljevarstvenih teženj, spreminjanju pripravljenosti za okolju prijazno vedenje in spremembi vedenja samega.

V zadnjih dveh desetletjih so v Mestni občini Ljubljana vse bolj pereči negativni okoljski vplivi sodobnega načina življenja, povezani z naraščanjem osebne potrošnje in vzporednimi, spreminjajočimi se potrebami posameznika. V raziskavi smo se usmerili v preučevanje okoljskega obremenjevanja gospodinjstev in v njih živečih posameznikov, ki s svojim življenjskim slogom, vrednotami, razmišljanjem in ravnanjem vsakodnevno usmerjajo storitve in vplivajo na porabo surovin ter posledično prispevajo k čedalje večji intenzivnosti urbanih tokov. Te smo merili z uveljavljenimi kazalniki, kot so poraba vode, potrošnja električne energije in letna količina komunalnih odpadkov na prebivalca, pri čemer smo navedena parametre prilagodili ravni gospodinjstev.

Slika 41: Gospodinjstva so pomemben člen sodobne potrošniške verige.

Na podlagi dosedanjih teoretskih spoznanj smo oblikovali model z dejavniki, za katere predvidevamo, da imajo pomemben vpliv na razvoj okoljske ozaveščenosti in okolju prijaznega vedenja. Empirični sklop je obsegal obsežno raziskavo, s katero smo na vzorčnem območju želeli ugotoviti stopnjo okoljske ozaveščenosti posameznikov, značilnosti njihovega okoljskega vedenja in učinkovitost izbranih metod socialnega vplivanja pri njegovem spreminjanju. Raziskava, ki je potekala na območju Mestne občine Ljubljana, je trajala devet mesecev. Obsegala je dva sklopa: anketiranje in socialno vplivanje. Izvedli smo tri zaporedna anketiranja, pri čemer je bilo prvo tudi vabilo za vključitev v spletno skupino Ekologičen in s tem udeležbo pri nadaljnji raziskavi, ki je potekala na spletnem portalu www.ekologicen.si. Sodelujoči, ki so se vključili v skupino Ekologičen, so bili podvrženi sistematičnemu socialnemu vplivanju. Po njegovi izvedbi sta sledila analiza pridobljenih podatkov in sintetiziranje ugotovitev, s katerima smo želeli odgovoriti na še neraziskane vrzeli.

Izhodiščni model razvoja okoljskega vedenja, ki ga sestavljajo dejavniki Ajzenove teorije načrtovanega vedenja (1991), dejavniki Sternove teorije vrednot, prepričan in norm (2000), znanje in zunanji dejavniki, se je izkazal kot delno ustrezen. Za nepomembno komponento se je izkazal predvsem dejanski nadzor, pri čemer smo ugotovili, da njegovo vlogo prevzema zaznani vedenjski nadzor, torej človekovo subjektivno zaznavanje nadzora nad vedenjem. Ostale preučevane komponente so se izkazale za ustrezne in pomembne, do razlik prihaja predvsem pri povezanosti med njimi, na eni strani z namero in na drugi z vedenjem samim.

Potrdili smo, da ljudje na deklarativni ravni izražajo visoko stopnjo okoljske ozaveščenosti in pripravljenosti delovati okolju prijazno, dejansko pa se do njega vedejo precej manj prijazno. Ugotovili smo, da pripravljenost za okolju prijazno vedenje izraziteje opredeljujejo notranji, psihološki dejavniki okoljskega vedenja, ob njih pa ga določajo tudi zunanji, socialni dejavniki, predvsem izobrazba in znanje. Med notranjimi dejavniki so se kot močno vodilo posameznikove okoljske ozaveščenosti in vedenja izkazale osebne norme, torej posameznikova normativna komponenta. Hkrati se je izkazalo, da na pripravljenost za okolju prijazno vedenje bolj kot okoljski vzgibi vplivajo individualni vzgibi posameznika (v ospredju so dejavniki Ajzenove teorije načrtovanega vedenja), medtem ko na dejansko vedenje pomembneje vplivajo okoljski vzgibi (ti se zrcalijo v dejavniki Sternove teorije vrednot, prepričan in norm).

Metode socialnega vplivanja, usmerjeno informiranje in izobraževanje, pisna zaobljuba, opomniki in nagrajevanje so se izkazali kot uspešen pristop pri spodbujanju udejanjanja okolju prijaznega vedenja, razvijanju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju vedenja v smeri trajnostnega razvoja. Kot posebej uspešno pri krepitevi znanja se je izkazalo usmerjeno informiranje in izobraževanje, saj so nekateri po izvedbi socialnega vplivanja pokazali boljše poznavanje preučevanih vsebin. Kot uporabno se je pokazalo tudi pri krepitevi zaznanega vedenjskega nadzora, torej posameznikovega

Slika 42: Eden od ključnih dejavnikov pri udejanjanju okolju prijaznega vedenja je izobrazba.

Slika 43: Ena od temeljnih informacijskih strategij spodbujanja okoljske ozaveženosti in spreminjanja okoljskega vedenja je izobraževanje.

občutka lastne sposobnosti udejanjanja okolju prijaznega vedenja, in prepričanja o razpoložljivosti sredstev za udejanjanje takšnega vedenja. Kot ustrezna metoda se je izkazala tudi pisna zaobljuba, saj so se udeleženci anketiranja nanjo zelo pozitivno odzvali. Nezanemarljiva je tudi vloga opomnikov, saj se je ob njihovi objavi pogosto razvila živahna razprava o tematiki. Za manj uspešno metodo pa se je izkazalo nagrajevanje, saj udeležencev osebnega anketiranja, še posebej nezainteresiranih, njegova najava ni prepričala k sodelovanju v skupini Ekologičen. Učinkovit medij za posredovanje in uporabo metod socialnega vplivanja je svetovni splet, prek katerega lahko na eni strani dostopamo do velikega števila ljudi, na drugi pa omogoča uporabo metod socialnega vplivanja, prilagojenih vsakemu posamezniku glede na njegove lastnosti in potrebe.

Čeprav se zdi, da je sodobni način življenja ljudi v ožjem okolju precej podoben, ljudje glede na stopnjo okoljske ozaveščenosti in udejanjanja okoljskega vedenja niso homogena skupina, ki jo lahko enostavno prepoznamo in opišemo, ampak se med seboj pomembno razlikujejo. Udeležence osebnega anketiranja smo ob koncu poizvedovanja razdelili v pet skupin. Dobra četrtina (28,0 %) se jih je uvrstilo v skupino deklarativnih, petina (20,7 %) v skupino aktivnih, povsem enak delež (20,7 %) v skupino varčnih, le nekoliko manjši (19,2 %) v skupino pasivnih, preostala dobra desetina (11,4 %) pa v skupino brezbriznih. Čeprav je skupina Ekologičen notranje dokaj

Slika 44: Metode socialnega vplivanja so uspešen pristop pri razvijanju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju vedenja v smeri trajnosti.

homogena in so zanjo v primerjavi z reprezentativnim vzorcem osebnega anketiranja značilni nadpovprečna izobrazba ter nadpovprečna deleža žensk in mlajših udeležencev, smo tudi znotraj nje izvedli segmentacijo in pripadajoče člane razvrstili v tri podskupine. Prvo podskupino z okoljsko najbolj aktivnimi udeleženci, ki smo jih poimenovali predani, smo uvrstili slabo polovico (45,2 %) članov skupine Ekologičen, v drugo, podskupino nepoučenih slabo tretjino (29,0 %), preostalo četrtno (25,8 %) pa v podskupino koristoljubnih.

Prav tako pomembne razlike so se pokazale tudi v udejanjanju posameznih vrst okolju prijaznih vedenj, pri varčevanju z vodo, z električno energijo in pri ločenem zbiranju odpadkov. Udeleženci so v največji meri pripravljeni ločeno zbirati odpadke, sledi pripravljenost za varčevanje z električno energijo, v najmanjši meri so pripravljeni smotrno ravnati z vodo. Temu primerno se tudi vedejo in v največji meri ločeno zbirajo odpadke, najmanj varčno pa ravnajo z vodo. Eden od pomembnih razlogov njihovega neenotnega ravnanja je stopnja obravnavanja in razreševanja vsakega od preučevanih vedenj na preučevanem območju. Drugače kot pri ravnanju z odpadki, kjer smo zaradi spremenjene politike na ravni Evropske unije v zadnjih letih priča tako temeljitim infrastrukturnim kot sistemskim in ozaveščevalnim ukrepom na ravni celotnega preučevanega območja, se na področju ravnanja z električno energijo in vodo izvajajo le posamezne aktivnosti, ki pogosto dosežejo le manjše število uporabnikov.

Poleg predstavljenih dognanj se odpirajo zanimive iztočnice za prihodnje raziskovanje. Ugotovili smo, da je kljub precejšnji deklarativni pripravljenosti ljudi za okolju prijazno vedenje le malo tistih, ki so pripravljeni okolju prijazno delovati tudi v praksi. Ob tem je pozitivna okoliščina, da je za varovanje okolja le malo povsem nezainteresiranih. Velika večina je namreč ob primernem pristopu dovzetna za spremembe v smeri okolju prijaznega vedenja. Pomembno je tudi spoznanje, da vedenje posameznikov v veliki meri usmerja politika, kar smo ugotovili iz konkretnega okoljskega ravnanja v gospodinjstvih. V zadnjih letih smo priča bistvenim spremembam v ravnanju z odpadki, ki jim državna okoljska politika med vsemi tremi preučevanimi ravnanji v gospodinjstvu namenja največ pozornosti. Poudariti je treba, da gre za pristop »od zgoraj navzdol«, torej za sprejetje ukrepov na evropski ravni in posledično na državni, s katerim prihaja tudi do sprememb na nižji, lokalni ravni in na ravni posameznika. Takšne spremembe so sicer hitre, vendar jih večina ne razume, zato so na dolgi rok neučinkovite. Na nek način gre za prisilo, za katero je značilno izrazito pomanjkljivo vključevanje posameznikov na poti od oblikovanja prek uvažanja do izvajanja ukrepov. To lahko pri ljudeh povzroči odpor. V raziskavi se je kot uspešen izkazal pristop z izbranimi metodami socialnega vplivanja, ki temelji na pristopu od »spodaj navzgor«, torej na vključevanju posameznika od začetka, s tako imenovano »politiko drobnih korakov«. Implementacija metod socialnega vplivanja znotraj skupine Ekologičen se je izkazala kot dober pristop, vendar je takšen pristop, če želimo doseči primerne rezultate pri celotni populaciji, treba uporabiti širše. Eden

izmed ustreznih načinov je zagotovo uvajanje metod socialnega vplivanja v izobraževalni sistem, v učne načrte. Z usmerjenim informiranjem, izobraževanjem in drugimi metodami socialnega vplivanja, ki temeljijo na praktičnem pristopu, lahko dosežemo dobro razumljivost in boljšo ozaveščenost, kar zagotovo vodi tudi v ustrezne premike pri udejanjanju okolju prijaznega vedenja. Prav mladi so tudi najbolj dovzetni za novosti in so zagotovo najbolj učinkovit medij za prenos tovrstnih idej in ustreznega vedenja na starejše.

7 Seznam virov in literature

- Abrahamse, W. 2007: Energy conservation through behavioural change: Examining the effectiveness of a tailor made approach. Doktorska disertacija, Rijksuniversiteit Groningen. Groningen.
- Abrahamse, W., Matthies, E. 2013: Informational strategies to promote pro-environmental behaviour: Changing knowledge, awareness and attitudes. *Environmental psychology: an introduction*. West Sussex.
- Abrahamse, W., Steg, L., Vlek, C., Rothengatter, T. 2005: A review of intervention studies aimed at household energy conservation. *Journal of Environmental Psychology* 25. DOI: 10.1016/j.jenvp.2005.08.002
- Abrahamse, W., Steg, L., Vlek, C., Rothengatter, T. 2007: The effect of tailored information, goal setting and feedback on household energy use, energy related behaviours and behavioural determinants. *Journal of Environmental Psychology* 27. DOI: 10.1016/j.jenvp.2007.08.002
- Ajzen, I. 1991: »The theory of planned behaviour«. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes* 50-2. DOI: 10.1016/0749-5978(91)90020-T
- Ajzen, I. 2006a: TPB Diagram. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~ajzen/tpb.diag.html#null-link> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2006b: Attitude Toward the Behaviour. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~ajzen/att.html> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2006c: Behavioural Beliefs. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~ajzen/bb.html> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2006d: Normative Beliefs. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~ajzen/nb.html> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2006e: Subjective norm. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~ajzen/sn.html> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2006f: Control Beliefs. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~ajzen/cb.html> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2006g: Perceived behavioural control. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~ajzen/psc.html> (10. 10. 2013).

- Ajzen, I. 2006h: Intention. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~aizen/int.html> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2006i: Behaviour. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~aizen/beh.html> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2006j: Actual behavioural control. Medmrežje: <http://people.umass.edu/~aizen/abc.html> (10. 10. 2013).
- Ajzen, I. 2014: The theory of planned behaviour is alive and well, and not ready to retire: a commentary on Sniehotta, Pesseau, and Araújo-Soares. *Health Psychology Review*. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/17437199.2014.883474>
- Ajzen, I., Fishbein, M. 1969: The prediction of behavioural intentions in a choice situation. *Journal of Experimental Social Psychology* 5.
- Ajzen, I., Fishbein, M. 1970: The prediction of behaviour from attitudinal and normative variables. *Journal of Experimental Social Psychology* 6.
- Ajzen, I., Fishbein, M. 1980: *Understanding Attitudes and Predicting Social Behaviour*. New York.
- Ajzen, I., Klobas, J. 2013: Fertility intentions: An approach based on the theory of planned behaviour. *Demographic Research* 29-8.
- Anketa o rabi vode v gospodinjstvu. Geografski inštitut Antona Melika Znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana, 2010.
- Anko, B. 2009: Pojem trajnosti in razvoj ideje. Berilo o trajnosti. Ljubljana.
- Armitage, C. J., Conner, M. 2001: Social cognitive determinants of blood donation. *Journal of Applied Social Psychology* 31. DOI: 10.1111/j.1559-1816.2001.tb02681.x
- Bahor, M. 2009: Ekološka pismenost. Za manj negotovosti: aktivno državljanstvo, zdrav življenjski slog, varovanje okolja. Ljubljana.
- Bamberg, S., Möser, G. 2007: Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology* 27. DOI: 10.1016/j.jenvp.2006.12.002
- Bamberg, S., Schmidt, S. 2003: Incentives, morality or habit? Predicting students' car use for university routes with the models of Ajzen, Schwartz and Triandis. *Environment and Behaviour* 35. DOI: 10.1177/0013916502250134
- Bambina, A. 2007: *Online social support the interplay of social networks and computer-mediated communication*. Youngstown.
- Bandura, A. 1977: *Social learning theory*. New York.
- Bandura, A. 1982: Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist* 37.
- Bandura, A. 1986: *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. New York.
- Bandura, A. 1997: *Self-efficacy: The exercise of control*. New York.
- Bandura, A. (ur.) 1999: *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge.
- Beck, L., Ajzen, I. 1991: Predicting dishonest actions using the theory of planned behaviour. *Journal of Research in Personality* 25.

- Becker, E., Jahn, E., Stuessi, I., Wehling, P. 1997: Sustainability: A Cross-Disciplinary Concept for Social Transformation. Paris.
- Bell, P. A., Greene, T. C., Fisher, J. D., Baum, A. 2001: Environmental psychology. Fort Worth.
- Berenger, J. M., Corraliza, J. A. 2000: Environmental concern and ecological behaviours. *Psicothema* 12-3.
- Bolderdijk, J. W., Lehman, P. K., Geller, E. S. 2013: Encouraging pro-environmental behaviour with rewards and penalties. *Environmental psychology: an introduction*. West Sussex.
- Bole, D. 2004: Daily Mobility of Workers in Slovenia = Dnevna delovna mobilnost v Sloveniji. *Acta geographica Slovenica* 44-1. DOI: 10.3986/AGS44102
- Bole, D., Gabrovec, M., Nared, J., Razpotnik Visković, N. 2012: Integrated Planning of Public Passenger Transport between the City and the Region: The Case of Ljubljana = Celostno načrtovanje javnega potniškega prometa med mestom in regijo na primeru Ljubljane. *Acta geographica Slovenica* 52-1. DOI: 10.3986/AGS52106
- Bonini, S., Oppenheim, J. 2008: Cultivating the Green Consumer. *Stanford Social Innovation Review* 6-4.
- Boyd, B., Wandersman, A. 1991: Predicting undergraduate condom use with the Fishbein and Ajzen and the Triandis attitude-behaviour models: Implications for public-health interventions. *Journal of Applied Social Psychology* 22. DOI: 10.1111/j.1559-1816.1991.tb00506.x
- Boyd, M. D., Ellison, N. B. 2007: Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication* 13-1.
- Bradley, A. J. 2010: A new definition of Social Media. Medmrežje: http://blogs.gartner.com/anthony_bradley/2010/01/07/a-new-definition-of-social-media/ (10. 10. 2013).
- Brandon, G., Lewis, A. 1999: Reducing household energy consumption: a qualitative and quantitative field study. *Journal of Environmental Psychology* 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.1006/jevp.1998.0105>
- Breg, M., Kladnik, D., Smrekar, A. 2007: Dumping sites in the Ljubljansko polje water protection area, the primary source of Ljubljana's drinking water = Odlagališča odpadkov na vodovarstvenem območju Ljubljanskega polja, glavnem viru oskrbe Ljubljane s pitno vodo. *Acta geographica Slovenica* 47-1. DOI: 10.3986/AGS47104
- Brehm, J. W. 1966: A theory of psychological reactance. New York.
- Brugess, J., Harrison, C., Filius, P. 1998: Environmental communication and the cultural politics of environmental citizenship. *Environment and Planning A* 30.
- Budd, R. J., Spencer, C. P. 1985: Exploring the role of personal normative beliefs in the theory of reasoned action: The problem of discriminating between alternative path models. *European Journal of Social Psychology* 15.
- Buttel, F. H. 1979: Age and environmental concern: multivariate analysis. *Youth and Society* 10-3.

- Chen, X., Peterson, N. M., Hull, V., Lu, C., Lee, G. D., Hong, D., Liu, J. 2011: Effects of attitudinal and sociodemographic factors on pro-environmental behaviour in urban China. *Environmental Conservation* 38-1.
- Cialdini, R. B. 2003: Crafting normative messages to protect the environment. *Current Directions in Psychological Science* 12. DOI: 10.1111/1467-8721.01242
- Cialdini, R. B., Kallgren, C. A., Reno, R. R. 1991: A focus theory of normative conduct: A theoretical refinement and reevaluation of the role of norms in human behaviour. *Advances in experimental social psychology* 24. DOI:10.1016/s0065-2601(08)60330-5
- Conner, M., Armitage, C. J. 1998: Extending the Theory of Planned Behaviour: A Review and Avenues for Further Research. *Journal of Applied Social Psychology* 28-15.
- Crompton, T., Kasser, T. 2009: Meeting Environmental Challenges: The Role of Human Identity. Surrey.
- Cronbach, L. J. 1951: Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika* 16-3. DOI: 10.1007/2FBF02310555
- Culiberg, B., Rojšek, I. 2007: Who cares? – segmentation of environmentally conscious consumers. Values and economy: proceedings of the 32nd IAREP Conference. Ljubljana.
- Daamen, D. D. L., Staats, H., Wilke, H. A. M., Engelen, M. 2001: Improving environmental behavior in companies. The effectiveness of tailored versus non-tailored interventions. *Environment and Behavior* 33. DOI: 10.1177/00139160121972963
- De Groot, J. I. M., Steg, L. 2007: Value orientations and environmental beliefs in five countries: Validity of an instrument to measure egoistic, altruistic and biospheric value orientations. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 38-3. DOI: 10.1177/0022022107300278
- De Groot, J. I. M., Steg, L. 2008: Value orientations to explain environmental attitudes and beliefs: How to measure egoistic, altruistic and biospheric value orientations. *Environment and Behaviour* 40-3. DOI: 10.1177/0013916506297831
- De Groot, J. I. M., Steg, L. 2009: Morality and prosocial behaviour: the role of awareness, responsibility and norms in the norm activation model. *Journal of Social Psychology* 149. DOI: 10.3200/SOCP.149.4
- De Groot, J. I. M., Steg, L. 2010: Relationships between value orientations, self-determined motivational types and pro-environmental behavioural intentions. *Journal of Environmental Psychology* 30. DOI: 10.1016/j.jenvp.2010.04.002
- De Groot, J. I. M., Thøgersen, J. 2012: Values and pro-environmental behaviour. *Environmental Psychology: An Introduction*. West Sussex.
- DeMaio, J. T. 1984: *Social Desirability and Survey Measurement: Surveying Subjective Phenomena* 2. New York.
- De Vaus, D. A. 2001: *Surveys in Social Research*. London.

- De Young, R. 1990: Recycling as appropriate behaviour: A review of survey data from selected recycling education programs in Michigan. *Resources, Conservation and Recycling* 3.
- De Young, R. 1993: Changing behaviour and making it stick. The conceptualization and management of conservation behaviour. *Environment and Behaviour* 25. DOI: 10.1177/0013916593253003
- Diamantopoulos, A., Bohlen, G. M., Schlegelmilch, B. B. 1996: Predicting green purchasing decisions from measures of environmental consciousness. *European Journal of Marketing* 30-5.
- Dietz, T., Fitzgerald, A., Shwom, R. 2005: Annual Review of Environment and Resources 30. DOI: 10.1146/annurev.energy.30.050504.144444
- D'Souza, C., Taghian, M., Lamb, P. 2006: An empirical study on the influence of environmental labels on consumers. *Corporate Communications: An International Journal* 11-2.
- Dulany, D. E. 1967: Awareness, rules, and propositional control: A confrontation with S-R behaviour theory. *Verbal behavioural and general behaviour theory*. New York.
- DuNann Winter, D., Koger, S. M. 2004: *The psychology of environmental problems*. New York.
- Dunlap, R. E., Grieneeks, J. K., Rokeach, M. 1983: Human values and pro-environmental behaviour. *Energy and material resources: Attitudes, values, and public policy*. Boulder.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., Jones, R. E. 2000: New Trends in Measuring Environmental Attitudes: Measuring endorsement of the New Ecological Paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues* 56-3. DOI: 10.1111/0022-4537.00176
- Dunlap, R. E., York, R. 2008: The globalization of environmental concern and the limits of the postmaterialist values explanation: Evidence from four multinational surveys. *Sociological Quarterly* 49-3.
- Ehrlich, P. R., Holdren, J. P. 1971: Impact of Population Growth. *Science* 171-3977.
- Ellen, P. S., Wiener, J. L., Cobb-Walgren, C. 1991: The role of perceived consumer effectiveness in motivating environmentally conscious behaviours. *Journal of Public Policy and Marketing* 10.
- Endler, N. S., Macrodimitris, S. D., Kocovski, N. L. 1999: Controllability in cognitive and interpersonal tasks: is control good for you? *Personality and Individual Differences* 29.
- Festinger, L. 1957: *A theory of cognitive dissonance*. Stanford.
- Fishbein, M. 1967: *Attitude and the prediction of behaviour*. Readings in attitude theory and measurement. New York.
- Fishbein, M. (ur.) 1967: *Readings in attitude theory and measurement*. New York.
- Fishbein, M., Ajzen, I. 1975: *Belief, attitude, intention, and behaviour: An introduction to theory and research*. Reading.

- Fishbein, M., Ajzen, I. 2010: Predicting and changing behaviour: The reasoned action approach. New York.
- Follows, S. B., Jobber, D. 1999: Environmentally responsible purchase behaviour: a test of a consumer model. *European Journal of Marketing* 34.
- Freedman, B. 1995: Environmental ecology. San Diego.
- Gamba, R., Oskamp, S. 1994: Factors influencing community residents participation in commingled curbside recycling programs. *Environment and Behaviour* 26. DOI: 10.1177/0013916594265001
- Gardner, G. T., Stern, P. C. 2002: Environmental problems and human behaviour. Boston.
- Gärling, T., Schuitema, G. 2007: Travel demand management targeting reduced private car use: Effectiveness, public acceptability and political feasibility. *Journal of Social Issues* 63. DOI: 10.1111/j.1540-4560.2007.00500.x
- Garvill, J. 1999: Choice of transportation mode: Factors influencing drivers' willingness to reduce personal car use and support car regulations. Resolving social dilemmas: Dynamics, structural, and intergroup aspects. Philadelphia.
- Gatersleben, B., Steg, L., Vlek, C. 2002: Measurement and determinants of environmentally significant consumer behaviour. *Environment and Behaviour* 34. DOI: 10.1177/0013916502034003004
- Gatersleben, B., Vlek, C. 1998: Household consumption, quality of life and environmental impacts: a psychological perspective and empirical study. *Green households? Domestic Consumers Environment and Sustainability*. London.
- Geller, E. S. 1981: Evaluating energy conservation programs: Is verbal report enough? *Journal of Consumer Research* 8.
- Geller, E. S. 2002: The Challenge of Increasing Proenvironmental Behaviour. *Handbook of Environmental Psychology*. New York.
- Geller, E. S., Winett, R. A., Everett, P. B. 1982: Preserving the environment: New strategies for behaviour change. New York.
- Gilg, A., Barr, S., Ford, N. 2005: Green consumption or sustainable lifestyles? Identifying the sustainable consumer. *Futures* 37-6. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.futures.2004.10.016>
- Gill, J. D., Crosby, L. A., Taylor, J. R. 1986: Ecological concern, attitudes and social norms in voting behavior. *Public Opinion Quarterly* 50.
- Ginsberg, J. M., Bloom, P. N. 2004: Choosing the right green marketing strategy. *MIT Sloan Management Review* 46-1.
- Godin, G., Kok, G. 1996: The theory of planned behaviour: A review of its applications to health-related behaviours. *American Journal of Health Promotion* 11. DOI: <http://dx.doi.org/10.4278/0890-1171-11.2.87>
- Goldstein, N. J., Cialdini, R. B., Griskevicius, V. 2008: A room with a viewpoint: Using social norms to motivate environmental conservation in hotels. *Journal of Consumer Research* 35. DOI: 10.1086/586910

- Golob, N. 2009: Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj kot vseživljenjski proces. *Andragoška spoznanja* 15-2. DOI: <http://dx.doi.org/10.4312/as.15.2.19-28>
- Gonzales, M. H., Aronson, E., Costanzo, M. A. 1988: Using social cognition and persuasion to promote energy conservation: A quasi-experiment. *Journal of Applied Social Psychology* 18. DOI: 10.1111/j.1559-1816.1988.tb01192.x
- Granzin, K. L., Olsen, J. E. 1991: Characterizing participants in activities protecting the environment: A focus on donating, recycling and conservation behaviours. *Journal of Public Policy and Marketing* 10-2.
- Hackett, G. 1999: Self-efficacy in career choice and development. *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge.
- Hardin, G. 1968: The Tragedy of the Commons. *Science* 162. DOI:10.1126/science.162.3859.1243
- Harland, P., Staats, H., Wilke, H. A. M. 1999: Explaining Proenvironmental Intention and Behaviour by Personal Norms and the Theory of Planned Behaviour. *Journal of Applied Social Psychology* 29. DOI: 10.1111/j.1559-1816.1999.tb00123.x
- Heath, Y., Gifford, R. 2002: Extending the theory of planned behaviour: Predicting the use of public transportation. *Journal of Applied Social Psychology* 32. DOI: 10.1111/j.1559-1816.2002.tb02068.x
- Heberlein, T. A., Black, J. S. 1976: Attitudinal specificity and the prediction of behaviour in a field setting. *Journal of Personality and Social Psychology* 33. DOI: 10.1037/0022-3514.33.4.474
- Hines, J. M., Hungerford, H. R., Tomera, A. N. 1987: Analysis and synthesis of research on responsible environmental behaviour: A metaanalysis. *Journal of Environmental Education* 18.
- Homans, G. C. 1958: Social Behaviour as Exchange. *American Journal of Sociology* 63. DOI: dx.doi.org/10.1086/222355
- Horton, D., Dixon, T. (ur.) 1967: Verbal behavioural and general behaviour theory. New York.
- Hunter, L. M., Hatch, A., Johnson, A. 2004: Cross-national gender variation in environmental behaviours. *Social Science Quarterly* 85-3.
- Jamnik, B., Smrekar, A., Vrščaj, B. 2009: Vrščakarstvo v Ljubljani. *Geografija Slovenije* 21. Ljubljana.
- Kaiser, F. G. 2006: A moral extension of the theory of planned behaviour: Norms and anticipated feelings of regret in conservationism. *Personality and Individual Differences* 41. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2005.11.028>
- Kaiser, F. G., Shimoda, T. A. 1999: Responsibility as a predictor of ecological behaviour. *Journal of Environmental Psychology* 19. DOI: 10.1006/jev.1998.9123
- Kalton, G., Vehovar, V. 2001: *Vzorčenje v anketah*. Ljubljana.
- Kaplan, A. M., Haenlein, M. 2010: Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons* 53-1. DOI: 10.1016/j.bushor.2009.09.003

- Keizer, K., Schultz, P. W. 2013: Social norms and pro-environmental behaviour. *Environmental Psychology: An Introduction*. West Sussex.
- Kirn, A. 2001: Okoljska in socialna razsežnost globalizacije. *Antrophos* 33-4/6.
- Kirn, A. 2003: Ekološka/okoljska zavest na pragu tretjega tisočletja. *Teorija in praksa* 40-1.
- Kirn, A. 2004: Narava – družba – ekološka zavest. Ljubljana.
- Kladnik, D., Rejec Brancelj, I., Smrekar, A. 2003: Dung Installations as Dangerous Point Sources Burdening the Groundwater of Ljubljansko polje = Gnojni objekti kot nevarni točkovni viri obremenjevanja podtalnice Ljubljanskega polja. *Acta geographica Slovenica* 43-2. DOI: 10.3986/AGS43204
- Klemenc, A., Resnik Planinc, T., Urbanc, M., Vičar Potočnik, H., Blejec, M., Dintinjana, T., Škapin, D. 2010: Razmišljamo in delujemo trajnostno. Ljubljana.
- Kluger, A. N., DeNisi, A. 1996: The effects of feedback interventions on performance: A historical review, a meta-analysis, and a preliminary feedback intervention theory. *Psychological Bulletin* 119.
- Kollmuss, A., Agyeman, J. 2002: Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behaviour? *Environmental Education Research* 8-3. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13504620220145401>
- Kos, D. 2004: Tri ravni trajnostnega razvoja. *Teorija in praksa* 41-1/2. Ljubljana.
- Košmrlj, K., Turk Širca, N., Arzenšek, A., Novak, M., Jošt Lešer, V., Barle Lakota, A., Lesjak, D. 2013: Med produkcijo in prenosom znanja: Analiza programa mladih raziskovalcev. Koper.
- Kozina, J. 2010: Transport accessibility to regional centres in Slovenia = Prometna dostopnost do regionalnih središč v Sloveniji. *Acta geographica Slovenica* 50-2. DOI: 10.3986/AGS50203
- Kreuter, M. W., Farrell, D., Olevitch, L., Brennan, L. 1999: Tailored health messages: Customizing communication with computer technology. New York.
- Lehman, P. K., Geller, E. S. 2004: Behaviour analysis and environmental protection: Accomplishments and potential for more. *Behaviour and Social Issues* 13.
- Ličen, N. 2011: Učenje za spremembe v trajnostni naravnani skupnosti. Neformalno izobraževanje za trajnostni razvoj. Ajdovščina.
- Lindenberg, S., Steg, L. 2007: Normative, gain and hedonic goal frames guiding environmental behaviour. *Journal of Social Issues* 65-1.
- Luyben, P. D. 1982: Prompting thermostat setting behaviour: Public response to a presidential appeal for conservation. *Environment and Behaviour* 14-1. DOI: 10.1177/0013916582141007
- Malačič, E. 2007: Oblikovanje ekološko ozaveščenega posameznika in vpliv njegovih ukrepov na okolje in družbo. Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Malnar, B. 2002: Ekološke orientacije – trajne vrednote ali prehodni preplah? *Družboslovne razprave* 18-39/40.

- Mannetti, L., Pierro, A., Livi, S. 2004: Recycling: Planned and self-expressive behaviour. *Journal of Environmental Psychology* 24. DOI: 10.1016/j.jenvp.2004.01.002
- Marentič Požarnik, B. 1996: Okoljska vzgoja kot področje razvijanja (eko)sistemskega mišljenja, vrednostne presoje in odgovornega ravnanja. Zbornik posvetovanja v Ljubljani. Ljubljana.
- Marentič Požarnik, B. 2000: Psihologija učenja in pouka. Ljubljana.
- Marin, G., Gamba, J. R., Marin, V. B. 1992: Extreme Response Style and Acquiescence among Hispanics. The role of Acculturation and Education. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 23-4. DOI: 10.1177/0022022192234006
- Martinčević, F. 2004: Samoučinkovitost v kontekstu organizacijske psihologije. *Psihološka obzorja* 13-3.
- Mayfield, A. 2008: What is social media? Medmrežje: www.repromax.com/docs/113/854427515.pdf (10. 10. 2013).
- Mazzini, M. 2006: Strup za sedmošolce. Delo, Sobotna priloga (25. 9. 2006).
- McDougall, G. H. G., Claxton, J. D., Ritchie, J. R. B. 1983: Residential home audits: An empirical analysis of the ENEVERSAVE program. *Journal of Environmental Systems* 12.
- McMakin, A. H., Malone, E. L., Lundgren, R. E. 2002: Motivating residents to conserve energy without financial incentives. *Environment and Behavior* 34. DOI: 10.1177/001391602237252
- Medmrežje 1: <http://wdi.worldbank.org/table/3.12> (10. 10. 2013).
- Medmrežje 2: <http://www.epa.gov/smm/vision.htm#vision2> (15. 3. 2015).
- Medmrežje 3: <http://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE> (10. 10. 2013).
- Medmrežje 4: <http://www.unwater.org/> (10. 10. 2013).
- Medmrežje 5: http://cdiac.ornl.gov/trends/emis/tre_glob_2010.html (10. 10. 2013).
- Medmrežje 6: http://kazalci.arslo.gov.si/print?ind_id=653&lang_id=302 (12. 12. 2013).
- Medmrežje 7: http://www.eea.europa.eu/sl/publications/state_of_environment_report_2007_1 (10. 10. 2014).
- Medmrežje 8: <http://edro.wordpress.com/energy/energy-consumption/> (10. 10. 2012).
- Medmrežje 9: <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> (10. 10. 2013).
- Medmrežje 10: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/trajnostni_razvoj/trajnostni_prenovljena_str_EU.doc (10. 10. 2012).
- Medmrežje 11: <http://www.delo.si/novice/kronika/v-mariboru-zagorela-radarja.html> (21. 10. 2012).
- Medmrežje 12: <http://www.life-income.si/template/flash/kviz.html> (29. 11. 2010).
- Medmrežje 13: <http://www.ljubljana.si/si/zivljenje-v-ljubljani/v-srediscu/82091/detail.html> (10. 10. 2013).
- Medmrežje 14: <http://www.energetika-portal.si/dokumenti/strateski-razvojni-dokumenti/akcijski-nacrt-za-energetsko-ucinkovitost/> (10. 6. 2015).

- Medmrežje 15: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0001:0056:SL:PDF> (10. 10. 2013).
- Medmrežje 16: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/cpvo/direktiva_o_vodah_navodilo_o_izjemah.pdf (10. 6. 2015).
- Messick, D. M., Brewer, M. B. 1983: Solving social dilemmas: A review. Review of personality and social psychology 4. Beverly Hills.
- Michaelis, L., Lorek, S. 2004: Consumption and the environment in Europe – trends and futures. Copenhagen.
- Midden, C. J., Ritzema, B. S. 1986: The meaning of normative processes for energy conservation. Journal of Economic Psychology 3.
- Milfont, T. L. 2009: The effects of social desirability on self-reported environmental attitudes and ecological behaviour. The Environmentalist 29. DOI: 10.1007/s10669-008-9192-2
- Mitchell, R. C. 1979: National environmental lobbies and the apparent illogic of collective action. Collective decision making: Applications from public choice theory. Baltimore.
- Mohorič, L. 2011: Gospodarska rast in trajnostni razvoj. Neformalno izobraževanje za trajnostni razvoj. Ajdovščina.
- Možina, S., Svetlik, I., Jamšek, F., Zupan, N., Vodovnik, Z. 2002: Management kadrovskih virov. Ljubljana.
- Mulder, L. B. 2008: The difference between punishments and rewards in fostering moral concerns in social decision making. Journal of Experimental Social Psychology 44. DOI:10.1016/j.jesp.2008.06.004
- Musek, J. 1993: Osebnost in vrednote. Ljubljana.
- Musek, J. 2000: Nova psihološka teorija vrednot. Ljubljana.
- Nared, J. 2007: Prostorski vplivi slovenske regionalne politike. Geografija Slovenije 16. Ljubljana.
- Noorman, K. J., Schoot-Uiterkamp, A. J. M. (ur.) 1998: Green households? Domestic Consumers Environment and Sustainability. London.
- Nordlund, A. M., Garvill, J. 2002: Value Structures behind Proenvironmental Behaviour. Environment and Behaviour 34. DOI: 10.1177/001391602237244
- O'Dell, J. 2011: The History of Social Media. Medmrežje: <http://mashable.com/2011/01/24/the-history-of-social-media-infographic> (10. 10. 2012).
- Our Common Future. World Commission on Environment and Development, Oxford, 1987.
- Pahor, P. 2012: Vodja redarstva: Jankovič nas je prosil, naj po njegovem odhodu delamo še bolj vneto. Pogovor Andrej Orač vodja ljubljanskega mestnega redarstva. Dnevnik, 14. oktober 2012. Ljubljana.
- Pak, M. (ur.) 2002: Geografija Ljubljane. Ljubljana.

- Parker, D., Manstead, A. S. R., Stradling, S. G. 1995: Extending the theory of planned behaviour: The role of personal norm. *British Journal of Social Psychology* 34. DOI: 10.1111/j.2044-8309.1995.tb01053.x
- Plut, D. 2004: Zeleni planet? Prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju. Ljubljana.
- Plut, D. 2006: Mesta in sonaravni razvoj. Ljubljana.
- Plut, D. 2008: Vrednotenje geografskega okolja in okoljska etika. *Dela* 29.
- Plut, D. 2010: Trajnostni razvoj med mavrico teorij in skromno prakso. Trajnostni razvoj – edina globalna strategija preživetja in ključna primerjalna prednost Slovenije. Ljubljana.
- Plut, D. 2011: Planetarni ekosistem in Slovenija kot žrtveni ovci razvojnega modela trajne rasti. Teorija in praksa 48.
- Plut, D. 2014: Ekosocializem ali barbarstvo: demokratični ekološki socializem in trajnostni sonaravni razvoj. Ljubljana.
- Polajnar, K. 2009: Razvoj okoljske miselnosti v Sloveniji. *Geografski vestnik* 81-2.
- Polajnar Horvat, K. 2012: Oblikovanje modela razvoja okoljske ozaveščenosti in okolju prijaznega vedenja. *Geografski vestnik* 84-2.
- Polič, M. 2002: Odnos do okolja, vedenjske in socialne pasti. *Panika* 7-1.
- Polič, M. 2007: Okoljska psihologija. Ljubljana.
- Ponovitvena spletna anketa o rabi vode, električne energije in ravnanju z odpadki v gospodinjstvu. Geografski inštitut Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana, 2010.
- Prebivalstvena ura. Statistični urad Republike Slovenije, 2013. Medmrežje: <http://www.stat.si/> (12. 8. 2014)
- Radovan, M. 2001: Kaj določa naše vedenje. *Psihološka obzorja* 10-2.
- Radovan, M. 2003: Motivacija zaposlenih za izobraževanje: Aplikacija TpV v izobraževanju odraslih. Ljubljana.
- Ravbar, M., Bole, D., Nared, J. 2005: A creative milieu and the role of geography in studying the competitiveness of cities: the case of Ljubljana = Ustvarjalno okolje in vloga geografije pri proučevanju konkurenčnosti mest: primer Ljubljane. *Acta Geographica Slovenica* 45-2. DOI: 10.3986/AGS45201
- Raziskava energetske učinkovitosti Slovenije REUS. *Informa Echo*. Ljubljana, 2012.
- Rebernik, D. 2002: Socialnogeografska zgradba in preobrazba Ljubljane. *Geografija Ljubljane*. Ljubljana.
- Rejec Brancelj, I. 2001: Kmetijsko obremenjevanje okolja v Sloveniji. Ljubljana.
- Rojšek, I. 1987: Trženje in varstvo naravnega okolja. Ljubljana.
- Rothengatter, T. (ur.) 1997: *Traffic and transport psychology: Theory and application*. Oxford.
- Russell, C. (ur.) 1979: *Collective decision making: Applications from public choice theory*. Baltimore.

- Schultz, P. W. 1998: Changing behaviour with normative feedback interventions: A field experiment on curbside recycling. *Basic and Applied Psychology* 21.
- Schultz, P. W. 2002: Knowledge, education, and household recycling: Examining the knowledge-deficit model of behaviour change. *New tools for environmental protection*. Washington D.C.
- Schultz, P. W., Zelezny, L. C. 1999: Values as predictors of environmental attitudes: Evidence for consistency across 14 countries. *Journal of Environmental Psychology* 19.
- Schultz, P. W., Zelezny, L. 2003: Reframing environmental messages to be congruent with American values. *Human Ecology Review* 10.
- Schuman, H., Presser, S. 1996: *Questions and Answers in Attitude Surveys*. London.
- Schwartz, S. H. 1968: Words, deeds, and the perception of consequences and responsibility in action situations. *Journal of Personality and Social Psychology* 10.
- Schwartz, S. H. 1977: Normative influences on altruism. *Advances in Experimental Social Psychology* 10.
- Schwartz, S. H. 1992: Universals in the content and structure of values: Theoretic advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology* 25.
- Schwartz, S. H., Howard, J. A. 1984: *Internalised values as moderators of altruism. Development and Maintenance of Prosocial Behaviour*. New York.
- Schwartz, S. H., Tessler, R. C. 1972: A test of a model for reducing measured attitude-behaviour inconsistencies. *Journal of Personality and Social Psychology* 24.
- Scott, D., Willits, F. K. 1994: Environmental attitudes and behaviour: a Pennsylvania survey. *Environment and Behaviour* 26-2.
- Shepperd, B. H., Hartwick, J., Warshaw, P. R. 1988: The theory of reasoned action: A meta-analysis of past research with recommendations for modifications and future research. *Journal of Consumer Research* 15.
- Skinner, B. F. 1938: *The Behaviour of Organisms: An Experimental Analysis*. Massachusetts.
- Skinner, B. F. 1953: *Science and human behaviour*. New York.
- Smrekar, A. 2006: Zavest ljudi o pitni vodi. *Geografija Slovenije* 12. Ljubljana.
- Smrekar, A. 2011: From environmental awareness in word to environmental awareness in deed; the case of Ljubljana = Od deklarativne do dejanske okoljske ozaveženosti na primeru Ljubljane. *Acta geographica Slovenica* 51-2. DOI: 10.3986/AGS51203
- Smrekar, A., Erhartič, B., Šmid Hribar, M. 2011: Krajinski park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib. *Georitem* 16. Ljubljana.
- Smrekar, A., Kladnik, D. 2007: Zasebni vodnjaki in vrtine na območju Ljubljane. *Georitem* 4. Ljubljana.
- Special Eurobarometer 123. *Attitudes of European citizens towards the environment*. Luxembourg, 2002.

- Special Eurobarometer 217. Attitudes of European citizens towards the environment. Luxembourg, 2004.
- Special Eurobarometer 295. Attitudes of European citizens towards the environment. Luxembourg, 2008.
- Special Eurobarometer 365. Attitudes of European citizens towards the environment. Luxembourg, 2011.
- Spletna anketa o rabi električne energije in ravnanju z odpadki v gospodinjstvu. Geografski inštitut Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana, 2010.
- Spletna anketa o rabi vode v gospodinjstvu. Geografski inštitut Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ljubljana, 2010.
- Staats, H. J., Harland, P., Wilke, H. A. M. 2004: Effecting durable change. A team approach to improve environmental behaviour in the household. *Environment and Behaviour* 36. DOI: 10.1177/0013916503260163
- Staats, H. J., Wit, A. P., Midden, C. Y. H. 1996: Communicating the greenhouse effect to the public: Evaluation of a mass media campaign from a social dilemma perspective. *Journal of Environmental Management* 45.
- Steg, L., De Groot, J. I. M., Dreijerink, L., Abrahamse, W., Siero, F. 2011: General antecedents of personal norms, policy acceptability, and intentions: The role of values, worldviews, and environmental concern. *Society and Natural Resources* 24-4.
- Steg, L., Dreijerink, L., Abrahamse, W. 2005: Factors influencing the acceptability of energy policies: A test of VBN theory. *Journal of Environmental Psychology* 25. DOI: 10.1016/j.jenvp.2005.08.003
- Steg, L., Gifford, R. 2008: Social psychology and environmental problems. *Applied Social Psychology: Understanding and Managing Social Problems*. Cambridge.
- Steg, L., Nordlund, A. 2013: Models to explain environmental behaviour. *Environmental Psychology: An Introduction*. West Sussex.
- Steg, L., Perlaviciute, G., Van den Verff, E., Lurvink, J. 2012: The Significance of Hedonic Values for Environmentally Relevant Attitudes, Preferences, and Actions. *Environment and Behaviour* 1-30. DOI: 10.1177/0013916512454730
- Steg, L., Van den Berg, A. E., De Groot, J. I. 2013: *Environmental Psychology: An Introduction*. West Sussex.
- Steg, L., Vlek, C. 1997: The role of problem awareness in willingness-to-change car use and in evaluating relevant policy measures. *Traffic and transport psychology: Theory and application*. Oxford.
- Steg, L., Vlek, C. 2009: Encouraging pro-environmental behaviour: An integrative review and research agenda. *Journal of Environmental Psychology* 29. DOI:10.1016/j.jenvp.2008.10.004

- Stern, P. C. 1999: Information, incentives, and proenvironmental consumer behaviour. *Journal of Consumer Policy* 22.
- Stern, P. C. 2000: Toward a coherent theory of environmentally significant behaviour. *Journal of Social Issues* 56-3.
- Stern, P. C., Dietz, T. 1994: The value basis of environmental concern. *Journal of Social Issues* 50.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., Kalof, L. 1999: A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmental concern. *Human Ecology Review* 6.
- Stern, P. C., Dietz, T., Guagnano, G. A. 1995: The new ecological paradigm in social-psychological context. *Environment and Behaviour* 27-6. DOI: 10.1177/0013916595276001
- Stern, P. C., Dietz, T., Guagnano, G. A. 1998: A brief inventory of values. *Educational and Psychological Measurement* 58-6.
- Špes, M. 1998: Degradacija okolja kot dejavnik diferenciacije urbane pokrajine. *Geographica Slovenica* 30. Ljubljana.
- Špes, M. 2008: Pomen okoljske ozaveščenosti in sodelovanja javnosti za trajnostni razvoj. *Dela* 29.
- Špes, M., Cigale, D., Lampič, B. 2002: Izstopajoči okoljski problemi v Ljubljani. *Geografija Ljubljane*. Ljubljana.
- Takács-Sánta, A. 2004: The Major Transitions in the History of Human Transformation of the Biosphere, *Human Ecology Review* 11-1.
- Thøgersen, J. 2005: How many consumer policy empower consumers for sustainable lifestyle? *Journal of Consumer Policy* 28. DOI: 10.1027/1016-9040/a000176
- Tindall, D. B., Davies, S., Mauboules, C. 2003: Activism and conservation behaviour in an environmental movement: the contradictory effects of gender. *Society and Natural Resources* 16-10.
- Toš, N. (ur.) 2012: Vrednote v prehodu VII: Slovenija v mednarodnih in medčasovnih primerjavah SJM – ISSP 1991–2012. Dunaj, Ljubljana.
- Trselič Selan, A. 2006: Metodološke značilnosti ankete o porabi gospodinjestev v Sloveniji in Evropski uniji. Delovni zvezek Urada za Makroekonomske Analize in Razvoj 15.7. Ljubljana.
- Uhan, S. 1998: Družbena zaželenost in težnja k soglašanju v družboslovnem raziskovanju. *Teorija in praksa* 35-2.
- Urbanc, M., Breg, M. 2005: Gravel plains in urban areas: gravel pits as an element of degraded landscapes = Prodna ravnina v mestnem prostoru: Gramoznice kot prvina degradirane pokrajine. *Acta geographica Slovenica* 45-2. DOI: 10.3986/AGS45202
- Uredba o odpadkih. Uradni list Republike Slovenije 103/2011. Ljubljana.

- Van den Putte, B. 1991: 20 years of the theory of reasoned action of Fishbein and Ajzen: A meta-analysis. Unpublished manuscript, University of Amsterdam. Amsterdam.
- Van Liere, K. D., Dunlap, R. E. 1980: The social bases of environmental concern: a review of hypotheses, explanations and empirical evidence. *Public Opinion Quarterly* 44-2.
- Van Raaij, W. F. 2002: Stages of behavioural change: motivation, ability and opportunity. *Marketing for sustainability: Towards transactional policy-making*. Amsterdam.
- Vining, J., Ebreo, A. 1990: What makes a recycler? A comparison of recyclers and nonrecyclers. *Environment and Behaviour* 22. DOI: 10.1177/0013916590221003
- Vlek, C. 2000: Essential psychology for environmental policy making. *International Journal of Psychology* 35. DOI: 10.1080/002075900399457
- Vlek, C., Steg, L. 2007: Human behaviour and environmental sustainability: problems, driving forces and research topics. *Journal of Social Issues* 63-1. DOI: 10.1111/j.1540-4560.2007.00493.x
- Vroom, V. H. 1964: *Work and motivation*. San Francisco.
- Vukovič, M. 2011: *Segmentiranje porabnikov z vidika okoljske problematike*. Diplomsko delo, Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Warriner, G. K., McDougall, G. H., Claxton, J. D. 1984: Any data or none at all? Living with inaccuracies in self-reports of residential energy consumption. *Environment and Behavior* 16.
- Weiner, B. 1998: *Human motivation: metaphors, theories and research*. London, New Delhi.
- Wiernik, B. M., Ones, D. S., Dilchert, S. 2013: Age and environmental sustainability: A meta-analysis. *Journal of Managerial Psychology* 28-7. DOI: 10.1108/JMP-07-2013-0221
- Zupan, A., Marentič - Požarnik, B., Vovk Korže, A., Orel, M. 2008: *Okoljska vzgoja kot vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj*. Kurikul. Medmrežje: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/ss/programi/2008/Gimnazije/K_OKOLJ_VZGOJA_gimn.pdf (13. 8. 2014).
- Žibert, M. 2009: *Vrednote kot motiv družbeno odgovorne potrošnje: primer ekološke hrane*. Magistrsko delo, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. Ljubljana.

8 Seznam slik

- Slika 1: Zametki človekovega obremenjevanja okolja segajo v čas pred 10.000 leti, ko je človek začel posegati v naravno okolje in ga s svojim delovanjem postopoma spreminjati. 14
- Slika 2: Netrajnostna potrošnja je zagotovo eden od najpomembnejših vzgibov sodobnih obremenitev okolja. 15

Slika 3: Shematski prikaz Mestne občine Ljubljana, kakršna bi bila, če bi mestna oblast in prebivalci zavzeto skrbeli za okolje.	20
Slika 4: Shematski prikaz Mestne občine Ljubljana, kakršna bi bila, če bi se v njej zaradi geografskih, gospodarskih, socialno-psiholoških in drugih razlogov nagrmadili okoljski problemi.	21
Slika 5: Shematski prikaz snovno-energijskega cikla (medmrežje 7).	23
Slika 6: Hardin (1968) je »dilemo skupnega« razložil z anekdoto o skupnih pašnikih, kjer v želji po večjem dobičku posameznik povečuje število živali na pašniku, to pa povzroči prekoračitev njegove zmogljivosti in na koncu njegovo uničenje.	25
Slika 7: »Skupni pašnik« skozi prizmo poudarjene individualne koristi ...	27
Slika 8: ... in zaskrbljujoč seštevek učinka vseh posameznikov, kot se manifestirata v prometu.	27
Slika 9: Človek in trije stebri trajnostnega razvoja (Klemenc s sodelavci 2010).	29
Slika 10: Struktura dejavnikov TEDIC (Gatersleben in Vlek 1998).	33
Slika 11: Eden od modelov okolju prijaznega vedenja (Brugess, Harrison in Filius 1998).	36
Slika 12: Teorija upravičene akcije (Ajzen in Fishbein 1980).	38
Slika 13: Teorija načrtovanega vedenja (Ajzen 2006a).	42
Slika 14: Model aktivacije norm (Schwartz 1977).	43
Slika 15: Model teorije vrednot, prepričanj in norm (Stern 2000).	44
Slika 16: Schwartzov model vrednot (Schwartz 1992).	45
Slika 17: Model vrednot pri preučevanju okoljskega vedenja (Steg s sodelavci 2012).	49
Slika 18: Izhodiščni predlog modela razvoja okoljske ozaveščenosti in okoljskega vedenja (Ajzen 1991; Stern 2000; Schultz 2002).	51
Slika 19: Shema poteka celotne raziskave.	63
Slika 20: Zaobljuba o okolju prijaznem vedenju v gospodinjstvu.	71
Slika 21: Razkorak med okoljsko ozaveščenostjo in vedenjem je še vedno velik.	73
Slika 22: Ljudje na deklarativni ravni izražajo veliko okoljsko ozaveščenost in pripravljenost delovati okolju prijazno, s konkretizacijo dejanj pa ta pripravljenost čedalje bolj plahni.	73
Slika 23: Delež Evropejcev, ki so bili v zadnjih petih letih člani kakšne skupine, katere glavni cilj je ohranjanje in varovanje okolja (Toš 2012).	75
Slika 24: Prevladujoč odnos do ločenega zbiranja odpadkov je pozitiven.	76
Slika 25: Bistveno slabše zaznaven je aktiven odnos do varčevanja z električno energijo.	76
Slika 26: Za odnos do varčevanja z vodo lahko zatrdimo, da je tako rekoč brezbrizen.	77
Slika 27: Prvi primer uspešnosti metod socialnega vplivanja.	80

Slika 28: Drugi primer uspešnosti metod socialnega vplivanja.	80
Slika 29: Tretji primer uspešnosti metod socialnega vplivanja.	81
Slika 30: Zastopanost udeležencev anketiranja po skupinah.	92
Slika 31: Skupina aktivnih.	93
Slika 32: Skupina varčnih.	93
Slika 33: Skupina deklarativnih.	95
Slika 34: Skupina nedejavnih.	95
Slika 35: Skupina brezbriznih.	96
Slika 36: Zastopanost pripadnikov skupine Ekologičen po podskupinah pred izvedbo socialnega vplivanja.	101
Slika 37: Zastopanost pripadnikov skupine Ekologičen po podskupinah po izvedbi socialnega vplivanja.	101
Slika 38: Podskupina predanih.	103
Slika 39: Podskupina nepoučenih.	103
Slika 40: Podskupina koristoljubnih.	104
Slika 41: Gospodinjstva so pomemben člen sodobne potrošniške verige.	110
Slika 42: Eden od ključnih dejavnikov pri udejanjanju okolju prijaznega vedenja je izobrazba.	112
Slika 43: Ena od temeljnih informacijskih strategij spodbujanja okoljske ozaveščenosti in spreminjanja okoljskega vedenja je izobraževanje.	112
Slika 44: Metode socialnega vplivanja so uspešen pristop pri razvijanju okoljske ozaveščenosti in spreminjanju vedenja v smeri trajnosti.	113

9 Seznam preglednic

Preglednica 1: Izbrane vrednote oziroma kazalniki kakovosti življenja.	66
Preglednica 2: Nasveti za varčno vedenje v gospodinjstvu.	70
Preglednica 3: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko namera pri osebnem anketiranju.	84
Preglednica 4: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko vedenje pri osebnem anketiranju.	85
Preglednica 5: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko namera pri skupini Ekologičen pred izvedbo socialnega vplivanja.	88
Preglednica 6: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko vedenje pri skupini Ekologičen pred izvedbo socialnega vplivanja.	89
Preglednica 7: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko namera pri skupini Ekologičen po izvedbi socialnega vplivanja.	90
Preglednica 8: Rezultati multiple regresijske analize za odvisno spremenljivko vedenje pri skupini Ekologičen po izvedbi socialnega vplivanja.	91

Preglednica 9: Srednje vrednosti in indeksi preučevanih spremenljivk po skupinah, oblikovanih na podlagi osebnega anketiranja (1 – skupina aktivnih, 2 – skupina varčnih, 3 – skupina deklarativnih, 4 – skupina nedejavnih, 5 – skupina brezbriznih, 6 – skupaj).	97
Preglednica 10: Srednje vrednosti in indeksi preučevanih spremenljivk glede na izločene podskupine skupine Ekologičen pred izvedbo socialnega vplivanja in po njej (1 – podskupina predanih, 2 – podskupina nepoučenih, 3 – podskupina koristoljubnih, 4 – skupaj).	105

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ISSN 1855-1963

9 789612 548148

15,00 €